



**T.C.**  
**NİĞDEÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

**TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISININ YERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**  
**Funda ASLAN**

**Niğde**  
**Haziran, 2018**



**T.C.**  
**NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

**TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISININ YERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan**

**Funda ASLAN**

**DANIŞMAN :Doç. Dr. Mehmet EKİZ**

**ÜYE :Prof. Dr. Yücel CAN**

**ÜYE :Dr. Öğr. Üyesi Erhan ÇAPRAZ**

**Niğde**

**Haziran, 2018**

## YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Kültürü İçerisinde Türk Aile Yapısının Yeri” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 27/06/2018

İmza  
  
Funda ASLAN

## ONAY SAYFASI

**Doç. Dr. Mehmet EKİZ** danışmanlığında **Funda ASLAN** tarafından hazırlanan "**Türk Kültürü İçerisinde Türk Aile Yapısının Yeri**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Avrasya Araştırmaları** Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 27/06/2018

### JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Mehmet EKİZ

Üye : Prof. Dr. Yücel CAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Erhan ÇAPRAZ



### ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Hünkar GÜLER  
Enstitü Müdürü

## ÖN SÖZ

**Funda ASLAN**

### **TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISININ YERİ**

Her toplumun kendine özgü değer yargıları, normları, örf ve adetleri vardır. Bu nedenle, toplumların bütün bu unsurları kendi bünyesinde barındırdığı ve kendi toplum yapılarına has kültürleri bulunmaktadır. Her toplumun dünyayı algılama ve kendi dünyalarını anlamlandırmasında önemli bir yere sahip olan kültür kavramı diğer toplumlarda olduğu gibi Türklerde de çok önemli bir yere sahiptir. Bu perspektiften yola çıkarak bu çalışmada Türk kültürü üzerinde durulmuştur. Amacımız Türk kültürünün genel özelliklerini belirledikten sonra, kültürün nesillere aktarımında önemli bir kurum olan Türk aile yapısının, Türk kültürü içerisindeki yerini tespit etmektir. Belirlenen bu amaç doğrultusunda, bu çalışmada Türk kültürünün genel özelliklerinden yola çıkılarak, kültürün nesiller boyu aktarımında önemli bir yeri olan aile kurumuna vurgu yapılmış ve Türk aile yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Buradan hareketle, Eski Türklerde kültürün yeri ve aile yapısının önemi hakkında bilgi verilmiş, daha sonra Osmanlı Devleti, Tanzimat dönemi, Meşrutiyet dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında yaşanan önemli gelişmelerden yola çıkılarak, Türk kültürünün ve Türk aile yapısının yaşadığı değişikliklerin boyutu üzerinde durulmuştur. Son olarak Türk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan aile kurumunun kültür aktarımındaki önemine değinilerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Tez çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Mehmet Ekiz'e ve belirlenen konuyu sosyolojik bakış açısıyla yazmamda yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. Yücel Can'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca sevgili aileme manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

## ÖZET

### YÜKSEK LİSANS TEZİ TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISININ YERİ

ASLAN, Funda

Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı  
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet EKİZ  
Haziran 2018, 123 sayfa

Toplumların anlam dünyasının toplamı olan kültür, diğer toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da çok önemli bir yere sahiptir. Bir toplumun kültürünü bilmek, o toplumun, dünyayı nasıl algıladığını bilmek ve kendi dünyasını anlayabilmek demektir. Bu çalışmada kültür ve aile konularına değinilerek, Türk kültürü ile Türk aile yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kültürün tanımı ve genel özelliklerinden yola çıkılarak, Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur.

Amacımız; Türk ailesinin, Türk kültürü açısından önemini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen konu, yapısal işlevselcilik yaklaşımı doğrultusunda ele alınmıştır. Eski Türklerde kültür ve aile yapısı anlatılmış, aynı zamanda Türk dini hakkında da bilgi verilmiş ve aynı zamanda İslamiyet'in kabulü sonrasında yaşanan kültürel etkileşim neticesinde Türklerde aile yapısının değişimi üzerinde durulmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi, Meşrutiyet dönemleri ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında Türk kültürü ve Türk aile yapısındaki değişim üzerinde durulmuş ve değinilen bu önemli olaylardan yola çıkılarak açıklanan konu, içerik analizi aracılığıyla açıklığa kavuşturulmuştur.

Yapılan bu analiz sonucu Türk kültürü içerisinde önemli bir yere sahip olan Türk ailesinin belirli değişiklikler yaşansa da temel değerlerini koruduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra günümüzde aile kurumuna alternatif olarak ortaya çıkan belirli yapıların, Türk aile yapısına etkisi hakkında ne gibi değişime yol açabileceği tartışılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Kültür, Aile, Türk Kültürü, Türk ailesi.

## **ABSTRACT**

### **MASTER'S THESIS THE PALACE OF TURKISH FAMILY STRUCTURE IN TURKISH CULTURE**

**ASLAN, Funda**

**Eurasia Research**

**Supervisor: Associate Professor Mehmet EKİZ**

**June 2018, 123 pages.**

Culture, which is the sum of the value worlds of the societies, has a very important place in the Turkish society as it does in other societies. Knowing the culture of a community means knowing how it perceives the world and understanding its own world. In this study, culture and family issues were addressed and some information was given about Turkish culture and Turkish family structure. The relationship between Turkish culture and Turkish family structure was emphasized by starting from the definition and general features of the culture.

Our aim was to show the importance of Turkish family in terms of Turkish culture. The subject determined for this purpose was addressed in the direction of structural functionalism approach. Culture and family structure in ancient Turks were explained and some information was also given about Turkish religion. In addition, the change in the family structure in Turks as a result of the cultural interaction following the acceptance of Islam was emphasized. Then, the changes in Turkish culture and the Turkish family structure in the Ottoman Empire, Tanzimat and Constitutional Monarchy Periods and after the foundation of the Turkish Republic were focused on and the subject which was explained by considering these important events was clarified through content analysis.

It was concluded that Turkish family which has an important place in Turkish culture preserves its basic values even if certain changes are experienced in the family institution. In addition it was argued how certain structures emerging as an alternative to the family institution today influence the Turkish family structure.

**Key Words:** Culture, Family, Turkish Culture, Turkish Family.



## İÇİNDEKİLER

<b>ÖN SÖZ</b> .....	ii
<b>ÖZET</b> .....	iii
<b>ABSTRACT</b> .....	iv
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	v
<b>GİRİŞ</b> .....	1
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b> .....	3
<b>TÜRK KÜLTÜRÜ</b> .....	3
1.1. Kültürün Tanımı.....	4
1.2. Türk Kültürünün Gelişim Aşamaları .....	6
1.3. Türk Kültürünü Oluşturan Kurumlar .....	19
1.4. Türk Kültürünün Özellikleri .....	25
<b>İKİNCİ BÖLÜM</b> .....	29
<b>TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISI</b> .....	29
2.1. Ailenin Tanımı ve Türk Ailesi .....	31
2.2. Tarihî Süreç İçerisinde Türk Ailesi.....	34
2.3. Türk Aile Yapısının Karakteristik Özellikleri.....	48
2.4. Osmanlı Devleti'nde Aile .....	50
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</b> .....	60
<b>DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRK AİLE YAPISI</b> .....	60
3.1. Tanzimat Dönemi Yaşanan Gelişmeler .....	64
3.2. I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri.....	76
3.3. Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu .....	88
3.4. Türkiye'de Türk Kültürü ve Türk Aile Yapısının Genel Özellikleri .....	99
<b>SONUÇ VE ÖNERİLER</b> .....	106
<b>KAYNAKÇA</b> .....	109
<b>ÖZGEÇMİŞ</b> .....	114

## GİRİŞ

Türk kültürü ile Türk aile yapısı hakkında bugüne kadar pek çok araştırma yapılmıştır. Bu iki konu birçok bilim insanı tarafından tarihsel, kültürel, sosyolojik vb. birçok açıdan ele alınmıştır. Ancak bugüne kadar Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişki üzerinde yapılan hiçbir çalışma bulunmamaktadır.

Konuyla ilgili, İbrahim Kafesoğlu ve Bahaeddin Ögel Türk kültürü ve gelişim çağlarına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Ziya Gökalp ve Mehmet Eröz Türk aile yapısı ile ilgili eserler ortaya çıkarmışlardır. Orhan Türkoğan ve Zeki Kazıcı ise Osmanlı toplum yapısıyla ilgili çalışmalar yürütmüşler; Leyla Kırkpınar ve Şefika Kurnaz Türk kadınına yönelik eserler ortaya çıkarmışlardır. Daha önce yapılmış olan bu ve bundan başka birçok çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde birbirini destekleyen bulguların ortaya çıktığı rahatlıkla görülebilmektedir. Her bir çalışma, yazarları tarafından belirlenen konular çerçevesinde ele alınmış ve açıklanmıştır. Kültür ağırlıklı bilgiler verilen eserlerde genelde eski Türk devletleri hakkında genel bilgiler verilerek, aile konusuna ya hiç yer verilmediği ya da çok az yer verildiği gözlemlenirken; aile ile ilgili eserlerde ise ailenin, kültürle ilişkisine yer verilmediği ya da çok az yer verildiği gözlenmiştir. Bu bağlamda bu tez çalışmasının konusu “Türk kültürü ve Türk Aile Yapısı” olarak belirlenmiştir. Konuya paralel olarak bu tez çalışmasının amacı Türk aile yapısının, Türk kültürü içerisindeki yerini tespit etmek olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu amaç doğrultusunda Türk kültürünün genel özellikleri nelerdir, Türk aile yapısı Türk kültürü içerisinde nasıl bir konuma sahiptir, Türk kültürü açısından Türk aile yapısı neden önemlidir? vb. sorulara cevap aranarak, belirlenen konu çerçevesinde Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yeri ve önemi ortaya konulmuştur.

Bu araştırma Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Belirlenen bu konu ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan, ele alınan bu çalışma konuyla ilgili varolan boşluğu dolduracak niteliktedir. Çalışma teorik anlamda Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından çok önemlidir.

Ayrıca bu çalışma geçmişten günümüze doğru gelindikçe yaşanan önemli olayların Türk kültürüne ve Türk aile yapısına nasıl bir etkisi olduğunu, ne gibi değişikliklere yol açtığını, bu değişikliklerin benimsenen kültür ve aile yapısında yıkıcı bir etkiye sahip olup olmadığı gibi hususları ortaya koymasından dolayı önemli bir çalışmadır.

Konu kültür ve aile ile ilgilidir. Çalışma Eski Türklerde Türk kültürü ve Türk aile yapısı; Osmanlı toplum yapısı ve aile kurumu; Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki kültür anlayışları ve aileyle ilgili düşünceler; son olarak Türkiye Cumhuriyeti devletinin kültür ile aile konusunda çıkarmış olduğu kanunlar hakkında bilgi vermektedir. Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki ilişki açıklanırken Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile konu açıklanmaya çalışılmış ve dolayısıyla konu bu doğrultuda sınırlandırılmıştır.

Bu nedenle konuya diğer Türk devletleri (Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) dâhil edilmemiştir.

Belirlenen konu yapısal işlevselcilik yaklaşımı doğrultusunda ele alınmıştır. Konuyla ilgili belirlenen varsayımlar; “Türk kültürü, Türklerin yaşamlarında çok önemli bir yere sahiptir.” “Türk aile yapısı Türk kültürünün gelecek nesillere aktarımında çok önemli bir yere sahiptir.” “Yaşanan değişim ve dönüşüm sonucunda Türk aile yapısı, Türk kültürünün yeni nesillere aktarımındaki görevini günümüzde de sürdürmektedir.” şeklinde belirtilebilir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### TÜRK KÜLTÜRÜ

İlk insanoğlunun dünyaya gelmesiyle başlayan dünyayı anlama ve anlamlandırma çabaları her daim önem arz eden bir konu olagelmıştır. O ilk günden itibaren insanoğlu, gördüğü maddi unsurlara isimler vermeye başlamış ve gördüğü bu maddi unsurlar vasıtasıyla manevi olana yönele-gelmıştır. Bu süreçte insanoğlu çoğalmış, farklı topluluklar oluşturmaya başlamış ve topluluklar, zaman içerisinde ortak bilinç oluşturarak toplulukları meydana getirmişlerdir. Oluşan toplumlar, geçmişten gelen dünyayı anlama ve anlamlandırma sonucu oluşturdukları ve bizim kültür adını verdiğimiz maddi-manevi tüm değerleri, nesiller boyu aktaragelmışlerdir.

Konuyu açıklama noktasında önemli bir görevi olması hasebiyle öncelikle toplum kavramını tanımlamamız gerekmektedir. En genel itibariyle “*Toplum*’, somut bir varlık değil, bireylerin bilinçli olarak katıldığı bir nizamdır.” denilebilir. (Özarpınar, 2009: 65) Bu nedenle her toplumun kendine has özellikleri ve benimsediği değer yargıları bulunmaktadır. Diğer bir deyişle “*Toplum kendine özgü bir gerçekliktir; onun, evrenin geri kalan bölümünde bulunmayan ya da aynı biçim altında bulunmayan kendine özgü özellikleri vardır.*” (Durkheim, 2010: 39) Dolayısıyla her toplumun kendine has özellikleri ve değer yargılarının toplamı diyebileceğimiz, dünyayı anlayıp anlamlandırmaya, kendinden olmayan ‘öteki’ni kendinden ayırabileceği maddi-manevi unsurları içinde barındırdığı değerler birliği yani kendi kültürü vardır. Kendi kültürüne sahip olan her toplum, bu süreç içerisinde kendine has bir toplumsal sistem oluşturmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu adımlar da zaman içerisinde benimsenen belirli toplumsal düzenin oluşmasını sağlamaktadır.

Klasik sosyologlardan olan Durkheim’a göre;

“Toplumsal sistemin amacı uzlaşma (consensus) yoluyla düzenin kurulmasıydı. Ona göre ulaşımsal normlar ve değerler sistemleri ‘kollektif temsiller’ yoluyla ya da diğer deyişle sui generis (kendinde) varolan ve dolayısıyla bireysel aktörlerden bağımsız olan kollektif bilgiler bütünü yoluyla sürdürülüyordu.” (Bennett, 2013: 13)

Böylece toplumlar düzenli bir yaşam tarzına, anlam dünyasına sahip olup, devamlılıklarını nesiller boyu aktarabiliyorlardı ve günümüzde de bu sayede toplumların varlıkları devam etmektedir.

Toplumların, kendilerine has olan, değerler toplamı diye tanımlayabileceğimiz kültürün maddi ve manevi unsurları bulunmaktadır. Değerler, dil, normlar, inançlar, semboller, örf ve adetler kültürlerin manevi unsurlarını oluştururken; barınak, giyecek, makine, saban vb. unsurlar da kültürün maddi unsurlarını meydana getirmektedir. Bu nedenle, maddi ve manevi unsurların toplamı olan kültür, toplumları ayakta tutan önemli bir yapıya sahiptir.

Her toplum gibi Türk toplumunun da kendine has bir Türk kültürü bulunmaktadır. Büyüklere saygı, misafirperverlik, cömertlik, cesurluk, kadına değer verilmesi, çocuk yetiştirmenin önemli olması, doğru sözlülük vb. özellikler Türk kültürünün kendine has özelliklerinden sadece birkaçıdır.

Bu aşamada, Türk kültürünü detaylı bir şekilde açıklamadan önce, kültürün tanımı ve genel özelliklerini ifade etmemiz daha yerinde olacaktır.

### **1.1. Kültürün Tanımı**

Kültür kavramı esasen Latince olup, önceleri toprağı ekmek, biçmek, üretim yapmak şeklinde tanımlanan bir kavramdır. Sosyal bilimler alanında ise kültür kavramı, bugüne kadar birçok bilim dalı ve bilim insanı tarafından farklı şekillerde birçok kez tanımlanmıştır. Bu nedenle de kültür kavramı, sosyal bilimler alanında tanımı en çok yapılan kavramdır denilebilir.

“Kavram yaklaşık yüz elli yıldan beri kullanılmaktadır. Batı sosyal bilimlerinde onu ilk tanımlayan düşünür E. Taylor’dır. Tekil türden ifade ettikleri olgular bakımından kültür insanlık tarihi kadar eskiyse de bir toplumun toplam yapıp ettiklerini ifade etmek bakımından yeni bir olgudur.” denilebilir. (Aydın, 2011: 258)

Farklı birçok tanımının yapılması, kültür kavramının karmaşık yapısından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle birçok bilim insanı kültür kavramını tanımlarken, kültür kavramının farklı bir özelliğini ele alarak tanımlamaya çalışmıştır. Daha önce de ifade edildiği üzere Taylor, sosyal bilimler alanında kültür kavramını ilk tanımlayan düşünürdür. Bu nedenle burada onun yapmış olduğu kültür tanımı verilecektir. “Ona göre kültür, ‘insanın toplumun bir üyesi olarak elde ettiği bilgi, inanç, sanat, ahlâk, hukuk, âdetle ve diğer yetenekler ile alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütündür.’” (Bozkurt, 2012: 90)

Kültür, toplumların norm ve değerlerini, inançlarını içinde barındıran bir yapıya sahiptir. Maddi ve manevi unsurların bir bütün olarak varlığını sürdürdüğü kültür kavramı, her toplum için farklı bir yapıya sahiptir. Ancak kültür ile ilgili evrensel olarak var diyebileceğimiz birçok husus da bulunmaktadır. Bu açıdan kültür kavramının evrensel temel özellikleri verilerek kültür ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır.

“Kültür, her toplumda şu ortak özellikleri gösterir:

1. Sosyo-kültürel biçimler, öğrenilmiştir.
  2. Mantıksal olarak bütünleşmişlerdir. Aynı zamanda işlevsel ve anlamlıdır.
  3. Bütün sosyo-kültürel sistemler, sürekli olarak değişirler. Kültür dinamik bir yapıya sahiptir.
  4. Semboller aracılığı ile aktarılırlar. Kuşaktan kuşağa toplumsal miras olarak aktarılırlar.
  5. Her kültür, bir değer sistemine sahiptir.
  6. Toplumun üyeleri arasında makul, etkin ve otomatik etkileşim sağlar.
  7. Farklı olarak paylaşılmışlardır. Bireyler, kültürlere ‘Kültürlenme’ yoluyla katılırlar.
  8. Toplumsal kişiliğin doğuş ve oluşumunda egemen bir etmendir.
  9. Bir toplumu diğerlerinden ayırmaya yarayan bir işarettir.”
- (Tezcan, 1991: 6)

Verilen bu özelliklerden yola çıkarak kültür ile ilgili genel olarak şunları ifade edebiliriz: Kültür; normları, değerleri, inançları, sembelleri, örf ve adetleri barındıran bir yapıya sahiptir. Her toplum kendine has olan maddi ve manevi unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Her toplum oluşturduğu kültür aracılığıyla toplumsal bir sistem meydana getirmektedir. Oluşturulan bu toplumsal sistemin sürdürülmesi noktasında kültür önemli bir yere sahiptir. Her toplum kendi kültürüne uygun yaşam sürmektedir. Bu durum da sosyo-kültürel bir yapının oluşmasına neden olmaktadır. Buradan hareketle kültürün mantıksal bir yapısının olduğu söylenebilir. Toplumda düzeni sağlama gibi önemli bir görevinin olması hasebiyle de işlevsel bir yapıya sahiptir. Farklı kültürler ile karşılaştığında ve tarihî süreç içerisinde zamanın gereklerine uygun olarak değişip dönüşebilen dinamik bir yapıya sahiptir. Toplum üyeleri arasında kültür aracılığıyla etkin bir iletişim vardır. Bu etkileşim dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılabilir. Bu açıdan kültürün toplumsal bir miras olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Toplum üyelerinin kendi kişiliklerini oluşturmada da önemli olan kültür, aynı zamanda toplumsal kişiliğin de oluşumunda etkin bir role sahiptir. Bu durum aynı zamanda her toplumun kendini ‘öteki’ olarak tanımladığı diğer toplumlardan ve dolayısıyla diğer kültürlerden kendini ayırt etmesinde de etkili olmaktadır. Bu nedenle *“İnsan kültürle ayakta durur ve kültür böylece tabiata ilave edilmiş bir üst tabiat gibidir. Kendine yeni bir çerçeve edinmiştir. Dil, anlaşılmayı sağlayacak, ileride yüksek seviyede kültür olaylarına da yol açacak (sanat, edebiyat, dini anlama vb.) bir üst tabiattır. İnanç sistemi de dil ile ifade edilecektir.”* denilebilir. (Sezen, 2015: 41)

Tüm bu açıklamalar göstermektedir ki, her kültür kendini benimsediği toplum tarafından çok önemli ve hayatî bir yere sahiptir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Türkler için de kendi kültürleri hayatî bir öneme sahiptir. Bu nedenle tarihî süreç içerisinde kültürün, Türkler için önemi burada vurgulanmıştır. Daha sonra kültürün aktarımında önemli bir kurum olan aile ile ilgili bilgiler verilerek, tarihî süreç içerisinde Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişki bu çalışmada ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda öncelikli olarak Türk kültürünün gelişim aşamalarına değinilmiştir.

## **1.2. Türk Kültürünün Gelişim Aşamaları**

Tarihî süreç içerisinde Türklerin tarih sahnesinde yerini alması ve Türk kelimesinin anlamı hakkında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Buna göre, Türklerin tarih sahnesine çıkışı, Nuh Peygamber’in soyuna dayandırılarak anlatılmaktadır. Şöyle ki kimi *“İslam müelliflerine göre, yeryüzündeki bütün insanlar Nuh’un oğulları Ham, Sam, Yasef’ten türemişlerdir. Türklerin atası Yafes’tir.”* (Câhız, 2017: 43) Bu düşünceden yola çıkarak, İslam düşünürleri, Nuh Peygamber’in oğlu Yafes’in, Türklerin atası olduğunu söylemektedirler. Bunun dışında *“Türk sözcüğünün anlamı gelişen zaman içinde değişime uğramıştır. Değişik görüşler ve iddialar olmakla birlikte, en çok rağbet gören ‘Toru’ sözcüğüdür.”* (Kırkpınar, 2011: 17) Bu sözcüğün anlamı törümek olarak bilinmektedir. En genel anlamıyla kelime türemek, çoğalmak demektir.

Eski Türklerin dünyayı anlama ve anlamlandırma yöntemlerini bilmek, onların dünya görüşlerini bilmek demektir. Dünya görüşlerini bilmek ise kültürleri hakkında bilgi sahibi olmak demektir. Çünkü insanlar öğrendikleri bilgiler ışığında hayatlarını şekillendirmektedir. Kültür de benimsediği toplumun yaşam tarzını, dünya görüşünü,

inaniş ve düşünüş şeklini vb. bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle bu aşamada öncelikle eski Türklerin evren tasavvurları hakkındaki bilgi ve inançlarına yönelmek gerekmektedir. Daha sonra da kurulan ilk Türk devletleri hakkında kısaca bilgi verilerek, Türk kültürünün gelişim aşamaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Eski dinî inançlardan biri olan “*Totemizm, Avusturalya, Amerika ve Afrika'nın bazı iptidai halkları arasında bir dinin yerini alan ve onların sosyal teşkilatının esasını meydana getiren bir sistemdir.*” (Eröz, 1996: 18) Bu inanişaya göre her klanın totem adını verdikleri hayvan, bitki ya da eşyayı kutsal kabul ettikleri söylenebilir. Totemizm inancını benimseyen kabile üyelerinin bu inanişaya uygun belli bazı kurallara uymak zorunluluğu bulunmaktadır. Buna göre aynı toteme sahip olanlar aynı atadan geldiklerine inanmaktadırlar. Dolayısıyla aralarında bir hısımlık bulunmaktadır. Tam da bu nedenden dolayı aynı klan mensubu üyelerin birbirleriyle evlenmeleri yasaktır. İnanılan totem, o klan için kutsaldır. Bu nedenle ona hürmet edilir, ona dokunmaktan imtina edilir ve eğer inanılan totem bir hayvan ise onu öldürme ve etinden yeme haram olarak kabul edilir.

Eski Türklerde de totemizm inancı bulunmaktadır. Dolayısıyla totemizm hakkında bahsedilen bu özellikler Türkler tarafından da kabul edilmektedir.

Gökalp'in (1981) “Türk Devletinin Tekâmülü” adlı eserinde belirttiği üzere Türk kültürü küçük il, orta il ve büyük il olmak üzere gelişmektedir. Türkler ilk olarak boy şeklinde yaşamaktadırlar. Boy beyi, budun unvanını kullanmaktadır. Boyların birleşmesiyle il (devlet) kurulmaktadır ve İl'in hükümdarı ‘yabgu’ unvanını kullanmaktadır. İl'lerin birleşimi ile Hakanlık; Hakanlıkların birleşimi ile de İlhanlıklar meydana gelmektedir. Böylece her oluşum (Türk devletlerinin oluşumu) sonrası Türk kültürü gelişip olgunluk seviyesine ulaşmaktadır.

İl kelimesinin devlet ve sulh anlamları bulunmaktadır ve bu anlamlar İl'de benimsenmiş olan dinî bir sistemin varlığını göstermektedir. Bu anlamlara uygun olarak İl içinde aşiretler arası kavgaya son verilmektedir. Bu inanişaya göre ‘İl İlâhı’, Boy İlâhlarına galip gelerek İl'de sulh olmasına vesile olmaktadır. Bir nevi sulh dini diyebileceğimiz bu sistem İl'de vücut bulmaktadır.

Eski Türklerde İl, en umumî devlet şeklidir. Dört boyun birleşimi ile Küçük İl; iki küçük İl'in birleşimi ile Orta İl ve iki orta İl'in birleşimi ile de Türk İl'i olan Büyük İl meydana gelmektedir.



Küçük İl'in dört boydan oluşması cihetlerin (yönlerin) dört olmasından kaynaklanmaktadır. Boy devrinde iken Türkler, totemizme inanmaktadırlar. Dört İl'in birleşerek Küçük İl'i meydana getirmesiyle Türkler 'Küçük Natürizm' dinine geçmektedirler. Bu inanç sistemine göre her bir boyun kendine has bir kutsiyeti bulunmaktadır. Bu kutsiyetler, bünyelerinde, bir takım özellikler barındırmaktadır. Bu özelliklerden biri, her boyun ayrı bir renk benimsemiş olmasıdır. Her renk, benimsenen boy tarafından belirli bir kutsallığı temsil etmektedir. Buna göre cihetler (yönler) Şark, Cenab, Garb ve Şimal'dir. Şark'ın rengi gök; Cenab'ın rengi kızıl; Garb'ın rengi ak ve Şimal'in rengi ise karadır. Bu renkler manevi bir anlama sahiptir. Maddi renklere karşılıkları ise şöyledir: Gök, mavi; kızıl, kırmızı; ak, beyaz; kara, siyah. Anlamlarından dolayı manevi renklerin yerine maddi renkler konulamaz. Örneğin Gök Tanrı derken Mavi Tanrı denilemez. Çünkü renklerin maddi anlamları kullanıldıklarında, manada ciddi farklılıklar ve sorunlar meydana gelmektedir. Bu dört renk manevi anlamlarından dolayı dört denizin isimlerinde de görünmektedir. Şimal Karadeniz, Garb Akdeniz, Cenab Kızıldeniz, Şark Gökdeniz'e karşılık gelmektedir.

Bu anlayışın benimsemiş olduğu inanca göre dünyanın dört cihetini (yönünü) semanın dört oğlu temsil ve idare etmektedir: Şark Gök Han, Cenab Kızıl Han, Garb Ak Han, Şimal Kara Han'dır. Bunun yanı sıra her ciheti farklı mevsimler temsil etmektedir. Buna göre Şark İlkbahar, Cenab Yaz, Garb Sonbahar, Şimal ise Kış mevsimini temsil etmektedir. Bundan başka her cihetin bir de hayvanla birlikte bir unsur ile temsilleri bulunmaktadır: Şark koyun ve ağaç; Cenab kuş ve ateş; Garb it ve demir; Şimal domuz ve su. Bu kutsiyetler, zümrelerinin vicdanlarının temsilleridir. Bu cihetlere verilen özellikler aslında dört boya aittir. Bu dört boyun da benimsediği dört ayrı totemi bulunmaktadır.

Bu anlatılanlardan yola çıkarak Türklerde sayıların anlamları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Buna en güzel örnek Türklerin geliştirdiği On İki Hayvanlı Türk takvimi gösterilebilir. On İki Hayvanlı Türk Takvimi, bilindiği üzere, her aya bir hayvan ismi verilmek üzere, on iki hayvan ismi ile bilinen bir takvimdir. Bu takvimde isimleri geçen hayvanların Türkler için bir anlamı vardır. "*Tavuk, at, tavşan, öküz, it, domuz, maymun, yılan, sıçan, pars, koyun, timsah*" takvimde isimleri geçen hayvanlardır. (Gökalp, 2015: 62)

Yukarıda da ifade edildiği üzere takvimde isimleri geçen bu on iki hayvan, Türklerin totemleri kabul edilmektedir. Bundan dolayı da her ayın belli özellikleri bulunmaktadır. Örneğin; inanışa göre aynı hayvanın senesinde doğanlar birbirleri ile evlenemezler. Böylece aile kurmada da bir ölçü geliştirilmektedir. Bunun yanı sıra her boyun temsil ettiği totem, bulunduğu boyun özelliklerine sahiptir. Her boy kendi totemine uygun ibadet etmektedir. Örneğin “*Şark’taki bir boy, İlbahar’da Gök Han’a koyun kurban eder.*” (Gökalp, 1981: 19). Bu sayede toplumsal sistem zamanla düzene girmekte ve rahatlıkla işler hale gelmektedir.

Tüm bu anlatılanlardan hareketle dört boyun birleşimi sonucu ortaya çıkan Küçük İl inancının Küçük Natürizm olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Küçük Natürizm inancına göre yer ve sular kutsaldır. Bir bölgeye yerleşebilmek, oranın ‘yer su’ su tarafından kabul edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu inanışa göre yeryüzündeki işleri yer ve su perileri idare etmektedir.

Orta İl, iki küçük ilin birleşimi sonucu oluşmaktadır. Dolayısıyla Orta İl, sekiz boydan meydana gelmektedir. Orta İl’in kurban ettiği en önemli kurban Tibet Öküzü’dür. Bu, İl’in temsilidir. Bu nedenle İl’i teşkil eden her bir teşkilat öküzün bir parçasına denk gelmektedir. Buna göre öküzün başı Han’ı; karnı Hatun’u; öküzün sağ tarafı İl’in Sağ Kolu’nu; sol tarafı da İl’in Sol Kolu’nu temsil etmektedir. Dolayısıyla kurban edilen öküzün parçaları bu şekilde pay edilmektedir. Orta İl’in de Orta Natürizm diye isimlendirebileceğimiz dini bir inancı bulunmaktadır. Bu inanca göre İlahlar iki kısma ayrılmaktadır: İlki Güneş, Ay ve Yıldız Tanrıları’dır. Bunlara Gün Han, Ay Han, Yıldız Han isimleri verilmektedir. Bu İlahlar Oğuz İl’inin Sağ Kol’u olarak bilinen Boz Ok’lardan üç büyük boyu temsil etmektedir. İkincisi ise Gök, Dağ, Deniz gibi yer-sulardır. Bu İlahlar da Gök Han, Dağ Han, Deniz Han olarak isimlendirilmektedir ve Oğuz İli’nin Sol Kol’u olarak bilinen Üç Ok’lara bağlı üç boyu temsil etmektedirler. Daha sonra büyük boylar dörder boya ayrılmışlardır.

Bunun sonucunda da Oğuz İli’nin boyları yirmi dört şekilde ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla şu şekilde gösterilebilir:

Tablo 1. Oğuz İl'inin 24 Boyu

Sağ Kol	Boz Oklar	Sol Kol	Üç Oklar
Gün Han	Kayı, Bayat	Gök Han	Bayındır, Beçene
Boyları	Alka Evli, Kara Evli	Boyları	Çavuldur, Çepni
Ay Han	Yazır, Döğer	Dağ Han	Salur, Eymür (Eymir Eli)
Boyları	Dodurga, Yaparlı	Boyları	Ala Yuntlu, Üregir
Yıldız Han	Afşar, Kızık	Deniz Han	İğdir, Büğdüz
Boyları	Beğdili, Karkın	Boyları	Yıva, Kımık

(Gökalp, 1981: 24)

Benimsenen bu inanca göre Türklerin “*Yirmi dört boylu Oğuz İli'nin her dört boyu için bir 'ongun'u, 'Töz'ü (Totemi) vardı. 'Ongun olarak zikredilen avcı kuşlar başlıca şahin, kartal, tavşancıl, sungur uc ve çakır'dır.*” (Eröz, 1996: 22) Yirmi dört boya ayrılan bu Oğuz İli'nin her boyunun kendine has bir tamgası bulunmaktadır. Kendilerine ait bütün eşya ve mallarını bu tamga ile mühürleyerek kendilerine ait olduklarını herkese ilan etmektedirler. Bununla birlikte bunlardan dördü yine bir boy oluşturmaya devam etmektedir. Bunun en büyük ispatı da boyların ortak ongunlarının olmasıdır. Ongun, eski Türklerde mübarek anlamında kullanılan bir kelimedir. Her bir boyun bir Ongun'u bulunmaktadır ve bu ongun o boyun mübarek bildiği bir hayvanı temsil etmektedir. Bu da demek oluyor ki, zaman içerisinde boyların birleşimi ile Totem kelimesi yerine Ongun kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.

Oğuz Boyları ve Ongunları şu şekildedir:

Tablo 2. Oğuz Boy'ları ve Ongun'ları

Gün Han Boyları	Ongunu	Şahin
Ay Han Boyları	Ongunu	Kartal
Yıldız Han Boyları	Ongunu	Tavşanlı
Gök Han Boyları	Ongunu	Sungur
Dağ Han Boyları	Ongunu	Uc Kuş
Deniz Han Boyları	Ongunu	Çağrı

(Gökalp, 1981: 25)

Orta İl'in kurban etleri de şu şekilde pay edilmektedir:

Tablo 3. Orta İl’de Kurban Paylaşımı

Han	Baş ve Uca
Hatun	Karın
Gün Han Boyları	Sağ karı yağrın (but)
Ay Han Boyları	Sağ aşıklı
Yıldız Han Boyları	Üyeğü (kaburga)
Gök Han Boyları	Sol karı yağrın
Deniz Han Boyları	Sol aşıklı
Dağ Han Boyları	Ucayla (Sırt eti)

(Gökalp, 1981: 26)

Büyük İl, iki Orta İl’in birleşimi sonucu meydana gelmektedir. Bu nedenle Büyük İl’in Sol Kol’unu Sekiz Kol’a tekabül eden Orta İl oluşturmaktadır: Şark, Şark-ı Cenubi, Cenab, Garb-ı Cenubi, Garb, Şimal, Garb-i Şimali ve Şimali Şarki. Sağ Kol’u ise bu sekiz yön ve bir de merkez oluşturmaktadır. Bu nedenle Büyük İl’de dokuz sayısı önemlidir. Bu inanişaya göre soy, dokuz göbeğe kadar çıkabilmektedir.

Yine bu inanişaya göre semanın dokuz katı bulunmaktadır. Tanrıların en büyüğü Ay Toyon, dünya işlerine karışmamaktadır. Kendisine kurban kesilmesini de istememektedir. Bu Tanrı’ya ibadet için gençler dokuz kez, dokuz bardak kıymız içmektedirler. Yeryüzündeki işleri Yer-su’ların reisi Ulu Toyon tarafından yapılmaktadır. Yine bu inanişaya göre ceza verilirken de dokuz sayısı önem arz etmektedir. Örneğin bir hırsız çaldığı malı geri verdikten sonra çalınan bu malın dokuz mislini de ödemek zorundadır. Böylece İl’de sulh ve toplumsal bütünleşme sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra bütün aşiretlerin ortak totemi Büyük İl’de de öküzdür.

Bu tür sayılar Türk devletlerinin hangi İl’e mensup olduklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Diğer önemli bir husus ise Sağ ve Sol Kol’un Türkler için eşit olması hususudur. Çünkü Çinlilerde Sağ Kol uğurlu, Sol Kol ise uğursuzdur. Bu anlayışla Sağ ve Sol Kol’a mensup olanlar birbirinin zıddını işaret etmektedir. Örneğin Çinlilerin anlayışına göre erkekler Sağ Kol’a, kadınlar ise Sol Kol’a mensup hususlar oldukları için erkek, kadından üstün kabul edilir. Oysa Türkler için Sağ ve Sol Kol’lar birbirine eşit kabul edilmektedir. Bu nedenle Sağ Kol’a mensup boylar ile

Sol Kol'a mensup boylar birbirine eşittir. Dolayısıyla kadın ile erkek de birbirine eşittir.

Bu anlayış Türklerde aile kurumunun oluşumunda kendini gösterecektir. Anlatılanlardan yola çıkarak, Türklerin eşitlikçi ve demokrat bir anlayışa sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca, *“Totem dininden başka, birbirinin intikamını almak, birbirinin totemini tutmak, birbirine kardeşçe yardım etmek görevleri de klânın içinde olduğu için, klân dinî, ahlâkî ve hukukî görev ve sorumluluklarının var olduğu bir birim sayılır.”* (Gökalp, 2013: 19) Bu da toplumsal birliğin sağlanmasında ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Türklerin dinî inançlarına göre kadın dini ve erkek dini olmak üzere iki inanış bulunmaktadır. Bu inanışa göre kadın dini ile erkek dini sistemi birleşerek İl Dini'ni meydana getirmektedir. Yine bu inanışa göre toplumsal hayatın oluşmasında etkili dört temel unsur bulunmaktadır: Ağaç, su, ateş ve demir. Bu dört unsur da önemlerinden kaynaklı olarak, Türkler tarafından kutsal kabul edilmektedir. Ağacın kutsal kabul edilmesi mitolojik anlatılarla açıklanabilir. Şöyle ki bir Türk mitolojisinin anlatımına göre, Tanrı yeryüzünün ortasında dokuz dallı bir ağaç yaratmış ve her dalda da bir insanoğlu yaratmıştır. Bu dokuz insandan dokuz ayrı ırk ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ağaç kutsaldır. Su, yeryüzünde hayatın oluşumunda en temel faktördür. Bu nedenle kutsal kabul edilmektedir. Ateş ise eski Türk inanışına göre peridir. Bu nedenle her evin bir ocağı, dolayısıyla ocağın bir ateşi bulunmaktadır. Demir ise en temelde Ergenekon Destanı anlatısından kaynaklı kutsal kabul edilmektedir.

Eski Türklerde kâinat Orta Dünya, Yukarıki Sema ve Aşağıki Sema olmak üzere üç şekilde anlam bulmaktadır. İnsanlar hayatlarını Orta Dünya'da yaşamaktadır. İyi olanlar Yukarıki Sema'nın; kötü olanlar ise Aşağıki Sema'nın hükmüne bağlıdırlar.

Eski Türklerde İl Dini'ne 'Kam' adı verilmektedir. Dinî törenleri şamanlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. İbadetler, şölen adı ile ziyafetler verilerek yapılmaktadır. Şölenlerde birçok hayvan kurban edilmektedir. Kurban etleri de halka eşit olarak pay edilmektedir. Böylece oluşturulan toplumsal yapı çerçevesinde, şölenler, düzenin sağlanmasında etkili olmaktadır.

Zamanla bu inanç sistemi olgunlaşmış ve Gök Tanrı inancı olarak, Türkler arasında benimsenmiştir. Kâinatta tüm olup bitenlere bakarak, yaşanan her olayın bir yaratıcı tarafından idare edildiğine inanan Türkler, benimsedikleri bu inanca Gök Tanrı inancı adını vermektedirler. Diğer bir deyişle bu inanca göre kâinatta tüm olup biten şeyde Tanrı'nın iradesi bulunmaktadır. Bu nedenle Tanrı, manevi gücün tek kaynağıdır. Tanrı, yücedir. Bu nedenle O, her yerde hazır bir şekilde var olmaktadır.

Gök Tanrı inancı, farklı kaynaklarda bozkır kültürünün dini olarak kabul edilmektedir. Bu inanç sisteminde Tanrı (Tengri) en yüksek varlık olarak itikadın merkezinde bulunmaktadır. Bu inancın toprakla ilgisi olmadığı için avcı ve çoban topluluklarına mahsus olduğu söylenebilmektedir. Tanrı, güneşin doğmasına ve batmasına izin veren, yaratılan bütün varlıklara can veren ve verdiği canı geri alandır. İstediklerine kutluk veren, hükümdar olmasına izin veren yine Tanrı'dır.

Gök Tanrı inancı, bozkırda yaşayan Türkler tarafından kabul edildiği için bozkır kültürünün dini olarak da kabul edilmektedir.

“Bozkır kültürü’ diye ifade ettiğimiz kültür tipi, daha ziyade İ. Zichy tarafından temsil edilen bir görüşe göre ‘atlı göçebelik’ten ibaret olup, merkezinde at yetiştiricilik ve çobanlık yer almakta ve bu gibi faaliyetler için, Karadeniz kuzeyi düzlüğü-Kuzey Türkistan arasındaki İskit sahası en elverişli bölge bulunmaktadır.” (Kafesoğlu, 2003: 216)

Bu bölgeler ile birlikte, zaman içerisinde, Orta Asya'dan başlayarak batıda Bulgar topraklarına kadar olan alanı kendine yurt edinen Türkler, yerleştikleri bu bölgelerde, toplumsal düzeni benimsedikleri kültür aracılığıyla sağlamışlardır.

Türk kültürünün oluşumunda başat rol oynayan faktörlerden biri de Türk töresidir. Çünkü bilindiği üzere, Türk İl'lerinde hukukî bir sistem bulunmaktadır. Bu hukukî sisteme töre adı verilmektedir. Dolayısıyla toplumsal sistemin düzeni, töre aracılığıyla korunmakta ve oluşturulan bu düzenin devamı töre aracılığıyla sağlanmaktadır.

“Türk töresine göre bir emir ilân edileceği zaman, ‘Hakan emrediyor ki’ diye ilân edilirse, bu buyruğun hiçbir hükmü olmazdı. Çıkan emirlerin geçerli olması için ‘Hakan ve Hatun emrediyor ki...’ diye ilân edilmesi şarttı. Bundan başka büyük devletlerden gelen elçileri, hakan yalnız kabul edemezdi. Ancak hakan ile hatun birlikte olduklarında elçiler huzura girebilirlerdi.” (Gökalp, 2013: 58)

Bunun yanı sıra Türk kelimesinin bir anlamı da töreli demektir. Bu anlam da Türk töresinin Türkler için ne kadar önemli olduğunu göstermesi bakımından güzel bir örnektir.

Türkler bir ülkeye göç ederek ya da akın ederek yerleşmektedir. Göç ettiklerinde İl de ordu ile birlikte gitmektedir. Akın ettiklerinde ise İl, merkezde mevcut konumunda bulunmaktadır.

Akın veyahut göç ederek yurt edindikleri bölgelerde Türkler, benimsemiş oldukları bu inanç sistemi merkezinde toplumsal sistemi düzene kavuşturmaktadır. Bunun yanı sıra *“Türklerin yayıldıkları bölgeler, çok geniş ve çeşitli tabiat şartlarına bağlı idiler.”* (Ögel, 1971: 21) Bu şekilde kurulan birçok Türk devleti bulunmaktadır. Bilinen ilk Türk devleti Hun Devleti’dir. Zamanla Büyük Hun İmparatorluğu olan ilk Türk Devleti’nin bilinen ilk hükümdarı Teoman’dır. Teoman, boylar arası anlaşmazlıkları giderip ilk kez Türk birliğini kuran isimdir. Teoman, ikinci evliliğini Çinli bir prensesle yapmıştır. Hatundan ve Çinli prensesten olmak üzere iki oğlu vardır ve Çinli prensesin de etkisiyle Teoman, kendisinden sonra tahta Çinli prensesten olan oğlunun geçmesini istemektedir. Ancak bu istek Türk töresine karşı gelen bir istektir. Çünkü Türk töresine göre hükümdardan sonra tahta çıkacak olan kişi, ancak, hükümdarın ilk karısı olan hatunun evlatlarından biri olabilirdi. Bunu bilen Teoman, Hatun’dan olan oğlu Mete’yi bir sefere göndermiştir. Seferde Yüeciler tarafından Mete esir alınmıştır. Bu esir düşmeyi Teoman, Mete’nin Yüecilere sığındığı şeklinde algılamış ve kendisine ihanet ettiğini düşünen oğlunu öldürmek amacıyla Yüeciler üzerine akın düzenlemiştir ancak Mete Yüecilerin elinden kaçarak ülkesine geri dönmeyi başarmıştır. Teoman, bu başarısından dolayı oğlu Mete’yi ödüllendirerek, ona bin kişiden oluşan bir ordu vermiştir. Babasının kendisine verdiği bu orduyu çok iyi eğiterek ordu disiplini oluşturan Mete, ıslık çalan oku ile orduyu düzene sokmayı başarmıştır. Daha sonra kendisini ortadan kaldırmayı düşünen babası Teoman’ı, ikinci eşi Çinli prensesi ve oğlunu öldürerek devletin başına geçmiştir.

Mete, babasının başlattığı Türk birliğini tamama erdirerek, bölgedeki Türklerin hepsini bir çatı altında toplamayı başarmıştır. Bunun yanı sıra Türk devlet ve ordu geleneğini oluşturmuştur. Ona göre devleti düzenleyen kişi hükümdardır. Bu nedenle bir Türk hükümdarı öncelikle bilge ve cesur bir savaşçı olmalıdır. Ordu düzenini de çok iyi bilmeli ve savaş taktikleri ile hücum edebilmelidir. Bu düşünceyle ordu düzenini de geliştiren Mete, günümüz ordu düzeninin de temelini atan kişidir.

On'lu ordu düzeni kurarak, onbaşı, yüzbaşı, binbaşı vb. rütbeleri orduda kullanan kişidir. Çin'e yapılan akınlar sonrası oluşturulan Çin Seddi de onun zamanında tamamlanmıştır. Böylece devlet düzeni, bilinen ilk Türk devleti olan Hun Devleti ile kurulmaya başlanmış ve zamanla oluşturulan bu devlet düzeni, devletin imparatorluğa dönüşmesinde etkili olmuştur.

Büyük Hun İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında Göktürk Devleti'nin kurulduğu bilinmektedir. Göktürk devleti, Türk adıyla kurulan ilk Türk devletidir. Hun devlet yapısına uygun olarak kurulan ve Türk devletlerinden biri olan Göktürk devleti, iki kez kurulmuştur. I. Göktürk Devleti, Bumin ve İstemi Kağan kardeşler tarafından yönetilmiştir. Devletin doğusunu Bumin Kağan; Batısını ise İstemi Kağan yönetmiştir. Bumin ve İstemi Kağanlar, devletin sınırlarını genişletmişlerdir. Onların ölümünden sonra devlet zayıflamış ve Çin egemenliği altına girmiştir.

Yaklaşık elli yıl süren Çin hâkimiyetinde Türkler çeşitli isyan hareketleri çıkarmışlardır. Kürşad İsyanı, bu isyanlardan biridir. İsyanlar, sonunda karşılığını bulmuş ve neticesinde 681 yılında Türkler, Kutluk Kağan önderliğinde zafer kazanarak II. Göktürk Devleti'ni kurmuşlardır. Kutluk Kağan, devleti yeniden düzenleyip kurduğu için İl'i derleyen anlamına gelen 'İlteriş' unvanını almıştır. Büyük Hun İmparatorluğu'nda olduğu gibi Göktürk Devleti'ni de bilgili, özü sözü doğru, cesur ve savaşçı bir hükümdar yönetmektedir. Devlet, sınırları geniş olduğundan dolayı ikili teşkilat ile yönetilmektedir.

M. Ö. 6. yüzyılda varlığını sürdüren Göktürk Devleti, Türk kültürü hakkında bize zengin bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, temelde Göktürk Yazıtları'nda yer almaktadır. Göktürk Yazıtları Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk adlarına yazılan bingü taşlardan oluşmaktadır. Bu yazıtlarda Türk kültürü hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır. Yazıtlar, Türklerin, diğer yabancı toplumlar ile siyasi ilişkilere girmesiyle, toplum sistemlerinin bozulduğunu belirtmektedir. Yabancı kültürlerin Türk birliğine zarar verdiği yine bu yazıtlarda ifade edilmektedir. Bilge kişiler tarafından devletin kurtarılıp güçlendiği vb. bilgiler ile Türklerin o dönemde nasıl bir yol izlediği uzun bir şekilde, bu yazıtta anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, diğer Türk devletlerinde olduğu gibi, hükümdar halkını doyurduğu sürece hükümdardır:



“Ben kendim Kağan (Bilge) oturduğumda her yere gitmiş olan millet (budun) yaya olarak çıplak olarak, öle yite geri geldi. Milleti besleyeyim diye kuzeyde Oğuz kavmine doğru, doğuya Kutay, Tatab kavmine doğru; güneyde Çin’e doğru on iki defa ordu sevk ettim. Savaşım. Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, devletim, kısmetim var olduğu için, ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Dört taraftaki milleti hep tâbi kıldım, düşmansız kıldım. Hep bana itaat etti.” (Türkdoğan, 2014: 94)

İfadeleri bu duruma en iyi örnektir.

Doğu Türklerinden oldukları kabul edilen Uygurlar, yerleşik hayata uygun kurulan ilk Türk devletini kurmuşlardır. Bunun yanı sıra Budizm inancını benimseyen ilk Türk topluluğu olan Uygurlar, aynı zamanda ticaret yollarını kontrol altına alarak, ticarete gelişme gösteren bir Türk devletidir. Et yememe, savaş yapmama gibi kuralları olan Budizm inancı, Türk kültürünün benimsediği özelliklerin zıttı özelliklere sahip bulunmaktadır. Buna rağmen Türkler, kendi kültürlerini bırakmayıp bu inancı benimsemeye devam etmişlerdir. Böylece Uygurlar, Türk kültürü ile Budizm’i harmanlayarak yeni bir anlayış meydana getirmişlerdir. Kısaca Uygurlar, Türk kültür özelliklerine sadık kalarak dinde yumuşamaya gitmiş ve hayatlarını bu şekilde düzene oturtmuşlardır. Yaptıkları bu uygulamayla Uygurlar, et yiyip, savaşan tek Budist topluluk olarak tarihte yerini almışlardır. Yerleşik hayatı benimseyen ilk Türk topluluğu olması hasebiyle de mimaride, eğitimde, ticarete, ulaşımda vb. birçok alanda gelişmeler gösteren Uygurlar, Türk kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.

840 yılında Uygur Devleti’nin yıkılması sonrasında Bilge Kül Kadir Han tarafından Karahanlı Devleti kurulmuştur. Yerleşik hayata geçen Türk boylarından biri olan Karahanlı Devleti, İslâmiyet’i kabul eden ilk Türk devleti olarak bilinmektedir. Uygur Türklerinin geliştirdiği dili kullanan Karahanlı Devleti, birçok bakımdan Uygur Devleti’nin tesiri altında bulunmaktadır. Uygur Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Karahanlı Devleti, İslâmiyet’in ve Budizm’in etkisi ile iki ayrı yapının bir arada yaşandığı bir devlet haline gelmiştir. Buda dinine inananlar, bu inanca uygun yaşamaktayken; İslâmiyet’i kabul eden Türkler de zaman içerisinde batıya doğru yönelme eğiliminde olmuşlardır. Bu iki inanç sistemine rağmen Türkler, eski törelerini de bırakmamışlardır. İslâmiyet’in hayvan ve insan resimlerini yasaklamasına rağmen Karahanlı Devleti’nde bu tür resimlerin varlığı Türklerin, eski törelerini de yaşadıklarının/yaşattıklarının bir örneğidir. Yine bu dönemde Türk sanatı

gelişme göstermiştir: Hayvan ve insan figürlerinin yanı sıra bitki figürleri de Türk sanatında yerini almaya başlamıştır.

Karahanlıların oluşturduğu kültüre, yerleşik hayat dolayısıyla şehir kültürü de denilebilmektedir. Karahanlı Devleti, İslâmiyet'i benimsedikten sonra devlet içerisindeki âlimlere saygı göstermekle, devletin kültür beşiği haline gelmesine de vesile olmuştur. Devletin yerleşik hayat üzerine kurulu olmasının yanı sıra bir ticaret yolu üzerinde bulunan bir devlet olması, Karahanlıların ticarete de gelişmiş bir düzende olduklarını göstermektedir. Oluşturulan mimarî eserler, kültürel etkileşim nedeniyle İran, İslamiyet ve eski Türk sanat motiflerini içinde barındıran bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti 1040 yılında Dandanakan Savaşı sonrasında, Selçuk Bey tarafından kurulmuştur. Türk-İslam devletlerinden biri olan Büyük Selçuklu Devleti, Oğuzların Üç Ok koluna mensup kabul edilen Türk devletidir. 10-11. yüzyıllarda varlığını sürdüren devletin sınırları çok geniştir: Devlet; Çin, Batı Anadolu, Ortadoğu ülkeleri, Akdeniz, Afrika'nın bir bölümü, Hicaz ve Yemen ile Rusya'nın içlerine kadar yayılan bölgede hâkimiyet kurmuştur. Büyük Selçuklular, varolan şehirleri bir yandan bayındır hale getirirken diğer yandan da yeni kurum ve yapılar da oluşturmuştur. Medreseler, camiler, kervansaraylar, köprüler, çeşmeler vs. bu yapı ve kurumlardan bir kaçıdır. Anadolu'nun da Türkleşmesinde katkıda bulunan Büyük Selçuklu Devleti, Abbasi halifesini Şii Büveyhoğulları tehlikesinden de korumuştur. Bağdat'ta açılan Nizamiye Medreseleri ile de bilimsel çalışmalara öncülük etmiştir. En geniş sınırlarına kavuşan Büyük Selçuklu Devleti, hanedan üyelerinin yönettikleri bölgelerde bağımsız davranmaları, Batınîlik hareketleri, Haçlı Seferleri, Oğuz İsyanları, merkezi otoritenin zayıflamasından kaynaklı olarak ortaya çıkan kötü yönetim, devletin zayıflamasına neden olmuştur ve devlet, birçok hanedana ayrılmış ve böylece yıkılmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti ise 1077 yılında Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından İznik'te kurulmuştur. Bu devletin kurulmasıyla birlikte Anadolu, Türk yurdu olmaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti Türk dilini ve töresini İslâmî değerlerle sentezleyerek kültürel bütünleşmeye vesile olmuştur.

Bunun yanı sıra Anadolu Selçuklu Devleti, Bizans ve Haçlılar ile savaşarak İslâm dünyasını korumuştur. Haçlı Seferleri sırasında hasar gören şehirleri yeniden inşa ederek kalkındırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, yapılan Köseadağ Savaşı ile zayıflamaya başlamıştır. Sonrasında çıkan Babai İsyanı, bağımsız beyliklerin kurulmasına neden olmuştur. Devlet, 1308 yılında yıkılmış ve Anadolu’da Türk beylikler dönemi yaşanmaya başlanmıştır.

Beylikler döneminde Ertuğrul Gazi önderliğinde Söğüt’e yerleşen Türk beyliği (Osmanlı Beyliği), Osman Bey döneminde devlet konumuna yükselmiş ve böylece Osmanlı Devleti 1299 yılında kurulmuştur. Oğuzların Boz Ok Kolu’nun Kayı boyuna mensup olan Osmanlılar, tarihî süreç içerisinde imparatorluk kurarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İlerleyen sayfalarda Osmanlı Devlet yapısı hakkında detaylı bilgi verileceği için burada Osmanlı Devleti ile ilgili verilen bilgi yeterli görülmüştür. Osmanlı Devleti’nin yıkılması ile birlikte Anadolu’da Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Günümüzde de birçok Türk devleti bulunmaktadır. Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan olmak üzere Orta Asya’da beş Türk Cumhuriyeti; Kafkasya’da Azerbaycan Cumhuriyeti; Anadolu’da Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devleti varlığını günümüzde devam ettiren Türk devletleridir. Günümüzde varlıklarını sürdüren bu Türk devletlerinin de birçok ortak özellikleri bulunmaktadır. Çünkü ortak kültüre sahip bir toplumun üyeleridirler. Ancak tarihî süreç içerisinde Orta Asya Türk devletlerinin SSCB’ye bağlanması ve sonrasında Anadolu ile Orta Asya toprakları arasında farklı kültüre sahip olan toplumların devlet kurması, Türklerin toprak bütünlüğünün bozulmasına yol açmıştır. SSCB’nin dağılması ile bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetleri, bu süreçte ise kendi toprak bütünlüğünü koruyarak diğer devletler ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmişlerdir. Dolayısıyla günümüzde Türk devletleri arasındaki ilişkiler kendi toprak bütünlüklerini korumak şartı ile birlikte ortak kültürlerini sürdürme yönünde gerçekleşmektedir. Ancak konu Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile sınırlı tutulduğundan dolayı günümüz Türk Cumhuriyetleri’ne burada detaylı yer verilmeyecektir.

Bütün bu bilgilerden yola çıkarak denilebilir ki; *“Eski Türkler öyle bir kültürel bütünleşme meydana getirmişlerdir ki, burada davranışsal kültür (maddi) ile inançlar, değerler, normlar ve metafizik düşünme biçimleri (mânevi) arasında yüksek*

*ölçüde bir düzenleme ve uyum vardır.”* (Türkdoğan, 2014: 188) Böyle bir uyum içinde olan kültür, artık Türkler için millî bir yapıya kavuşmuştur. Kısaca açıklarsak *“Millî kültür, bir milletin maddî ve manevî yapıp ettiklerinin bütünüdür.”* (Aydın, 2011: 258) Dolayısıyla benimsenen kültür, Türk kültürü olarak kabul edilmekte ve bilinmektedir.

### **1.3. Türk Kültürünü Oluşturan Kurumlar**

Aile, ekonomi, siyaset, din vb. kurumlar tüm toplumlarda varolan ve belirli görevleri yerine getiren kurumlardır. Bu kurumlar, kadim kültürler döneminde Türklerin toplum olma bilincine ulaşmalarında da etkili olmuştur. Bu nedenle bu aşamada Türk kültürünün gelişim aşamalarında şekillenen ve toplumsal düzenin oluşumunda etkili olan bu kurumlar ile Türk toplum yapısı arasındaki ilişki hakkında bilgi verilerek, kurumların Türk kültürünün gelişiminde oynadıkları roller ortaya konmaya çalışılmıştır.

Atlı kavim olarak da bilinen eski Türkler, hareketli bir hayat tarzına sahiptiler. Aktif ve dinamik yapıları ile tehlikelere karşı her an hazırlıklı olmak zorundaydılar. Her şey çok hızlı olup bittiği için Türklerin toplum yapıları da bu hıza ayak uyduracak nitelikteydi. Bu nedenle *“Türklerde halk bir ordu; ordu ise halk idi: Özellikle uzun süren akınlarda, çoğu zaman, aileler de askerlerle beraber giderlerdi.”* (Ögel, 1988: 301) Savaşçı özelliklerini her zaman canlı tutabilmek amacıyla her an hareket halinde olan Türkler, avlanarak bu özelliklerini muhafaza etmekteydiler.

Kurumların birbirleri arasındaki ilişkiler günümüzde de işlerliğini korumaktaysa da kadim kültürler döneminde bu ilişki birbirine daha bağlı sürmekteydi. Bu nedenle Eski Türklerde varolan aile, din, ekonomi, siyaset vb. kurumlar arasındaki ilişki, dolayısıyla bağ çok sağlamdır. Türk toplum yapısının düzenli ve işler halde varlığını sürdürmesi, Türklerin devlet kurmaları ile gerçekleşmektedir. Kağan ve komutanların savaşlarda tek kaynağı ordudur. Ordunun temelini ise budun (millet), diğer bir deyişle halk oluşturmaktadır. Bu nedenle milletin bir devlet bünyesinde bulunması Kağan, komutanlar ve halk arasındaki temel ilişkiye dayanmaktadır. Devletin varlığını devam ettirmesi, Kağan için olduğu kadar halk içinde önemlidir. Çünkü Türk milleti, toplumsal bir düzene sahip olan devlet bünyesinde özgür ve kendi töresine, devletine bağlı şekilde yaşamaktadır. Devlet düzeninin dağılması, halkın başka milletlerin boyunduruğu altında yaşamalarına

neden olmaktadır. Özgürlüğüne düşkün olan Türk budunu (milleti) devletiyle ve dolayısıyla kağanıyla uyum göstererek yaşamayı tercih etmektedir. Bu nedenle halk ile beyler, dolayısıyla kağan arasında, birlikte hareket etme duygu ve düşüncesi çok önemlidir.

Eski Türklerde devletin esas kurucusu millet kabul edilmektedir. “*Hangi kağana işimi gücümü veriyorum?*” (Ögel, 1971: 42) sözü bunun en açık kanıtıdır. Kağan ve vezirlerin Türk töresini bilmesi ile devlet yönetilmektedir. Bu nedenle kağan ve vezirlerin bilgili kişiler olmaları gerekmektedir. Bilgileri ile kağan ve vezirler, Türk milleti ile uyum içerisinde devleti yönetmektedirler. Yöneten ile yönetilen arasındaki bu uyum toplumsal düzenin sağlanmasında temel etkidir. Bu sayede devlet, toplumsal düzene uygun varlığını devam ettirmektedir. “*Eski Türklerle göre ‘halk’ ile ‘toprak’ devleti meydana getiren iki önemli unsurdu: Eski Türklerle göre, topraksız bir devlet düşünülemezdi. Halk toprağı ve toprak da halkı tamamlayarak, bir devlet meydana getirirlerdi.*” (Ögel, 1971: 48)

Türk devletlerinin toprakları genişledikçe, ele geçirilen yeni toprağı Türk boylarının iskân edilmesi (yerleştirilmesi) anlayışı da bu düşünce ile hayata geçirilen bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır. Böylece devlette hem toprak bütünlüğü hem de kültürel bütünleşme sağlanmış olmaktadır.

Eski Türklerde bir kişinin hükümdar olabilmesi, kişinin kısmetli olmasına ve Tanrı tarafından o kişiye kutluk verilmesine bağlı görülmektedir. Akıllı, bilgili, cesur, savaşçı, doğru sözlü olması da kağanda bulunan diğer özelliklerdir.

Devleti kurup düzene kavuşturmak, halkı giydirip doyurmak (halkı kalkındırmak), yeni alınan topraklara iskân politikası uygulayarak oluşturulan toplumsal düzene, yeni alınan toprakları adapte etmek, töreyi düzenlemek ve töreye uymak hükümdarın görevleri arasındadır.

Devletin kuruluş düzeni ve işleyişi hakkında bilgileri de içinde barındıran töre Türkler için çok önemlidir. Esasen “*Töre, Türklerin millî kültüründen başka bir şey değildir.*” (Gökalp, 1996: 46) Hakan dâhil herkes Türk töresine uymak zorundadır.

“Türk töresi Türk hukuku/kanunu ve nizamı manasında Orhun kitabelerinde her zaman İl (El) törüsü şeklinde geçmekte genellikle il ve töre kelimeleri birlikte kullanılmaktadır. İl devlet töre de yasa/kanun anlamına gelmektedir. Devletin, milletin, vatanın töresini ifade etmektedir.” (Çimen, 2008: 89)

Türklerde, toplumsal nizamı sağlayan töre, devleti ayakta tutan kurallar bütünü olduğu için herkesin töreye uyması zorunluluk olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hükümdar da töreye uygun hareket etmek ve töreyi değişen şartlara uygun olarak yeniden düzenlemekle görevlidir. Toplumsal sistemde elde edilen düzen ve işleyiş için hayati öneme sahip olan töre, bütün kurumlar için belirlenmiş kurallar ile toplumda nizamın sağlanmasında rol oynayan en önemli sosyo-kültürel ve siyasal kurallar bütünüdür. Bununla birlikte devletin yönetim kademesinde kanun niteliğinde olan töre aile ve kişiler için gelenek, görenek, yol, yordam, yaşam tarzı şeklinde bilinmekte ve yaşatılmaktadır. Bu anlayışa uygun olarak kişiler, dolayısıyla aileler hem kendi aile ortamlarında belirli bir düzen oluşturmakta hem de devleti ile uyum sağlayarak devletin devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

Ailelerin oturacakları yerler ve hayvanlarını otlatacakları yerler de bir nizam içinde gerçekleşmektedir. Ailede, dolayısıyla toplumda, düzenlenen disiplin ile devlet yapısı şekillenmekte ve toplum belli bir zihni olgunluğa ulaşabilmektedir. Bu düzen, toplumun tamamında töre aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle Eski Türklerde toplumsal nizama uymayan olayların cezası genellikle ölümdür. Örneğin bir hırsızlık olayı yaşandığında, hırsızlık yapan kişi kim olursa olsun ölüm ile cezalandırılırdı. Ceza bununla da sınırlı kalmaz, hırsızlık yapan kişinin başı kesilerek, eğer babası hayattaysa, babasının boynuna asılırdı. Böylece baba, oğlunu iyi yetiştiremediğinin cezasını, ölene kadar, oğlunun başını boynunda taşıyarak çekerdi. Dolayısıyla toplumsal düzen, töre ile birlikte devletin en küçük birimi olan aileden başlayıp diğer kurumlarda da devam eden ve herkesin görev ve sorumluluğunu bilmesi ile disiplinli bir şekilde sağlanmaktaydı.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere cezalar çok sert olsa da Türkler, benimsedikleri bu kurallar çerçevesinde özgürce yaşamaktaydılar. Öyle ki;

“Türk toplum yapısında kurallar pek çok yerleşik kültürde görülmediği ölçüde serbest, yaşantılar örflerle ve geleneklerle biçimlenmiş olmakla birlikte, oldukça özgürdü. Kadınların sahip olduğu toplumsal statü, başka toplumlarda görülmedik ölçüde üstün ve özgürlükçüydü.” (Kırkpınar, 2011: 32)

Töre, toplumsal düzeninin sağlanmasında oynadığı başat rol nedeniyle Türkler için çok önemliydi. Öyle ki törenin ortadan kalkması söz konusu olduğunda devletin ve milletin ortadan kalkacağı bilinmekteydi. ‘İl gider, töre kalır.’ sözü bu anlayış doğrultusunda ifade edilmekteydi.

Eski Türkler yaptıkları savaş ve akınlar sonrası ele geçirdikleri ganimetleri yine töreye uygun aralarında pay etmekteydiler. Avcılık, Türklerde bir nevi savaş talimi görevi de görürdü. Diğer bir deyişle Türkler bir yandan avcılık yaparken diğer yandan kendilerini olası bir savaş durumuna avcılık yaparak hazırlarlardı. Bunun yanı sıra yağma usulü ile yapılan paylaşım da töreye uygun yapılmaktaydı.

Toplumsal birliğin oluşumunda etkili olan bir diğer uygulama şölenlerdir. Eski Türklerde düğün, cenaze, av törenleri vb. şeklinde yapılan birçok tören ve kutlama bulunmaktadır. Toplumun tümünü ilgilendiren bu törenler, toplumsal bütünlüğün sürdürülmesinde etkin rol oynamaktadır. Yapılan av törenleri, Türklerde toplumsal işbirliğinin de var olduğunu göstermektedir. Türkler, yaptıkları av töreni ile hem savaşçı özelliklerini canlı tutmakta hem de yeni savaş teknikleri de geliştirebilmekteydiler. Bu törenlerde herkesin görevini tam ve eksiksiz yapmasıyla Türklerde toplumsal işbölümü de gerçekleştirilmekte ve böylece toplum olma bilinci ortaya çıkmaktaydı.

Türklerde önemli kabul edilen bir diğer kutlama ve şenliği nevruz kutlamaları oluşturmaktadır. Eski Türkler, baharın gelmesi ile yeni yılın geldiğini kabul etmişlerdir. Yeni yılın gelmesini de her yıl coşku ile kutlamaktadırlar. Kutlamalarda at yarışları yapılmakta, şarkılar söylenmekte, kımız içilmekte, kurbanlar kesilmekte ve demirler dövülmektedir. Diğer yandan Türkler kaç yaşında olduklarını da bahar sayısı ile ifade etmekteydiler. Örneğin bir kişi '20 bahar gördüm.' derken, kendisinin 20 yaşında olduğunu belirtirdi. Toplumsal birliğin sağlanmasındaki önemli rolü nedeniyle tüm toplum için önemli olan nevruz kutlamaları günümüzde de toplumsal birliğin devamlılığında etkili olan kutlamalar arasındadır. Bu nedenle Türkler günümüzde de her yıl baharın gelişini coşku ile kutlamaktadırlar.

Eski Türklerde akrabalık, kan birliğine değil kemik birliğine dayanmaktadır. 'Kamıg' olarak ifade edilen kemik, eski Türkler için akrabalığın oluşumunda en önemli unsur olarak bilinir ve kabul edilir. Kağan ve komutanların ak kemikler; budunun ise kara kemikler olduğu belirtilerek devlet büyüklerinin akrabalığı ve halkın da birbiri ile olan akrabalığı belirtilmektedir. Ancak bu durum Türklerde sınıf ayrımının olduğunu göstermez.

Çünkü Eski Türklerde devletin oluşumu ve varlığını devam ettirmesinde devlet ileri gelenlerinin yanı sıra halkın da varlığının önemli olması, Türklerde sınıf

ayrımının, dolayısıyla sınıf mücadelesinin olmadığını göstermektedir. Bu durum kendisini temelde aile kurumunda göstermektedir. Öyle ki *“Türk âile sisteminin esasları eski Türk siyâsî, sosyal hemen bütün kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır.”* (Kafesoğlu, 2003: 229)

Benimsenen Türk kültürü aile kurumu aracılığıyla nesilden nesile terbiye ile aktarılır. Bu aktarım esnasında ve sonucunda toplumsal yapıda ve dolayısıyla toplumdaki bireyler arasında sıkı bir bağ oluşur. Oluşan bu bağ terbiye ile kültür arasındaki ortaklık olarak kendini gösterir. Dolayısıyla toplumsal sistem bu süreç içerisinde toplumda yerleşmeye başlar. Dil de kültürün nesilden nesile aktarımında önemli bir yere sahiptir. Bir toplum ana dilini kullanarak, benimsemiş olduğu terbiye ile kültürü nesilden nesile aktarır. Bu sayede toplumsal sistem düzenli bir şekilde işlemeye devam eder.

Diğer yandan Türk devletlerinin birçok bağımsızlık sembolleri de bulunmaktadır. Eski Türklerde otağ (çadır) devletin bir sembolüdür. Hakan otağı, hakanın mahremi diğer bir deyişle özel yaşama alanı kabul edildiğinden herkesin rahatça girip çıkabileceği bir yer değildir. Hakan otağına kimlerin girip çıkabileceği töre ile belirlenmiştir. Eski Türklerde gök, devletin; otağ da ailenin örtüsü olarak bilinmektedir. Bu nedenle Türklerde devlet düzeni ile aile düzeni arasında benzerlik bulunmaktadır. Hakan otağının dışında diğer otağların renkleri de o otağlarda yaşayan ailenin belli özelliklerini göstermesi bakımından farklı renkte olmaktadır. Kısaca belirtirsek Hakan otağı genelde altın renginde olmaktadır; halkın otağ renkleri ise üç farklı renkte olmaktadır: Yeni evli çiftler ile erkek evladı olan ailelerin otağlarının rengi beyaz; kız evlada sahip olan ailelerin otağı kırmızı; hiç evladı olmayan ailelerin otağı ise siyah.

Devlet sembollerinden biri olan tuğ ise bayraktan farklıdır. Tuğlar, genelde kutsal tüylerden yapılmış bağımsızlık sembolü olan bir devlet sembolüdür. Savaş zamanında hakan otağının önüne dikilen tuğ, davulun çalınması ile devletin savaşa hazır olduğunu göstermektedir. Devlet sembollerinden biri olan bayraktan farklı, bayrağın köklerini dinden alması ve gökkuşağı renklerini bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır.



Eski Türklerde hükümdarlık, babadan oğula geçmektedir. Dolayısıyla hükümdarlık babadan büyük oğula geçmektedir. Küçük erkek çocuk, ordu komutanlığı görevini üstlenmektedir. Bu durum başta Hun, Göktürk, Uygur devletleri olmak üzere diğer Türk devlet yapılarında da görülmektedir. Öte yandan bu görevleri sadece Hakan'ın ilk eşi Hatun'dan olan çocuklar üstlenmektedir. Bu kural değişmez bir Türk töresidir. Yine Eski Türkler de, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi, egemenlikleri altına aldıkları toprak parçasında yaşayan yerli halka, eski yaşantılarına uygun yaşamalarına izin vermektedir. Bu durum da Türklerin en eski çağlarda dahi hoşgörülü bir toplum olduklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Tüm bu anlatılanların dışında Türklerin kendilerini diğer toplumlardan nasıl ayırdığı sorusuna ise şu şekilde cevap verilebilir: *“İslâmiyet'ten evvel, Türk kendisini iki bakımdan diğer halklardan ayırıyordu. 1. Lisân bakımından, 2. Din bakımından.”* (Gökalp, 1975: 9) Göktürk ve Uygur alfabeleri ile Türkler, oluşturdukları kendi dillerini kullanarak kültürel bütünlüğü oluşturmaktaydılar. Bu nedenle *“Türk, lisân bakımından kendisine benzemeyenlere, yâni Türkçe'den ayrı bir dil konuşanlara ‘Sümlim’ adını veriyordu.”* (Gökalp, 1975: 9)

Tabiata ve doğa olaylarına bakarak, tüm bu olup biten şeylerin olmasında tek yaratıcı gücün olduğuna inanan Türkler yine kendi düşünce dünyalarına uygun olarak bir inanç (din) benimsediler: Gök Tanrı inancı. Bu inanç sistemine benzerliği nedeniyle de İslam dini Türkler arasında kabul edilerek, hızla yayılmaya başladı. Bilindiği üzere *“Türklerin İslâmiyet'le ilk karşılaşmaları II. Halife Hz. Ömer dönemine rastlar.”* (Yılmaz, 2008: 28) Öte yandan *“Türkler arasında İslamiyet'in toplu olarak ve hızla yayılmaya başlaması, Abbasiler dönemine rastlamaktadır.”* (Yılmaz, 2008: 28)

Türk kültürü birçok aşamadan geçerek olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Toplumsal birliğin oluşumunda etkin bir role sahip olan kültür, Türk devletlerinin imparatorluğa dönüşmesi ile yeni anlayışları da benimseyerek gelişimine devam etmiştir. Bu nedenle *“Kültüre ait değişmeler, cemiyetlerin gelişmesinde en esaslı bir faktördür ve medeniyetler, kültürler kadar eskidir.”* (Turhan, 1997: 17) denilebilir. Farklı kültürler ile karşılaşma şeklinde de değişip dönüşebilen kültür, daha önce de ifade edildiği üzere, nesilden nesile aile kurumu aracılığıyla aktarılmaktadır.

#### 1.4. Türk Kültürünün Özellikleri

Türklerin karakteristik özellikleri, kültürlerinin bir yansıması olması nedeniyle öncelikle burada Türk dendiğinde insanların aklına gelen belli başlı hususlara dikkat çekerek Türk kültürünün genel özellikleri ifade edilecektir. Öncelikli olarak “*Türkler için değerli olan erdemler cesaret ve cömertlik (akı) idi.*” (Çimen, 2008: 103) Cesur ve atılgan olan Türkler, kendi aralarında birbirlerine saygı, hoşgörü ve sevgi ile davranmaktaydılar. Kendinden olmayan insanlara karşı da saygılı olan Türkler, temelde yaratılan her şeye saygı ve hürmet ile davranmaktadırlar. Yaratanın hatrına yaratılanı sevme anlayışına sahip olan Türklerin kendinden olmayan insanlara da saygı ve sevgi içinde davranmaları onların hümanist bir anlayışa sahip olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bunun yanı sıra “*Türkler yaltaklanma, övgü, nifak, koğuculuk, yapmacık, gıybet, riya, dostlara iyilik için israf bilmezler. Arkadaşlarına zulmetmez, bidat nedir bilmezler. Çeşitli fikirler onları bozmamıştır, başkalarının malını hile ile haleb saymazlar.*” (Câhız, 2017: 108)

Vatanlarına bağlılığı ve sevgileri ile bilinen Türkler, adetlerine, gelenek, görenek ve törelerine aşırı bağlılıkları ile de bilinmektedir. Tarihin her döneminde Türkler, zaferlerini sevinçle hep birlikte kutlamaktadırlar ve bu kutlamalarını çeşitli şöenler eşliğinde yapmaktadırlar. Savaşçı özelliklerini canlı tutabilmek için sürekli hareket halinde bulunmaktadırlar. Uğraştığı bir mesleği olan Türkler, örneğin demir mesleği ile ilgilenen, uğraşısı üzerine çok çalışır ve zaman içerisinde de mesleğinde usta unvanını kazanabilmektedir.

Türkler, misafirperverliği ile tanınan bir toplumun üyesidirler. Gelen misafiri Tanrı misafiri olarak bilmekte ve ona hürmette kusur etmemektedirler. İbn Fadlan Seyahatnamesi’nde de belirtildiği üzere “*Türkün yurdundan bilmediği bir insan geçse, ona ‘Ben senin misafiriyim. Develerinden, hayvanlarından, malından şu kadar ihtiyacım var’ dese Türk ona istediğini verir.*” (Şeşen, 2016: 12) Çünkü onlar için misafirlerini en iyi şekilde ağırlamak çok önemlidir.

Türklerin hayat tarzı benimsedikleri kanunlar bütünü olan töre aracılığıyla belli bir nizama uygun bulunmaktadır. Ekonomileri iş birliği aracılığıyla sürdürülmektedir. Avcılık ve hayvan besiciliği Türklerin başlıca ekonomik faaliyetleri arasındadır. Yerleşik hayata geçtikten sonra tarımda da gelişme göstererek ekonomide ilerleme sağlamışlardır. Önemli ticaret yolları olan ipek ve baharat yollarına da tarihi

süreç içerisinde hâkim olmayı başaran Türkler dünya ekonomisinde önemli rol üstlenmiştir.

Din; Türklerin hayata bakışında, ailenin kurulmasında, ekonominin işleyişinde, sanatta, estetik ve güzellik anlayışlarında, devleti kurma ve devlet düzenini sağlamada vb. daha birçok konuda Türk töresine paralel ve uygun olarak rol oynayan önemli bir kurumdur. Örneğin, kurban törenlerinin yapıldığı zamanlarda elde edilen ürünlerin eşit paylaşımına özen gösterilmiştir. Kilimlere şekil verilmesinde ve yerleşik hayat sonrası gelişen mimari eserlerde de din etkili olmuştur. Dinin uygun bulunduğu özellikler dikkate alınarak sanat ve estetikte gelişme gösterilmiştir.

Aile kurmada, evlenme esasları, evlenme törenleri, evlilik sonrası yeni kurulan aile hayatının şekillenmesi de din ve töre etkisi altında şekillenmiştir. Bu durum devlet kurmada da kendisini göstermiş ve ancak Tanrı'nın kutluk ve bilgelik bahşettiği kişi hükümdar olmayı başarabilmiştir.

Toplumsal bütünlüğün sağlanması ve devamlılığı ancak siyasi birliğin oluşturulmasıyla mümkün olmuştur. Siyasi birliğin oluşması ise devlet ileri gelenlerinin bilgili ve halkı ile uyumlu olmasına bağlıdır. Bilgi her toplum için olduğu kadar Türkler için de her zaman önemli bir yer teşkil etmiştir. Uygur Devleti ve diğer Türk devletlerinde birçok kütüphanenin kurulduğu bilinmektedir. Yusuf Has Hacı, İbni Sina ve Mahmut Kaşgarî gibi Türk bilge ve âlimlerin bıraktıkları önemli eser de Türklerin bilime sağladığı katkıları göstermektedir. Bu durum da Türklerde bilginin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilgi ile birlikte toplumda kurallar ve kaideler oluşturularak Türk töresi meydana getirilmiştir. Türklerde töre, devletin düzen ve işleyişinde önemli olmakla birlikte sosyo-kültürel hayatın şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Kurallar ve kaideler bütünü olan töre, Türk toplumunun düzen ve işleyişindeki bilgilerin toplamı olması nedeniyle Türklerde önemli bir yere sahiptir. Törenin bilinmesi ve nesilden nesile aktarılması, Türklerin kendine has hayat tarzına/kültürüne uygun yaşamalarında etkili olmaktadır. Kendi oluşturdukları dil aracılığıyla kültür, nesilden nesile aile kurumu aracılığıyla aktarılmaktadır.

Töre toplumun bütün kurumlarında etkili olmuştur. Bundan dolayı Türkler törelerine çok önem vermişlerdir. Kurulan devletler yıkılsa dahi, Türk töresini bilen Türk toplumu tarih boyunca töreye uygun yeni bir devlet kurma girişimlerinde bulunmuş ve bunu başarmayı da bilmiştir.

Türkler kendi kültürlerini tarihin bilinen en eski dönemlerinden başlayarak oluşturmuşlar ve kültürlerini belli bir olgunluk seviyesine ulaştırmayı başarmışlardır. Bu olgunluk seviyesi ile birlikte Türklerde toplum bilinci ortaya çıkmıştır. Hayat tarzlarının da etkisiyle Türkler için toprak, halk, devlet, aile ve vatan her zaman kültürle birlikte önemli olmuştur. Önemli olan bu unsurlar Türklerde zaman içinde millet olma bilincini de geliştirmiştir. Kısaca ifade etmemiz gerekirse; *“millet, kendisine özel bir kültüre sahip olan topluluk demektir.”* (Gökalp, 1996: 29) Bu nedenle kendine has bir kültüre sahip olan Türk milleti tarihin en eski dönemlerinden başlayıp günümüze kadar kültürlerini korumuş ve bu sayede millet anlayışını muhafaza etmeyi başarmış bir millettir.

Türklerin oluşturdukları kültür ve hayat tarzları arasındaki ilişki o kadar sıkı ve içtendir ki *“Türkün dili nasıl saf ise din, ahlâk, güzellik, politika ekonomi ve aile hayatları da hep saf ve içtendir. Türkün hayatındaki sevimlilik ve orijinallik bu egemen karakterin bir yansımasından ibarettir.”* (Gökalp, 1996: 44) denilebilir.

Daha önce de ifade edildiği üzere kültür, dil aracılığı ile aile kurumu tarafından nesilden nesile aktarılmaktadır. Türkler için devletin en küçük birimi olan aile kurumu, kültürün özelliklerini bünyesinde barındıran bir yapıdadır. Aile hem kültürün şekillenmesinde rol oynamakta hem de zaman içerisinde karşılaşılan değişiklikler sonrasında Türk aile yapısının Türk kültürüne uygun olan yapısının korunmasında etkili olmaktadır. Türk devletlerinin en küçük birimi olan aile kurumu, kültürün nesilden nesile aktarılmasını sağlayan önemli bir kurumdur. Bundan dolayı Türkler için aile kurumu son derece önemlidir.

Kültür aile kurumunda evlenme usulü, evlilik törenleri, evli çiftlerin birbirleri ve kendi anne babalarına karşı tutumlarını, çocuk eğitimi, büyüklere saygı, küçüklere sevgi ve merhamet gösterilmesi, kardeşler arası vb. birçok ilişkiyi şekillendiren bir özelliğe sahiptir. Kültürde yaşanan herhangi bir değişimin ilk belirtileri aile kurumunda kendini göstermektedir. Dolayısıyla Türkler için kültür ve aile arasındaki bu ilişki her dönem önemini korumuştur.

Türk aile yapısı ilk olarak çekirdek aile şeklinde kendisini göstermektedir. Ailelerin birleşimi ile soylar meydana gelmiştir. Soyların birleşimi ile boylar; boyların birleşimi ile budun (millet); budunların birleşimi ile de bod (bağımsız Türk devleti) meydana gelmektedir. Budun eski Türklerde millet anlamında kullanılan bir kelimedir. Aynı dili konuşan, aynı tarihe ve kültüre sahip toplumlara millet diğer bir deyişle budun denilmektedir. Bod ise yine eski Türkçede kullanılan ve bağımsız İl(devlet)li ve kağanlı Türk toplumunu ifade eden bir kelimedir. Bundan dolayı aile kurumu Türklerde devletin en küçük birimi olarak bilinmektedir.



## İKİNCİ BÖLÜM

### TÜRK KÜLTÜRÜ İÇERİSİNDE TÜRK AİLE YAPISI

Kültür; insanların yaşamlarını nasıl sürdüreceklarını belirleyen, onlara yol gösteren bir yapıdadır. Kültür kendisini benimseyen topluma; dünyayı, doğa olaylarını anlamalarında, kendi aralarında ve diğer toplumlar ile yaşadıkları ilişkileri düzenlemede yol göstermektedir. Tarihi süreç içerisinde kültürlerin gelişmesiyle birlikte medeniyetler meydana gelmiştir. Bu süreçte de medeniyetleri bünyesinde barındıran imparatorluklar ortaya çıkmıştır.

Coğrafi keşiflerin yapılması, batıda rönesans ve reformların gerçekleşmesi ve Fransız İhtilali sonrası tüm dünyada etkili olan milliyetçilik anlayışı ise dünyanın yeniden şekillenmesinde etkili olan olaylardır. Bu olaylar sonrasında yaşanan gelişmeler ve sonrasında yaşanan bilimsel/teknolojik gelişmelerin yaşanmasıyla birlikte diğer kültürler gibi Türk kültürü de bu süreç içerisinde başka kültürlerle daha fazla etkileşimde bulunmaya başlamıştır. Bu da kültürün zaman içerisinde değişip dönüşebildiğinin en güzel örneği ve göstergesidir.

Dünyada yaşanan bu önemli olaylar ve sonrasında yaşanan gelişmeler, kültürlerin karşılaştıkları yeni olgularla uyum sağlama sürecine girmesine neden olmuştur. Diğer kültürlerde olduğu gibi, Türk kültürü de bu değişim karşısında kendi norm ve değerlerini muhafaza ederek, toplumda yeni bir düzenin sağlanmasında etkin rol oynamıştır.

Kültür; yapısı itibarı ile bir toplumun maddi ve manevi tüm yapıp ettiklerinin toplamıdır. Bir toplumu bütün yönleriyle şekillendiren ve topluma belli bir yön ve düzen sağlamada etkin bir role sahip olan kültürün aktarımı, aile kurumu aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aileyi, aile düzenini etkileyen ve şekillendiren bir yapısının var olması, kültürün, Türk aile yapısındaki etkilerini de yine aile kurumunda göstermesine yol açmıştır. Bu nedenle diyebiliriz ki *“Kültür, kişileri aşarak, bütün topluluğu kontrol altına alır, aileye biçim ve düzen verir. Aileye dışarıdan hükmettiği için, aile, sadece ferdî bir birleşmenin ürünü, kan hısımlığının mahsulü olmaktan çıkar ve sosyal kurum (içtimaî müessese) olmak niteliği kazanır.”* (Eröz, 1977: 2) Tüm bu özellikleri nedeniyle Türklerde kültürün aileyi; ailenin de kültürü etkilediği söylenebilir.

Günümüzde, bilindiği üzere, özellikle batılı toplumlarda kabul gören lezbiyen/gay gibi çarpık ilişki ve evlenmeler kabul görmektedir. Türk toplum yapısında kabul görmeyen ve hoş karşılaşılmayan bu tür ilişkiler, özellikle teknolojinin de etkisi neticesinde, son yıllarda özellikle gençlerde böyle bir durumun varlığının öğrenilmesine ve hoş karşılanmasa bile ‘yaşanabildiğine göre olabilir’ anlayışının oluşmasına yol açmıştır. Batı toplumlarında var olan bu ve benzer anlayış ve yaşama şekillerinin, ilerleyen zamanlarda Türk kültürü ve dolayısıyla Türk aile anlayışında yeni bir düşünce şeklinde kendisini göstermesi muhtemeldir.

İlk olarak batıda görülen tek ebeveynli ailelerin, ülkemizde de son yıllarda boşanmaların artmasıyla birlikte görülmeye başlaması, bu ihtimalin de olabileceğini göstermektedir. Batıda yaşanan bu ve buna benzer anlayış ve yaşam şekilleri, günümüz Türk toplumlarında henüz genel kabul gören bir düşünce ve yaşayış tarzı olmamakla birlikte Türk kültürüne ve Türk aile yapısına tehdit oluşturan bir düşünce olarak karşımızda durmaktadır. Kültürel etkileşim göz önünde tutulduğunda, bu ihtimal, Türk kültürü ve Türk aile yapısının korunması yönünde önlem alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Son yıllarda yapılmış olan Türk aile yapısı ile ilgili araştırmalardan biri 2006 yılında T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiş ‘Aile Yapısı Araştırması’ (Nurvan, 2010) 2010 yılında yayınlanmıştır. Bu araştırmaya paralel yapılan bir başka araştırma ise T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı gerçekleştirilen ‘2011 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması’ (Uslu, 2011)’dir. Her iki araştırmanın sonucunda elde edilen verilere göre Türkiye’de yaşanan değişim ve dönüşüm sonrasında bile Türk aile yapısının özünün (çekirdeğinin) yaşatıldığı görülmektedir. Bunun muhafaza edilmesi ise özellikle çocuk ve gençlerin kendi kültürleri (Türk kültürü) ve kendi aile yapılarına (Türk aile yapısı) uygun yetiştirilmeleriyle mümkündür.

Evlenmeden birlikte yaşama, lezbiyen/gay evliliklerin yaşanması ve onların evliliklerinin bazı batılı toplumlar (Hollanda, Belçika) tarafından onay görmesi, tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşmaya başlaması, evlilik kurumunun ortadan kaldırılması gerektiği gibi fikir ve yaşam tarzları, günümüz batısında aile kurumu ile ilgili ortaya atılan fikir ve yaşam tarzlarıdır. Türk toplum yapısına uygun olmayan ve dolayısıyla Türk toplum yapısının çözülmesi yönünde tehdit oluşturan/olarak görülen bu gibi fikir ve yaşam şekilleri karşısında Türk toplum yapısının muhafaza edilmesi

gerekmektedir. Bu noktada da önemli rol oynayan Türk kültür ve Türk aile yapısı arasındaki bilinen ve burada anlatılmakta olan bu sıkı bağın muhafaza edilmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Böylece Türk aile kurumunun, dolayısıyla Türk kültürünün kendisine has özelliklerinin varlığı sürdürülecektir.

Türk toplum yapısında, Türk kültürü ve Türk aile yapısı o kadar iç içedir ki Türklerde “*Aile cemiyeti (toplumu), cemiyet aileyi yaratmıştır.*” (Eröz, 1977: 2) denilebilir. Bu nedenle bu bölümde öncelikle ailenin tanımı yapılmış, sonrasında Türk ailesi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra tarihi süreç içerisinde Türk aile yapısı hakkında bilgi verilerek, Türk aile yapısının genel özellikleri ortaya konulmuştur. Türk toplum yapısının bugünkü şeklinin ortaya çıkmasında etkili olması hasebiyle Osmanlı toplum yapısı ve Osmanlı’da aile yapısı hakkında da bilgi verilmiştir.

### **2.1. Ailenin Tanımı ve Türk Ailesi**

Aile sosyolojisinde ailenin yapısına göre temelde iki farklı aile tanımı yapılmaktadır. Aile tanımının ilkinin babaanne, dede ve onların evlenmemiş çocukları ile birlikte yeni evlenmiş erkek çocuğun eşi ile çocuklarının bir arada yaşadığı geniş aile oluşturmaktadır. Ailenin ikinci tanımını ise günümüzde modern aile tipi olarak kabul edilen anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile oluşturmaktadır.

Aile bir kadın ve bir erkeğin kendi rızalarıyla evlenmek istemeleri sonrasında hayatlarını evlilik bağı ile birleştirmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Türk toplumunun temel taşı kabul edilen aile kurumu, kadim zamanlarda oluşturulan kültürün benimsediği kurallar çerçevesinde şekillenmiştir. Din ile Türk töresi de Türk aile yapısının şekillenmesinde etkili olan diğer kurum ve kurallar bütünüdür. Öncelikle burada dinin, Türk ailesinin oluşumunda oynadığı rolü anlatarak konuya açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Türk inancına göre erkek ile kadınların farklı inançları bulunmaktadır: Toyonizm inancı, erkeklerin inancını anlatmaktayken; Şamanizm inancı ise kadınların inancını anlatmaktadır. Türk aile yapısının şekillenmesinde de etkili olan bu inanç sistemlerinden Toyonizm inancı devletin kurulması ve işleyişinde etkili olmakta iken, ailenin kurulması ve şekillenmesinde ise Şamanizm inancı etkili olmaktadır.



Gökalp'in (1975: 41-42) "Türk Töresi" adlı eserinde belirttiği üzere Türklerde, şaman inancına göre, 'can'ın karşılığı 'tin'dir. Bu anlayışa göre insan üç ayrı ruhun varlığına inanmaktadır. Ruhların isimleri sırasıyla eş, sor ve kut'tur. Eş; yaratılan canlı-cansız tüm varlıkta bulunmaktadır. Diğer bir deyişle yaratılan varlıkların kendilerinden başka ve kendilerine benzer bir de eşleri bulunmaktadır. Sor diğer adı ile çor nefes alan tüm varlıklarda bulunan ruhun adıdır. Kut ise yalnızca insanda bulunmaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Tanrı'dan kutluk alan bilge kişi, Türklerde hükümdar olmaya da hak kazanmaktadır.

Şamanizm inancına göre her insanın bir perisi vardır. Türklerdeki bu inanca göre kadının ve erkeğin perileri özellikle bireylerin evlenmelerinde birbirleriyle uyum sağlarlar ise evlilik mutlu bir şekilde sürmektedir. Bunun yanı sıra periler, kişinin dönüm noktaları diyebileceğimiz doğum, evlenme ve ölüm gibi önemli olaylar esnasında asabileşir. Bu durum ise kırk gün sürer. Bu esnada farklı nedenlerden kaynaklı olarak kırklı olan kişilerin karşılaşması söz konusu olursa perilerin savaştığına inanılır. Bu savaştan galip gelen perinin kişisinde bir sağlık vb. sorunlar görülmezken, yenilen perinin kişisi rahatsızlanmaktadır. Bu nedenle herhangi bir nedenden kaynaklı birbirleriyle karşılaşan kırklı kişilerin sarılmaları ile perilerinin kavgası engellenmektedir. Bu durumun yaşanmaması için genellikle bu inanişaya göre kırklı olan kişilerin bir araya gelmemeleri için önlemler alınmaktadır.

Eski Türklerde evlenme, benimsedikleri totemizm inancına da uygun olarak exogamy (dışarıdan evlenme) kuralına uygun bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu nedenle "*İlk insanın, çevresine ve tabiata bakarak, yaratıcısını aramasından, Tanrı'yı aramasından ortaya çıkan Totemizm, klân dışından evlenme kaidesi ile, aile müessesesinin (kurumunun) koruyucusu olmuştur.*" (Eröz, 1977: 3) da denilebilir. Dolayısıyla Türkler, bu inançlarına uygun olarak, exogamy kuralına uygun evlilikler gerçekleştirmişlerdir. Evlilik ile birlikte birbiriyle kemik bağı (akrabalığı) bulunmayan iki ayrı boya mensup ailelerin evlatları, inanişları ve törelerine uygun olarak ailelerinin izni ile hayatlarını birleştirmektedirler. Bu birleşmeden de bir akrabalık türü olan hısımlık meydana gelmekte ve iki taraf da birbirine akraba gözü ile bakarak hürmet göstermektedir.

Sosyal antropologların birçok araştırmalarında, üzerinde özellikle durduğu akrabalık terimi, iki açıdan tartışma konusu olmuştur. Tartışılan hususu kısaca şu şekilde ifade etmemiz mümkündür: İnsanlar, birbirlerine kan bağı ile gerçekleşen bir

bağ ile mi akraba olmaktadır yoksa sosyal ilişkiler sonrasında toplumsal uyum içine girdikleri, anlaşabildikleri, sevip saydıkları insanları mı akraba olarak kabul etmektedirler? Bu açıdan tartışma konusu olan akrabalık terimi, kimilerine göre kan bağı ile kurulurken, kimilerine göre ise uyum içinde birlikte yaşayabildikleri insanlar da akraba olarak kabul edilebilmektedir. Bu konuyu “Akrabalık nedir, ne değildir?” adlı eserinde tartışan Sahlins, bu eserinde “*Akrabalar esas olarak birbirlerinin varlığına katılan kişilerdir, birbirlerine mensupturlar.*” (Sahlins, 2014: 9) ifadelerine yer vermektedir. Sahlins, bu eserinde insanların, toplumsal uyum içinde yaşadıkları insanları da kendilerinin akrabaları olduklarını söyleyebileceklerini ve birbirilerini kan bağı olmadan da akraba olarak görebileceklerini savunmaktadır.

Bu ve bu gibi birçok araştırmaya konu olan akrabalık, Türklerde hem kemik birliği hem de hısımlık sonrasında oluşan akrabalık şeklinde kendisini göstermektedir. Bunun yanı sıra iddia edilen ikincil akrabalık düzeyinin de Türklerde var olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Şöyle ki Türkler, kendi aralarında, toplumsal uyumla birlikte kan bağı ile bağlı olmayan insanlar için de akrabalık terimlerinden bazılarını kullanmaktadırlar. Bu duruma günümüzde kullanılan akrabalık terimlerinden olan birini kullanarak açıklık getirmemiz de mümkündür. Günümüzde, toplumumuz içinde, bireylerin arkadaşlık kurdukları insanlara ‘kardeşim’ diye hitap etmeleri, gerçekte kardeş olmamalarına rağmen, karşısındaki insanın kendileri ile olan yakınlığını ifade etmede kullandıkları bir hitap biçimidir. Dolayısıyla iddia edilen ikincil akrabalık anlayışının günümüzde de bize Türk toplumunda karşılığının olduğunu göstermektedir. Bu durum da bize, tartışılan bu konunun her iki ifadesinin de yaşamda karşılığının olduğunu göstermektedir. Bu anlayış da toplumsal uyumun bir göstergesi olmakta ve bireyler günümüzde de bu şekilde birbirlerine karşı saygı, sevgi ve hürmet ile muamele etmektedirler diyebiliriz.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Türklerde kemik birliğinin yanı sıra hısımlık birliği de önemlidir. Bu anlayışa uygun olarak da ailede hem anne hem de baba eşit derecede önemlidir. Bu eşitlik dolayısı ile Türklerde, her iki taraftan (anne-baba) ortaya çıkan akrabalığın yakınlık derecesi de birbirine eşittir.

Türklerde evlilik sonrası oluşturulan eşlerin birliği, sıcak bir yuvanın oluşmasını sağlamaktadır. Türk ailesinde oluşan bu yuva ocağı; ocak soyu; soy boyu oluşturmaktadır ve en son olarak bu oluşumlar aileyi meydana getirmektedir. Aileler aşiretleri; aşiretler ili; il sultanlığı; sultanlık ise ilhanlığı meydana getirmektedir.

Bunların toplamı ise Türklerde toplumsal sistemin oluşmasını sağlamaktadır. Bu nedenle Türklerde aile kurumu devletin en küçük birimi kabul edilmektedir.

## **2.2. Tarihî Süreç İçerisinde Türk Ailesi**

Türk devlet ve toplum yapısının en küçük birimi olarak kabul edilen Türk ailesi, tarihi süreç içerisinde, Türk kültürünün şekillenmesi ve olgunluk seviyesine kavuşmasına paralel bir şekilde belli bir olgunluğa kavuşmuştur. Bu başlık altında genel olarak Türk ailesi hakkında bilgiler verilerek, Türk aile yapısının Türk kültürü içerisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kadim zamanlar olarak ifade edebileceğimiz, tarihin bilinen en eski dönemlerinde şekillenmeye başlayan Türk toplum yapısında aile kurumu çok önemli bir yere sahiptir. Türk kültürünün nesilden nesile aktarımında da önemli bir işleve sahip olan aile kurumu, Eski Türklerde kutsal bir yapıya sahiptir ve bilinen bu kutsallığın dinî bir yönü de bulunmaktadır. Türklerin inanç sistemlerinden biri olan Totemizm inancına uygun olarak Türklerde evlilikler exogamy (dışarıdan evlenme) esasına uygun olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Eski Türklerde evlenme, il içinden ancak soy dışından olmak suretiyle gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra Türklerde monogamy (tek eşle evlilik) söz konusudur. İkinci bir evlilik ise sadece ilk evlilikte çocuk olmaması durumunda ve ilk eşin rızası alınarak gerçekleşen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Totemizm inancının yanı sıra, Türk ailesinin belli bir düzene kavuşmasında etkili olan ve en eski zamanlarda Türkler tarafından inanılan bir diğer inanç sistemi manizm oluşturmaktadır. Manizm inancı, temelde, ölmüş atalara ibadet etmeye dayanmaktadır. Bu inanca göre ölmüş ataların ruhları, ocak ateşinde yaşamaktadır. Dolayısıyla bu inanca uygun olarak Türklerde ocak ve yanan ateşi de kutsal kabul edilmektedir. Türk ailesi bünyesinde bilinen ve her evde bulunan ocak ile yanan ateşi de bu inanca uygun olarak belli bir anlama sahiptir.

Evlerde bulunan ocak ve yanan ateş, Türkler için ‘man’ adı ile bilinen atalarının ruhlarını temsil etmektedir ve inanca göre bu ruh, evin ocağında yaşamaktadır. Türklerde aile ocağında yanan ateşte ‘od ata’ ile ‘od ana’ olmak üzere iki ruhun yaşadığına inanılmaktadır. Bu inanıştan kaynaklı olarak da Türklerde önceden beri benimsenmiş olan ocak ve ocak ateşi kutsaldır.

Türklerin vefat eden büyüklerine karşı da saygı göstermeleri, onları saygı ile anlamalarının neticesinde benimsenmiş olan bu inanç sisteminin aile kurumunda böyle bir etkiye sebebiyet verdiğini ifade edebiliriz.

Bu inanç sisteminin Türk dilinde de ifadesine yer verilmiştir. Şöyle ki, ocak ile ilgili bilinen ve kalıplaşmış sözlerle bireyler, ilişki içinde oldukları insanlarla, ocak kelimesini kullanarak iletişimde bulunabilmektedirler. Günümüzde de bu ifadeler yer veren bireyler, özellikle yeni evlenen çiftlerin kurdukları aile kurumu ile ilgili duygu ve düşüncelerini kalıplaşmış ocak kelimesi ile ifade etmektedirler. Yeni evli çiftler için iyi temennilerde bulunan bireyler, evlilik gerçekleştikten sonra da çiftler için iyi temennilerini “Ocağınız sönmesin”, “Ocağınız tüksün” sözleri ile dile getirmektedirler. Böylece evin ve dolayısıyla ocağın daim olsun anlamında bu sözleri ifade ederek kurdukları aile düzeninin devamı için dua etmektedirler.

Bunun yanı sıra aralarında husumet bulunan ailelerin ya da bireylerin ise karşılardaki kişilerin kötülüğünü isterken de bu ifadelerin tersi olan “Ocağın batsın”, “Ocağın yıkılsın” sözlerini kullanarak, o kişinin aile düzeninin dağılması anlamında söylenen ve beddua diye ifade edebileceğimiz sözleri de kullanabilmektedirler.

Bunun yanı sıra Şamanizm inancının benimsenmesi sonrasında ise her evin iki perisi olduğuna inanılır. Bu perilerden biri erkeğin diğeri ise kadının perisidir. Ailenin mutluluğunun evde bulunan bu iki perinin anlaşmasına bağlı olduğuna da inanılmaktadır. Yine bu inanca göre evin, her zaman temiz ve pak tutulması gerektiği düşünülmektedir. Evin temizliğine ve düzenine dikkat edilmediği takdirde, evin perileri bu durumdan rahatsız olmakta ve evden uzaklaşmak istemektedirler. Bu durum sonrasında ise, evde belli başlı sorunların ortaya çıkmaya başladığına ve bu durumun da aile içinde huzurun kaybolmasına sebep olacağına inanılmaktadır.

Türklerde aile kurumunun oluşması, temelde evlilik ile gerçekleşmektedir. Kadın ve erkeğin evlenmesi ile yeni bir yuva kurulmuş olmaktadır. Kurulan bu yeni yuvada ocak, yukarıda da ifade edildiği üzere, kutsal kabul edilmektedir. Bu nedenle her sabah evin hanımı olan kadın, küllenen ocağın ateşini yakarak güne başlamakta ve evin düzeninden, temizliğinden vb. sorumlu olmaktadır. Böylece ocağın birliği ve dirliği sağlanmış olmaktadır.

Bu evlilikten dünyaya gelen çocuklar, ilerleyen zamanlarda soyu meydana getirmektedir. Soyların birleşimiyle boylar meydana gelmektedir. Bu durum da Türk ailesinin, Türk toplum yapısı içerisinde güçlü bir yapıya kavuşmakta olduğunun bir göstergesidir.

Ailelerin birleşimiyle Türklerde aşiretler ortaya çıkmaya başlamaktadır. Aşiretlerin birleşimi, il (devlet) in kurulmasını sağlamaktadır. İl (devlet), Sultanlık'ın kurulmasında; Sultanlık da imparatorluk olarak ifade edebileceğimiz İlhanlık'ın kurulmasında etkili olmaktadır.

Tüm bu sistemin ortaya çıkması da Türk toplum sisteminin oluşmasını sağlamaktadır. Bu da Türklerde toplumsal düzenin oluşturulmasında ve devamlılığında etkin bir rol üstlenmektedir.

Eski Türklerde, aşiret diyebileceğimiz aile yapılarında sosyal aile, klan ile birlikte varlığını sürdürmektedir. *“Aşiret devrinde ‘sosyal aile’, yalnızca simye (klan) dır. Çünkü aşiretler bir kavim devleti şeklinde birleşince, ev de sosyal aile özelliğini almıştır. Ailenin bu şekline ‘Ocak= Foyer’ diyebiliriz.”* (Gökalp, 2013: 79) Bu nedenle tarihî süreçte, Türk topluluğunda klanlar birleşerek kavimleri meydana getirmişler ve ev, böylece sosyal aile özelliğini kazanmıştır. Ailenin bu özelliği ise ocak özelliğine sahiptir. Dolayısıyla ocak, Türklerde ailenin sosyal bir kurum olmasında da etkili olması bakımından önem arz etmektedir.

Türk aile anlayışında aile kurumunu oluşturan bir kadın ve bir erkek olduğundan dolayı Türk ailesi için kadın ve erkek eşit olarak kabul edilmektedir. Bu durum Türk devlet yapısında da kendisini göstermektedir. Türk hükümdarı, devletin yönetiminde en yetkili kişi olarak kabul edilmekte ve bilinmektedir. Hükümdar eşi ise, benimsenen eşitlik anlayışına uygun olarak, devlet törelerince belirlenen belli hak ve görevlere sahip bulunmaktadır.

Türk töresine göre, hükümdarın ilk eşi hatun unvanını kullanmaktadır. Bu evlilikten dünyaya gelen evlatlar ise babalarından sonra devleti yönetme hakkına sahip bulunmaktadır. Buna göre ilk erkek evlat babasından sonra hükümdarlığa geçme hakkına sahiptir. Küçük erkek evlat ise ordu komutanı olarak ordunun başına geçme hakkına sahip bulunmaktadır. Türk töresince belirlenen bu sisteme ve benimsenen inanca göre diyebiliriz ki; Hakan ile hatun ‘Ay Ata’ ile ‘Gün Ana’nın vekili ve temsilcileri sayılmaktadırlar ve ili yönetme yetkisine sahiptirler. Türk

töresine göre elçileri kabul ederken hakanın yanında hatunun da bulunması zorunludur. Bir buyruk verileceği zaman da “Hakan ve hatun emrediyor ki...” şeklinde buyruk söylenmektedir ve ancak bu şekilde söylendiğinde buyruk geçerli olmaktadır. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak, Türklerde hem kadın hem erkek önemlidir diyebiliriz.

Türklerde kadın, erkek ile eşit görülmeyle birlikte, sosyal hayatta rahatça hareket edebilecek kadar da özgürdür. “*Türk kadınının statüsünü etkileyen faktörler dürüstlüğü, iffetli ve çalışkan oluşu, eşine sadakati, ailesine evine muhabbeti, merhameti, kocasına saygısı olarak sıralanabilir.*” (Çimen, 2008: 113) Türklerde kadın, sosyal yaşamı boyunca rahat ve sorumluluğunun bilincinde hareket eden bir kişidir.

Tüm bunların yanı sıra Türk kadını, eşinin her zaman destekçisi, sevdiği ve değer verdiği kişi olarak bilinmektedir. Dolayısıyla Türklerde;

“Kadın yalnız ev içinde değil, tarlada, pazarda da hayat arkadaşının yardımcısıdır. Fiyat kesilmesinde çoğu zaman kadının sözü geçer. Kadın Pazar işlerini yalnız da halledebilir. Bu iktisadi hürriyeti yanında, Türk kadınının hukukî hürriyeti de dikkat çekicidir. Karı koca arasında mal ayrılığı prensibi var olup, evli kadın, malları üzerinde arzu ettiği hukukî işlemde bulunabilir.” (Eröz, 1977: 4-5) de diyebiliriz.

Sadece eşleri ve aile büyükleri yanında rahat hareket etmeyen Türk kadını, aynı zamanda tanımadığı erkeklerin yanında da rahat hareket etmektedir. Bu duruma, İbn Fadlan Seyahatnamesi’nde de, Türk “*Kadınları erkeklerinden ve yabancıardan dolayı örtünmezler, gizlenmezler.*” (Şeşen, 2016: 10-11) ifadesi ile yer verilmektedir. Bu da, Türk kadınının toplumsal hayattaki yeri ve yaşayış şeklini ortaya koyması bakımından dikkat çekici bir örnektir.

Türklerde evlilik, farklı birçok şekilde gerçekleştirilmektedir. Genel itibarıyla Türklerde görücü usulü evlenme, anlaşarak evlenme, tercihli evlenme, kız kaldırma, oturakalma şeklinde evlenmeler gerçekleşebilmektedir. Tercihli evlenmeden kasıt; evlenecek olan bireylerden ziyade, bireylerin aileleri tarafından kararlaştırılarak evliliğin gerçekleşmiş olmasıdır. Bu evlilik türüne en güzel örnek beşik kertmesidir. Bu evlilik türünün Türklerde yaşandığının en güzel örneğini ise Dede Korkut Hikâyeleri’nde görebilmekteyiz.

Dede Korkut Hikâyeleri'nden biri olan 'Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda anlatıldığına göre, bir gün Bayındır Han, şölen vermektedir. İç Oğuz ve Dış Oğuz Beyleri de Bayındır Hanın bu sohbetine gelmişlerdir. Sohbet katılanlardan biri olan Bay Püre Bey, evladı olmadığı için ağlamaktadır. Ağlamaktaki maksadını öğrenen beyler, onun bir evlat sahibi olması için dua etmek istemişlerdir. Dua etmek için hazırlanan beyler, yüzlerini ve ellerini göğe kaldırarak dua etmeye başlamışlardır:

“Allah Teâla sana bir oğul versin’ dediler. O zamanda beylerin hayır duası dua, bedduası beddua idi, duaları kabul olunurdu. Pay Piçen Bey de yerinden kalktı, der: ‘Beyler, benim de hakkıma bir dua eyleyin, Allah Teâla bana da bir kız versin’ dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua eylediler, ‘Allah Teâla sana da bir kız versin’ dediler. Pay Piçen der: ‘Beyler, Allah Teâla bana bir kız verecek olursa, siz şahit olun benim kızım Pay Püre Bey’in oğluna beşik kertme yavuklu olsun’ dedi. Bunun üzerine bir zaman geçti, Allah Teâla Pay Püre Bey’e bir oğul, Pay Piçen Bey’e bir kız verdi.” (Ergin, 2017: 64)

Bu örnekten de görüldüğü üzere, beşik kertme Türklerde önceden beri görülen bir evlilik türüdür. Bunun dışında ‘kız kaldırma’ evlenecek olan kızın rızasını alarak ya da rızası dışında kızı kaçırma şeklinde gerçekleşen evlilik türüdür. Bu tür evliliklerin gerçekleşmesindeki etkenler ise kızın ailesinin erkeği istememesi, her iki ailenin (kız ve erkeğin aileleri) bu evliliği istememesi, ailelerin sosyal statülerinin farklı olması veya kızın istemediği biriyle evlenmeye zorlanması gösterilmektedir.

Oturakalma ise kızın evlenmek istediği erkeğin evine bohçası ile gidip oturmasıdır. Bu tür evlilikte erkeğin evine gelip oturan kızın, erkek evinden atılması gibi bir durum görülmemektedir. Ancak kadının kendi rızası ile böyle bir evliliği gerçekleştirmiş olması, evlendiği kişinin aile büyükleri tarafından genelde hoş karşılanmamaktadır. Özellikle kaynana tarafından bu durum hoş karşılanmamakta ve kaynana, gelinine karşı olumsuz anlamda bir tavır sergileyerek tepkisini bu şekilde belli etmektedir.

Tüm bu evlilik türlerinin yanı sıra Türklerde genel kabul gören ve gerçekleşen iki tür evlilik söz konusudur. Günümüzde de gerçekleşmekte olan bu iki evlilik türünü, anlaşarak evlenme ile görücü usulü evlenme türleri oluşturmaktadır. Bahsedilen her iki evlenme türünde de tanışma, söz, kız isteme, nişan ve evlenme süreçleri yaşanmaktadır. Anlaşarak evlenmede, ilk olarak evlenecek çiftin birbirini tanıma süreci başlamakta ve sonrasında ailelerin birbirlerini tanımaya başlamaları

gerçekleşmekteyken; görücü usulü evlilikte bu durum, evlenecek çiftler ile aile büyüklerinin aynı anda tanışmaya başlamaları şeklinde gerçekleşmektedir.

İki tarafın birbirini tanımaya başlaması, kadın ve erkek arasında anlaşma ve uyumun yakalanmasına ve aralarında sevginin de oluşmasına yol açmaktadır. Aralarında oluşan bu bağ sonucunda, evlenmeyi düşünen bireyler, bu durumu ailelerine açıklamaktadırlar. Sonrasında ailelerin birbirleri ile tanışmaları gerçekleşmektedir. Her iki ailenin büyükleri (kız ve erkek aileleri) birbirlerinden ve evlatlarının bahsettiği kişiden olumlu bir izlenim yakalaması ve bu evliliğe sıcak bakması/onay vermeleri sonucu, evliliğin ilk adımı olan söz kesme gerçekleşmektedir.

Görücü usulü tanışmada ise evlenecek olan kişiler ile birlikte aileleri aynı anda birbirlerini tanımaya başlamaktadır. Kadın ve erkek arasında anlaşma, uyum ve sevgi bağının oluşmaya başlaması ve ailelerin de birbirleri ile anlaşmaları sonucu evliliğin ilk adımı olan söz kesme gerçekleşebilmektedir.

Her iki evlilik türünde de söz kesme sürecinin yaşanması sonrasında, sırası ile kız isteme, nişan, evlenme ve düğün gerçekleşerek yeni bir aile kurulmaktadır. Genellikle kız isteme ile nişan aynı gün ve anda gerçekleşmektedir. Kız isteme Türkler için her dönem çok önemli görülen bir uygulamadır. Öyle ki kız isteme Türklerde özenle yapıla-gelen bir uygulama olarak karşımızda durmaktadır. Bu uygulamaya verilen özenin en güzel örneklerinden birini Altay Türklerinden de verebilmemiz mümkündür:

“Altay Türkleri kız istemek için gittikleri zaman evin reisi önünde diz çökerek şunları söylüyorlardı; ‘Evinin eşiği önünde şimdi diz çöküyorum, Senin evine geldim, Baylığına sevindim. Evinin başını istemek için, çözülmez bağlarla, Sağdıçlık biz bağlasın, Yanaklar nasıl ayrılmazsı, zırhın yakası nasıl kopmazsa, Bizimle akrabalık bağları, Kayın kabuğunun katları gibi olsun, Niyetim bıçağın sapını istemektir. Kazanın kulpunu istemektir.’” (Çimen, 2008: 125)

Verilen bu örnekte de görüldüğü üzere, Türkler kız isteme konusunda çok özenli davranmaktadırlar. Gösterilen bu özen ile birlikte Türklerde kız ve ailesine hoş sözler söylenerek, törelere ve Türk kültürüne uygun bir şekilde kız isteme töreni gerçekleşmektedir. Özellikle kızın baba ve annesine hürmette kusur edilmemektedir. İstenmekte olan kızın kendi ailesi içindeki yerine/önemine vurgu yapılarak, kız istenmektedir. Kızın istenmesi ve sonrasında verilmesi ile iki aile arasında sıkı bir bağın kurulacağına da vurgu yapılmaktadır. İslâmiyet’ten önce kız isteme bu şekilde



gerçekleşmektedir. İslâmiyet'in kabulünden sonra ise Türklerde kız istenirken, kız ve ailesi için söylenen güzel sözlerden sonra "Allah'ın emri, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) kavli ile kızınız Ayşe'yi oğlumuz Ahmet'e isteriz." ifadesi ile kız isteme gerçekleşmektedir. Kızın aile büyüğü tarafından bu istek olumlu karşılandıktan sonra çiftler arasında nişan merasimi gerçekleşmiş olmaktadır.

Nişanlanan çift eski Türklerde de, günümüzde olduğu gibi, evlilik hazırlıklarını yaparak bu süreci devam ettirmektedir. Yaptıkları bu hazırlık sonrasında evliliklerini gerçekleştirerek, kendi ailelerinden ayrı, birlikte yaşayabilecekleri kendi çadırlarını kurarak yeni bir aile kurmaktadırlar. Eski Türklerde, erkeğin evlenmesi için baba evinden aldığı hakkı, kalın olarak ifade edilmektedir. Kısaca ifade edecek olursak "*Kalın, evlenmeden önce erkek tarafının kız tarafına ödediği bir aile malıdır. Başlık parası olarak bildiğimiz anlayıştan farklı olan kalın esasen 'daha çok babası sağ iken oğulların evlenebilmeleri için verdiği pay'*" (Can ve Aslan, 2017: 89) olarak bilinmekte ve uygulanmaktadır. Kalın uygulaması ile evlenmekte olan erkek ile kadının aileleri arasında oluşturulan bağ kuvvetlendirilmiş olmaktadır. Kız ise çeyiz adı ile belirtilen evlilik hazırlıklarını, evlendikten sonra kendi yuvasına getirerek, yeni kurmuş olduğu aile düzenine bu şekilde katkı sağlamaktadır.

Günümüzde nişanlanan çiftler ise, nişan sonrasında evlerini kiralamakta/satın almakta ve ev eşyalarını alarak kendi evlerini kurmaya başlamaktadırlar. Bu esnada erkek ile özellikle kızın arkadaşları ve akrabaları evin eşyalarından birçoğunu düğün hediyesi olarak evlenecek olan çifte hediye etmektedir. Böylece evlenen çifte verilen değer de bu şekilde ortaya konulabilmektedir. Evin tüm ihtiyaçlarının temini sırasında, bir yandan da nikâh hazırlıkları yapılmaktadır. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra çiftin nikâhı kıyılmaktadır.

Yapılan evliliğin, dolayısıyla gerçekleşen nikâhın meşruluğunun topluma duyurulması ise düğün ile gerçekleştirilmektedir. Düğüne kız ve erkeğin aileleri, akrabaları, arkadaşları vb. davet edilmektedir. Düğün, genellikle üç gün sürmektedir. İlk gün düğün evlerine (kız ve erkek ailelerinin evlerine) bayrak dikilerek düğün başlamaktadır.

Düğünün ikinci günü kına gecesi yapılmaktadır. Hem erkeğe hem gelin kıza yakılan kına da Türkler için çok önemli bir yere sahiptir. Eşlerin birbirlerine bağlanmasının bir simgesi olarak anlam bulan kına, erkeğe ve kadına ayrı olarak yakılmaktadır. Kına, genellikle damadın sol serçe parmağına yakılmaktadır.

Kına yakılması esnasında evlenmekte olan bu çift için dua edilmekte ve damada öğütler verilmektedir. Aynı şekilde, geline yakılan kına, damattan farklı olarak genellikle gelinin avuç içine yakılmaktadır. Gelinin kınası yakılırken de evlenen bu çift için dua edilmekte ve geline öğütler verilmektedir.

Bunun yanı sıra bu uygulamanın dinî anlamda da bir karşılığının olduğunu ifade etmemiz mümkündür. Şöyle ki, eski Türk inancına göre;

“Kına yakılırken kaynana tarafından gelinin avucuna konan paraltın kut sembolüdür ve bereket için saklanmaktadır. Gelinin kınasında yakılan mumlar ışık-nur sembolüdür. Genç kızların gelin etrafında dönerek kırmızı örtülerle halay çekmesi göğün katlarını sembolize etmektedir; gelinin mekânının uzaklığının ve yine kutunun sembolüdür. Gelinin kınasını yakan kişinin de kut taşımaya dikkat edilmektedir. (Mutlu bir evliliği olan, çoluk-çocuk sahibi, varlıklı, iffetli, toplum tarafından sevilen sayılan bir ‘yenge’.) Geline kınası yakılırken öğütlerde bulunmaktadır.” (Ergun, 2010: 279)

Damadın kınasını yakan kişinin de yine mutlu bir evliliği olan, çocuk sahibi birinin olması gibi belli özelliklere sahip birinin olmasına özen gösterilmektedir. Kına merasiminin gerçekleşmesi sonrasında eğlenceye devam edilerek, düğünün ikinci gününün de sonuna gelinir. Düğünün üçüncü ve son günü eğlence ile başlar, erkek tarafı konvoy eşliğinde kız evine gider. Kız evinde mutluluk ile karışık bir hüznün yer almaktadır. Kız, beyaz gelinlik giymektedir ve başına da duvak örtmektedir. Gelinin başına duvak örtülmesi ve kırmızı kuşak bağlanmasının da belli anlamları bulunmaktadır. Benimsenen anlayışa göre “*Gelinin başına al duvak örtülmesi ve beline al kuşak bağlanması yeryüzüne inişi, bekâreti ve yuva hâkimiyetini sembolize etmektedir.*” (Ergun, 2010: 278) Bu nedenle ilk kez evlenen genç kızlar gelinlik giymekte, başına duvak örtmekte ve kırmızı kuşak bağlamaktadır.

Kız evine gelen erkek tarafı, yine aile büyüklerinin iznini alarak eve girmektedirler. Burada da evlenen bu çift için dua edilmekte ve iyi dileklerde bulunmaktadır. Böylece dualar eşliğinde kız, baba ocağından, evlendiği kişi ile çıkmaktadır. Gelin, baba evinden ayrıldıktan sonra, ilk olarak evlendiği kişinin baba evine getirilmektedir. Burada özellikle İslâmiyet’in kabulünden sonra Türklerde, dinî

nikâh kıyılarak, evliliğin dini boyutuna da ayrıca özen gösterilmektedir. Daha sonra eğlenceye devam edilerek düğün son bulmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde, Türkler tarafından yeni kurulan ailelerde, bu aşamalar her zaman önem arz etmiş ve gerçekleştirilmiş uygulamalar olarak bilinmektedir. Aile kurumunun oluşturulmasında çok önemli bir yere sahip olan bu uygulamalar, günümüzde de, değişikliğe uğrasa bile, gerçekleşmeye devam etmektedir. Özellikle Eski Türklerde evliliklerin gerçekleşmesi törelere uygun bir şekilde gerçekleşmektedir ve “*Eski Türk ailesinde boşanma törelere göre hoş*” (Çimen, 2008: 134) karşılanmamaktadır.

Evlilik sonrasında her iki aile arasında hısımlık sonrası oluşan akrabalık ortaya çıkmaktadır. Çünkü bilindiği üzere “*Akrabalık, kan bağı ve evlilikle meydana gelen bir sosyal ilişki ağıdır.*” (Tekin, 2013: 249) Böylece her iki aile birbirine saygı ve hürmet ile muamelede bulunarak hayatlarını sürdürmektedir. Bu evlilikten dünyaya gelen çocuklar, her iki aile için de sevinçle karşılanmaktadır. Çocukların dünyaya gelmesi ile her iki aile mutlu olmakta ve sevinçlerini birlikte yaşamaya başlamaktadır.

Türklerde evlat sahibi olmak, neslin devamını sağlaması nedeniyle çok önemli görülmektedir. Öyle ki, “*’Uşağı (çocuğu) olan eve şeytan girmez; uşağı evin gülüdür.’ denir. Çocuğu olmayan kimseye, ‘Ocak Kör’ adı*” (Eröz, 1977: 23) verilerek çocuğun aile için önemi bu ifadeler ile vurgulanır.

Eski Türklerde anneye ‘ög’; babaya ‘ kang’; aynı anneden olan kardeşlere ‘karındaş’; aynı babadan olan kardeşlere “*’kangdaş’ üvey kardeşler için ise, ‘kangsık’*” (Eröz, 1977: 52) denilmektedir. Büyük anneye ‘ulu ana’ dedeye ise ‘ata’ denilmektedir. Türk aile kurumu içerisinde kadın ve erkeğin eşit olarak kabul edilmesi hasebiyle her iki taraftan akrabalar da eşit olarak kabul edilmektedir. Bu anlayışa uygun olarak da anneanne, babaanne, dedeler, teyze, hala, dayı, amca ve bunların çocukları (kuzenler) eşit olarak görülmekte ve eşit muamele görmektedirler.

Baba ve anne çocuğun yetiştirilmesinde eşit derece görev üstlenmektedir. Baba en az anne kadar çocuklarının yetişmesinde görev sahibidir. Öyle ki, Eski Türklerde;

“Baba çocuğun yaptıklarından sorumludur ve bu sorumluluk ömür boyu devam etmektedir. Baba çocuğunu iyi bir şekilde yetiştirmek mecburiyetindedir. ‘Hunlarda öldürülen hırsızın kesilen başı âleme ibret olması için babasının boynuna asılır. Babası bu kurukafayı ölene kadar boynundan çıkaramazdı.’ (Çimen, 2008: 167)

Çok ağır sonuçları bulunması nedeniyle ebeveynler, evlatlarını disiplin içerisinde kendi kültürlerine uygun yetiştirmeyi bir görev bilerek, bu konuya özen göstermektedirler.

Çocukların isim alması, Eski Türklerde çocukların bir kahramanlık göstermesi sonrası gerçekleşmektedir. Bunun dışında Eski Türklerde kız evladın yetişmesinde anneye daha çok görev verilmekteyken, erkek evladın yetişmesinde ise babanın görevi daha fazla bulunmaktadır. Nitekim Dede Korkut Hikâyeleri’nde geçmekte olan “*Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul babadan görmeyince sofraya çekmez.*” (Çimen, 2008: 168) ifadeleri de bu durumun en güzel kanıtıdır.

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak şunları ifade edebiliriz: Türklerde yuvalar ocağı, ocaklar soyları, soylar boyları, boylar aileleri, aileler aşiretleri, aşiretler ise ili (devleti) meydana getirerek Türk toplumunda, toplum bilinci oluşmaya başlamakta ve böylece toplum içerisinde aile kurumu, belli bir olgunluk seviyesine de ulaşmaktadır. Bu durum sonrasında ise Türklerde akrabalık kavramı daha da geniş bir anlam kazanarak, tüm toplumu ilgilendiren bir yapıya dönüşmektedir. Toplum bilincine ulaşan Türklerde akrabalık artık, “*aralarında kan ve kültür bağı bulunan bir insan kesimi için bir ortak dil ve eylem biçimi*” (Tekin, 2013: 252) şeklinde anlaşılacak tüm toplumu ilgilendirmeye başlamış bulunmaktadır.

Tüm bu bahsedilenler dışında, Türk toplumunda yaşanan önemli gelişmeler de Türk ailesinin belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmasında etkili olmuştur. Tarihî süreçte benimsenmiş olan Türk dinî inancında yaşanan gelişmeler, törenin yeniden şekillenmesi ve Türk kültürünün gelişme göstermesi, Türk ailesinin de gelişmesinde ve belli bir olgunluk seviyesine ulaşmasında etkili olmuştur.

Tarihî süreç içerisinde, Türk ailesinin oluşup şekillenmesinde etkili olan, benimsenmiş ve bahsedilmiş olan bu dini inanç sistemleri, bu şekilde Türk toplum hayatının, dolayısıyla Türk aile hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur.

İslâmiyet de Türkler tarafından benimsenen ve Türk aile yapısının devamlılığında etkili olan bir dindir. Türk kültürü ve Türk aile yapısına uygun ve benzer özellikleri bünyesinde barındıran İslâmiyet inancı, bu benzerlik dolayısıyla Türkler tarafından benimsenmiş olan bir din olarak karşımızda durmaktadır.

İslâmiyet'in Türkler tarafından benimsenmeye başlanmasıyla birlikte diyebiliriz ki;

“Türk tarihinde XII yüzyıl süren Şamanizm ve Maniheizm devri kapanarak yavaş yavaş Türklerin günlük yaşam tarzı, inanç ve felsefelerinde İslâm etkisi başlamış oluyordu. Bu dönemin bir diğer özelliği de Türklerin sözlü kültürden yazılı kültüre, göçebe toplumdaki yerleşik topluma geçiş sürecine girmiş olmalarıdır.” (Doğan, 2009: 34)

Bu durum da Türk toplum hayatının ilerleme gösterdiğinin bir kanıtıdır. Böylece hem Türk toplum hayatında sözlü kurallar bütünü olarak ifade ettiğimiz töre ile birlikte yazılı hukuk kurallarının da toplum hayatında ve düzenin sağlanmasında rol oynadığını hem de Türk kültürünün yazı aracılığıyla da nesilden nesile aktarılma olanağı bulunduğunu ifade edebiliriz.

Türkler, İslâmiyet ile ilk olarak X. yüzyılda karşılaşmıştır. Türklerin İslâmiyet'i benimsemeye başlaması ise Araplar ile Çinliler arasında yaşanan Talas Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere, Talas Savaşı 751 yılında Çinliler ile Araplar arasında gerçekleşmiştir. Orta Asya'da Çin hâkimiyetini istemeyen Türklerin Araplara desteği ile savaşı Araplar kazanmıştır.

Bu savaş sonrasında Türkler, İslâmiyet ile tanışmıştır ve ilk olarak Karluk Türkleri Müslüman olmuştur. Böylece Türk-İslam tarihi de başlamıştır.

Bu karşılaşmada kültürler arası etkileşim gerçekleşmiştir. Türk kültürü yeni karşılaştığı bu toplumun hem kültüründen etkilenmiş hem de o kültürü etkilemiştir. Bu etkileşim sonrasında Türkler İslam dünyasına Çinlilerden öğrendiği kâğıt, pusula ve barut vb. birçok buluşu tanıtmıştır. İslâmiyet'in koruyuculuğu görevini üstlenerek, dünyaya yayılmasında etkili olmuşlardır. Kendileri de Arapların yaşam tarzları ve dini anlayışlarından etkilenmiştir.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle birlikte Türk toplum hayatında, dolayısıyla Türk kültürü ve Türk aile yapısında değişimler yaşanmaya başlamıştır. İlk Türk İslam devletlerindeki aile yapısı pederi aile yapısından ziyade, kültürel etkileşim sonrasında, daha ziyade babaerki aile yapısı görülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte

Türk kadını, aile ve sosyal yaşantısında, hala birçok konuda söz hakkına sahip bulunmaktadır.

Türk aile yapısı, çekirdek aile ile birlikte geniş aile şeklinde de görülmeye başlanmıştır. Böylece Türk aile yapısında değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra tek eşle evlilik hala genel kabul gören evlilik biçimi olarak varlığını devam ettirmektedir.

Türklerin devlet yönetim anlayışında da bu değişimin devam ettiği belirtilebilir. Şöyle ki, Türklerde devleti yönetenler ile yönetilenler kadim zamanlarda Türk idi. Devlet büyükleri bilge kişiler olurdu ve halk ile devlet ileri gelenleri birlikte ve bir bütün halinde hareket etmekteydiler. İslâmiyet'in kabulünden sonra Türk devlet yönetimi anlayışında devlet ileri gelenlerinin sadece Türklerden oluşmadığı görülmektedir. Devlet yönetiminde, Türklerin yanı sıra devletin bünyesinde bulunan ve Türk olmayan âlimlerin de bilgilerinden yararlanılmaya başlanmıştır. Bu durumun dışında yönetilen kesimin de Müslüman olup olmamasına göre Müslim-Gayrimüslim şeklinde ifade edilmeye başlandığı söylenebilir.

Görülen bu değişikliklerin yanı sıra Türk kültürü ve Türk aile anlayışı ile birlikte İslam'ın benimsemiş olduğu aile düzeninde benzerlikler de bulunmaktadır. Bu benzerlik hakkında da bilgiler vermemiz gerekirse şunları ifade etmemiz mümkündür:

İslam dininde, yaratılan her şeyin Allah tarafından yaratıldığı, her şeyin O'nun iradesi ile sürüp gittiği düşüncesi, Türklerin benimsemiş olduğu Gök Tanrı inancında da bulunmaktadır. Bu da Türklerin İslâmiyet'i benimsemesinde etkili olmuştur. Bunun dışında bireyin inancı ile yaptığı ibadetlerden sorumlu olması ve bireyin İslâm ümmeti içinde yer aldığı düşüncesi, İslâmiyet'i benimseyen Türklerde ümmet olma bilincinin oluşmasında da etkili olmuştur. Çünkü İslam dininde *“İbadetler, yalnızca kul ile Allah arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ferdin hem kendisini hem de toplumla olan ilişkilerini doğrudan veya dolaylı olarak etkiler.”* (Akyüz, 2014: 463) İslâmiyet'in hoşgörü dini olması da Türkleri etkilemiş ve Türklerin Müslüman olmasında etkili olmuştur.

İslâmiyet'te de aile kurumu toplumsal düzenin sağlanmaya başlandığı ilk yer olarak kabul edilmektedir. Nitekim İslam dini için de aile kurumu *“Aile karı koca ve çocuklarla birlikte gündelik hayatın streslerinden uzak sevgi, şefkat, merhamet, refah ve mutluluk gibi manevi duyguların yaşandığı bir mekândır.”* (Teyfurov, 2014: 244)

İslam dini için de kadın ile erkek arasında hiçbir fark bulunmamaktadır. Kadın ve erkek, birbirini tamamlayan ve farklı özelliklere sahip bulunan varlıklardır. Dolayısıyla İslam'da esas olan bireylerin cinsiyetleri değil insan olma vasfına sahip varlıklar olmasıdır. Kadına verilen değer bir ifadesi olarak evlilik esnasında kadının hakkı olarak ifade edilen mehrin direkt kadına verilmesi örnek olarak gösterilebilir. Bilindiği üzere evlilik gerçekleşirken, kadının bir hakkı olarak verilen mehr uygulaması, Türklerde İslâmiyet'i kabul ettikten sonra gerçekleşmeye başlayan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun dışında kadınların miras haklarının da bulunduğu bildirilmesi ve sosyal yaşam içinde miras hakkını kullanabilmesi de İslam'da kadına verilen haklardan bir diğerini teşkil etmektedir. Yine İslam inancına göre temizlik imandan kabul edilmiş, temizliğin önemine vurgu yapılmıştır. Buna en güzel örnek ise Türk-İslam tarihinde önemli bir âlim olan Yusuf Has Hacıp'in ünlü eseri Kutadgu Bilig'de; *“Evinin, barkını çok temiz ve pak tut, bu sana mutluluk getirir. Gelirine göre giderini ayarla; giderine göre gelirini artırmaya çalış. Alırken de satarken de kolaylık göster, dürüst davran.”* (Hacıp, 2012: 185) ifadeleri ile konuya yer verilmiştir.

İslam'a göre evlilik, *“akıl ve baliğ olan erkek ve kadın arasında, sözlü veya yazılı icap ve kabulle yapılan bir akit”* (Kavuncu, 1999: 161) ile gerçekleşmektedir. İslâmiyet'te de evlilik, toplumun temel taşı olarak kabul edilmekte ve önemli bir kurum olarak görülmektedir. Nitekim;

*“İslâm Peygamberi evliliği kolaylaştırmış, bekârları evlendirmiş, evliliğin ilân edilmesini, düğün yapılmasını, ziyafet verilmesini isteyerek evlenmeyi özendirmiş, evlenip aile kurmak isteyenlere yardım edilmesini tavsiye buyurmuş, boşanmayı tamamen yasaklamamakla beraber maddî ve manevî müeyyidelerle bağlayarak güç hale getirmiştir.”* (Karaman, 1992: 386) denilebilir.

İslam'a göre anne ve babanın çocuğuna karşı görevleri bulunmaktadır. Çocuğa güzel bir isim verilmesi, ahlaki, dini, kültürel vb. birçok konuda eğitilmesi ve ona iyi bir örnek olunması, onun maddi-manevi tüm ihtiyaçlarını yerine getirerek iyi bir şekilde eğitilmesi ve ona iyi davranılması ebeveynlerin başlıca görevleri olarak belirtilmiştir. Çocukların da anne ve babasına karşı belli sorumluluklarının olduğu belirtilebilir. İlk olarak anne ve babasına karşı iyi davranması gerektiği (saygı ve sevgi çerçevesinde) belirtilebilir. İslam inancına göre onların yaşlanması sonrasında bakımlarının çocukları tarafından üstlenilmesi, onlara iyi muamelede bulunmaları

çocukların ebeveynlerine yönelik görevleri kabul edilmektedir. Ebeveynlerine saygı ve sevgi çerçevesinde davranmaları çocuklardan istenmekte ve bu durum evlatlardan beklenmektedir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Türklerde aile, ilk olarak çekirdek aile görünümündedir. Özellikle “İslâmiyet öncesi Türk toplumunda ilk sosyal birlik olan ve ‘oguş’ (veya uguş) sözü ile ifade edilen aile, sosyal bünyenin çekirdeği durumunda idi. Bu sebeple, aile sisteminin esasları siyasî, sosyal hemen bütün Türk kuruluşlarına ve fertlerin davranışlarına yansımıştır.” (Güler, 1977: 45-46) denilebilir.

İnsanların tüm hayatını şekillendiren ve onlara belli bir karakter kazandıran kültür de, bireylere ailede öğretilmektedir. İç içe geçmiş ilişkilerde düzeni sağlayan kültürdür. Kültürün oluşturulması, öğretilmesi ve aktarılması, dolayısıyla toplumda belli bir düzenin oluşturulmaya başlanması ise aile kurumunda gerçekleşmektedir. Bu nedenle Türklerde aile kurumu, toplum yapısının oluşmasında ve düzenli bir şekilde işleminde önemli ve etkin bir role sahiptir.

Devlet sistemini bünyesinde barındıran bir yapıya da sahip olan Türk ailesi, sosyal hayatın şekillenmesinde ve tüm kurumların toplum içerisinde benimsenen kültüre uygun şekillenmesinde de etkin rol oynamaktadır. Toplumsal düzenin sağlanmasındaki oynadığı rolü sebebiyle de önemli bir kurum olarak işlev gören aile kurumu, Türk toplumunda, tüm bu anlatılanlar dolayısıyla, Türk kültürü içerisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Bu bilgiler dışında İslâmiyet’in benimsediği bu düşünceler ile;

“İslam hukuku açısından kadın ve erkek arasında bir ayrım gözetilmemekle birlikte kültürel ve sosyolojik faktörlerin etkisi ile oluşan algı, kadının konumunun erkeğe göre geri plana atıldığı yönündedir. İslam hukuku haricinde Dünya genelinde kadının güçsüzlüğü de eklenmelidir.” (Tögel, 2017: 172)

Bu algı dolayısıyla ve zamanla Türklerde de kadının toplum ve aile içerisindeki konumunda bir gerilemenin, zihnî anlamda ve sosyal gerçeklik alanında, gerçekleşmeye başladığı ifade edilebilir. Bu durum dışında farklı birçok toplumda benimsenen aile yapıları ile birlikte toplumların “*tarihsel gelişimi içinde kadının taşıdığı roller, atfedilen önem gibi etkenlerin belirlediği konum toplumlara göre az çok farklılıklar göstere gelmiştir.*” (Can, 2013: 217) de denilebilir.



Bu bilgiler ışığında günümüz toplumuna baktığımızda Türk ailesinde özellikle aile içi şiddet başta olmak üzere, kadına yönelik şiddet, kadın cinayetleri gibi güncel aile problemlerinin her yıl yaşandığı ve bu durumun ciddi boyutlara ulaştığı gözlenmektedir. Bu durumun yanı sıra çocuklara yönelik şiddet ve istismar gibi olayların da yaşanıyor olması, Türk aile yapımızda belli bir yozlaşmanın ortaya çıkmaya başladığının bir göstergesi olarak görülebilecek düzeye ulaşmaktadır da denilebilir.

Günümüz toplumunda bu ve bu gibi ciddi güncel aile problemlerinin çözümü için nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda da yol gösterici bir özelliğinin bulunmasından dolayı Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yerini bilmemiz önem arz etmektedir. Bu bilince ulaşılması ile birlikte Türk toplum yapımızda varolan sorunlu ailelerdeki bu sorunlar, Türk kültürüne uygun aile düzeninin yeniden kavuşturulması ile giderilebilecektir. Bu nedenle Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yerini tam olarak bilip buna uygun hareket ederek, günümüzde karşılaşmakta olduğumuz bu tür sorunların çözümüne yönelik köklü adımlar atabilmemiz de mümkün görülmektedir.

### **2.3. Türk Aile Yapısının Karakteristik Özellikleri**

Türk aile yapısı, pederi aile yapısı özelliğine sahip sosyal bir kurumdur. Pederi aile kavramını kısaca açıklayacak olursak, pederi ailede;

“Baba söz sahibi olmakla birlikte, ananın da işlerinde fikri alınmaktadır. Pederşahlıktaki, astığı astık, kestiği kestik olan erkeğin yerini, ailenin reisi olan erkek almıştır. Miras ve hısımlık iki başlıdır (Agnatik ve Kognatif); yani hem baba soyunu, hem ana soyunu takip eder.” (Eröz, 1977: 4)

Türk aile yapısında kadın da erkek kadar önemli ve değerli kabul edilmektedir. Bilindiği üzere aile kurumunun kurulmasında, bir kadın ile bir erkeğin evlilik kararı ile hayatlarını birleştirmeleri etkili olmaktadır. Türklerde aile kurumu toplumun temel taşı kabul edilmektedir. Bu nedenle Türk kültürüne uygun evliliklerin gerçekleştirilmesine çok önem verilmektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere Türklerde birçok evlilik türleri bulunmaktadır. Türklerde evlenme beşik kertmesi, kaçarak evlenme, otura kalma gibi farklı birçok şekilde gerçekleşmiş olmakla birlikte görücü usulü evlenme ile anlaşarak evlenme genel kabul gören ve yaygın olarak gerçekleşen evlilik türleri olarak

karşımıza çıkmaktadır. Bu evlilik türleri günümüzde de yaşanan evlilik türleridir ve sosyal refahın ve eğitim düzeyinin artması ile birlikte günümüzde yaygın olarak gerçekleşen evlilik türünü anlaşılarak evlenme oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra az da olsa görücü usulü evliliklerin de günümüzde yaşanmakta olan evlilik türü olduğunu ifade etmemiz mümkündür.

Türklerde evlenme hazırlığında olan bireylerden erkek kalın uygulaması, kadın ise çeyiz uygulaması ile evlilik hazırlığı yapmaktadır. Türklerde evliliğe ilk adım söz kesme ile birlikte gerçekleşmektedir. Sonrasında kız isteme, nişan ve nikâhın kıyılması ile birlikte düğün yapılmaktadır. Gerçekleşen evliliğin meşruiyetinin topluma duyurulması düğün ile birlikte gerçekleşmektedir. İslâmiyet'in kabulü sonrasında Türklerde resmî nikâhın yanı sıra dinî nikâha da yer verilmeye başlanmıştır. Yapılan bu dini nikâhta kadının bir hakkı olarak görülen mehr uygulaması gerçekleştirilmektedir.

Türklerde aile genelde çekirdek aile yapısındadır. Genelde monogami ve egzogami evlilikleri gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu tür evlilikler geçmişten günümüze kadarki süreçte Türk aile yapısının karakteristik özelliği olarak yaşanmaktadır.

Türk ailesinde kadın erkek eşitliği anlayışından kaynaklı olarak dünyaya gelen çocuklara, cinsiyet ayırt etmeksizin eşit şekilde davranılmaktadır. Anne ve babalar çocuklarının dini, kültürel vb. tüm eğitimlerinde eşit görev sahibidirler. Hem erkek hem de kız çocukların bu alanlar ile ilgili olarak yeterince bilgi sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Aileler bu doğrultuda çocuklarını yetiştirmekte ve geleceğe hazırlamaktadırlar.

Tarihi süreç içerisinde kültürler arası etkileşimle beraber Türk aile yapısında değişimler meydana gelmiştir. Öyle ki önceleri görücü usulü evlilik yaygın iken zamanla evlilikler görücü usulü dışında gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde ailelerin sosyo-ekonomik özellikleri, eğitim seviyesinin yükselmesi, kadının iş hayatına girmesi gibi faktörler etkili olmuştur. Günümüzde görücü usulü evlilikler yaşanmasına rağmen eskiye oranla etkisini önemli ölçüde yitirmiştir.

#### 2.4. Osmanlı Devleti'nde Aile

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş aşamasında, devlet yapısı, diğer Türk devletlerinin devlet yapısına uygun ve benzer bir yapıda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren dinî değerler temelinde devlet düzenini ve toplumsal kurumları şekillendirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin askeri, idari, hukuki, ekonomi, eğitim vb. birçok yapıları, benimsenen İslamiyet dinine uygun olarak, devlet tarafından şekillenmiştir. Aynı zamanda, bu dinî etkinin yanı sıra, yeni kurulan bu devletin şekillenmesinde Türk töreleri de etkili olmuştur.

*“Türk İslam kültürünün İslamiyet'ten önce şekillenen temel motiflerin İslamiyet'le birlikte yeni anlam ve formlar altında gelişerek devam ettiği söylenebilir.”* (Çelik, 2006: 46-47) Bu ifadeye uygun olarak Türk İslam devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Türk töresi ve Türk kültürünün yanı sıra İslamiyet'in de etkisi bulunmaktadır diyebiliriz. Bununla birlikte devlet yönetiminde Türklerin yanı sıra farklı toplumlardan devlet yönetimi ile ilgili bilgi sahibi olan kişilerin de belli görevlere getirildiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında zamanla imparatorluk haline gelen devletin sınırlarının gelişmesi ve birçok toplumun (Sırp, Yunan, Ermeni vb.) vatandaş olması da etkili olmuştur.

Osmanlı devlet yapısında yaşanan bu gelişmeler neticesinde yöneten ve yönetilenler arasında belli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Yöneten sınıfını askeri sınıf, Enderun mektebinde yetişen âlimlerin oluşturduğu seyfiye sınıfı, ilmiye sınıfı, kalemiye sınıfı ile hükümdar ve ailesi oluşturmaktadır. Yönetilen kesim ise reaya olarak adlandırılan halktan oluşmaktadır.

Askeri sınıfını, temelde devlet hizmetinde görev alan kişiler oluşturmaktadır. Askeri sınıf üyelerine padişaha sadık olmak, temel örf ve adetler ile dil sistemini bilmek, İslam dinini kabul edip bu din doğrultusunda görevlerini eksiksiz yerine getirmek zorunlu tutulmuştur. Askerlik görevinde olan bireylerin evlenmeleri de yasaklanmaktadır. Bu nedenle özellikle yeniçeri vb. askerî sınıflar evlenmemektedir. Dolayısıyla aile yapıları da bulunmamaktadır. Böyle bir uygulamanın yapılmasının nedeni olarak askerlerin, sadece devlete bağlılık duymalarının istenmesidir.

Enderun mektebinde yetişenler ise genellikle devşirme usulü ile devlet yönetimine alınan kişilerden oluşmaktadır. Enderun mektebinde yetişen kişilerin, öncelikle, İslam dini ile Türk örf ve adetlerini öğrenmeleri sağlanmıştır. Daha sonra burada eğitilen kişiler yetenekleri doğrultusunda çeşitli alanlara yönlendirilmiştir.

Öyle ki bu yetenekler doğrultusunda oluşturulmuş olan üç sınıf meydana getirilmiştir. Bunlar; seyfiye, kalemiye ve ilmiye sınıflarıdır.

Seyfiye sınıfı, yürütme görevini temsil etmektedir. Bu sınıfta sadrazam, yeniçeri ağası, kaptanı-derya vb. meslek grupları bulunmaktadır. Kalemiye sınıfı, temelde yönetici sınıfı olarak bilinmektedir. Nişancı, defterdar, reisül küttab vb. bu sınıfta yer alan mesleklerdendir. İlmiye sınıfında eğitim alan kişiler ise din, yargı ve eğitim alanlarında görev alan kişilerden oluşmaktadır. Müderris, müftü, kadı vb. bu sınıfta yer alan devlet memurlarıdır.

Osmanlı yönetim kademesinde görev yapan kişiler bu üç sınıftan meydana gelmektedir. Devletin yasama, yürütme ve yargı kollarını bu üç sınıf oluşturmaktadır. Bundan dolayı burada görev yapan kişilerin eğitimlerine son derece önem verilmiştir. Özellikle kuruluş ve yükseliş dönemlerinde liyakat esaslı görevlendirmeler gerçekleşmiştir. Öyle ki üç padişah döneminde (Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim) görev yapmış olan sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, devlete en iyi şekilde hizmet eden kişi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Bilhassa Kanuni'den sonraki döneme Sokullu dönemi denmesinin en önemli nedeni, sadrazamın devlet yönetiminde padişah'tan daha etkili olmuş olmasıdır. Ancak devletin duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerinde bu alanlara yetersiz bilgi sahibi kişilerin alındığı gözlenmiştir. Bu durum devletin daha da zayıflamasına yol açarak dağılmasını hızlandırmıştır.

Osmanlı toplum yapısında yönetilen kısmı oluşturan reaya sınıfı ise müslim-gayrimüslim halktan oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde toprağı ekip biçme görevini üstlenen reaya sınıfıdır. Bu görev ile halk hem geçimini sağlamakta hem de devlete asker yetiştirmektedir. Devlete vergi vermekle yükümlü olan reaya sınıfı şehir, köy ve kasabalarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunun yanında tarım ve ticaretle de uğraşmışlardır.

Tüm bunlardan hareketle Osmanlı'da aile üç şekilde oluşmuştur denilebilir. Buna göre, Osmanlı devletinde padişah ailesi, devlet yönetiminde görev alan memurların ailesi ve reayanın oluşturduğu aile olmak üzere birbirinden farklı üç aile şeklinden bahsetmemiz mümkündür.

Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde padişah evlilikleri genellikle komşu Türk beylerinin kızları ile olmaktadır. Bu nedenle Türk toplumunun benimsemiş olduğu ocak tipi aile şekli Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında varlığını devam ettirmektedir. Osmanlı kuruluş döneminde Germiyanogulları'ndan çeyiz yolu ile toprak alınmıştır. Bu durum padişah oğullarının o dönem Anadolu'daki beylerin kızları ile evlendiğinin açık bir göstergesidir. Ancak Gökalp'in (2013: 135) "Türk Ahlakı" adlı eserinde de belirttiği üzere Sultan III. Murat zamanında saraya birçok cariye alınmıştır. Bu durum zamanla Osmanlı aile yapısını değiştirerek konak tipi aile yapısının Osmanlı'da görülmesine yol açmıştır.

Konak tipi aile; anne, baba, çocuklar, aile büyüklerinden babaanne vb. insanların yanı sıra hizmetlilerin de büyük ve gösterişli evlerde birlikte yaşadığı aile tipidir. Konak tipi aile genellikle devlet görevlilerinin aile yapılarını oluşturan aile tipidir ve devlet yönetiminde etkin rol alan paşa vb. kişilerin aileleri konak tipi aile yapısına uygun bir yapıda bulunmaktadır. Bu durum "*günümüze dek kalmış 'paşa konakları', bize eski Osmanlı ailesinin ne sayıda kadın ve hizmetçiyi kapsadığını*" (Gökalp, 2013: 135) göstermesi bakımından da önemlidir.

Osmanlı toplum yapısında padişah ve "*kamu görevlileri dışında, Osmanlı nüfusunun geniş bir çoğunluğunu reaya oluşturuyordu.*" (Türkdoğan, 2004: 50) Bundan dolayı halkın aile yapısını bilmemiz, Osmanlı aile yapısı hakkında geniş bilgilere ulaşmamızda etkili olmaktadır.

Reaya olarak ifade edilen Osmanlı Devleti vatandaşlarının aile yapıları genel itibarı ile toplum içerisinde 'millet sistemi' olarak anlam bulmaktadır. Çünkü;

"Osmanlı Devleti, hem İslâm hukukunun gereği, hem de ihtiyaçların pratik ve sür'atli bir şekilde karşılanması anlayışı sonucu olarak egemenliği altındaki çok çeşitli ırk, din, dil, mezhep gibi bünyelere sahip toplulukları 'Millet Sistemi' adıyla bilinen bir organizasyon altında birleştirmiştir." (Kazıcı, 2014: 169)

Dolayısıyla Osmanlı Devleti bünyesinde, farklı etnik gruba ait bireyler, benimsedikleri din temelinde belli bir gruba ait kabul edilmekte ve o gruba ait bireyler de dinî inançlarına uygun belirlenen sosyal hayata uygun olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.

Osmanlı Devleti'nde millet sistemi ile toplumsal sistem düzenlenmiş ve sistemin düzenliliği sağlanmıştır. Bu sistem anlayışına göre bireyler inandıkları dine göre belli mahallelerde yaşamaktadır. Dolayısıyla mahalle, aynı dine mensup bireylerce belli bir anlam bulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde "*Mahalle, birbirini tanıyan ve bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yer*" (Kazıcı, 2014: 83) olarak belli bir anlam bulmaktadır.

Mahalleler, kazandığı bu anlam ile birlikte öyle bir hal almıştır ki, aynı mahalleden bireyler yaşanabilinecek olan evlilik, doğum, ölüm gibi olaylarda birbirlerine destek olmakta ve hatta çocukların benimsenen değerleri kazanması noktasında da etkin bir rol üstlenmektedir. Böylelikle aynı mahalleden insanlar arasında yakın ve sıkı bağlar oluşmakta ve düzen böylece sağlanmaya başlamaktadır. Hristiyan, Yahudi, Müslüman vb. mahalleler böylece oluşarak kendi bünyesinde belli bir anlam kazanarak ve bu anlam doğrultusunda oluşturulan toplumsal sistem ile birlikte düzeni sağlamaktadır.

Benimsenmiş olan dine göre oluşturulan bu düzen, diğer din mensubu mahalleler arasında hiçbir zorluğa yol açmamaktadır. Çünkü Osmanlı devlet anlayışında hoşgörülük esastır. Bu esasa uygun olarak oluşturulan mahallelerde yaşayan insanlar da birbirlerine karşı hoşgörülü davranmaktadır. Bu da toplumsal düzenin sağlanmasında en etkili faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Benimsenen dine göre oluşturulan mahalleler, birbirine zıt bir yapı içerisinde bulunmamaktadır. Aksine mahalleler, birbirine yakın ve birbiri arasında hoşgörü esası temelinde oluşturularak Osmanlı Devleti'nde, toplumsal düzeni sağlamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı devlet bünyesinde millet sistemi anlayışı ile kurulan mahallelerde;

“Ailelerin kendilerine ait bölgesel renkliliği her dinî cemaat için söz konusudur. Anane çoğun ortaktır. Bu nedenle Hıristiyan köylü gelinle, Müslüman köylü gelinin hayatı ve içine doğdukları çevre birbirinden pek az farklıdır. Müşterek anane ve kültürel çerçeve çok eskilere uzanır.” (Ortaylı, 2001: 70-71) denilmesi mümkündür.

Osmanlı Devleti’nde varolan bu üç aile tipi hakkında genel bilgiler verildikten sonra, bu aşamada, genel olarak Osmanlı ailesi hakkında bilgiler vererek, Osmanlı’da aile ve özelliklerini ortaya koymamız gerekmektedir.

Osmanlı’da aile, benimsenmiş Türk aile yapısına uygun olarak, tek eşle evlilik şeklinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla “*pek yaygın bir kanaatin tersine; Osmanlı toplumunda XVI. yüzyılda ‘polygamie’nin (çok karıllık) pek iltifat*” (Ortaylı, 2001: 69) görmediği ifade edilebilir. Çünkü Osmanlı Devleti’nde, Eski Türklerde olduğu gibi, “*Çokeşlilik saygıyla karşılanan bir uygulama değildir ve mesela Kuzey Türkleri arasında yoktur, Rumeli’de de hemen hiç görülmez. Anadolu’da da yaygın olduğunu kimse söyleyemez, dar bir zümreye has olgudur.*” (Ortaylı, 2001: 89)

Bunun dışında, dışarıdan evlenme, gerçekleşen evliliklerde hala esas teşkil eden bir uygulamadır. Evlilikler, bireylerin kendi dinine mensup bireyler arasında ve benimsenen dinin gerekleri yerine getirilerek gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra gerçekleşen evlilikler, devletin kaydı ile de belli bir resmiyet kazanmaktadır. Osmanlı’da evlenecek olan “*Taraflar, buldukları yerin mahkemesinden nikâh akdi için gerekli izni alıp o din adamına hitaben bir izin kâğıdı (izinnâme) getirdikleri zaman*” (Kazıcı, 2014: 174) evlilikleri gerçekleşmektedir. Bir tür resmi nikâh olan bu evlilik şekli Osmanlı defterlerine kayıt edilerek, gerçekleşen evliliğin meşruluğu böylece devlet tarafından da onaylanmaktadır.

Osmanlı devletinde de toplumsal sistemin oluşması ve kurulmasında temel faktör olan aile kurumu, mahalleler içinde gerçekleşmektedir. Evliliklerden dünyaya gelen çocuklar, ebeveynleri ve yakın akrabaları dışında bir de mahallede yaşayan diğer aile üyeleri için sevinç kaynağı olmaktadır. Dünyaya gelen çocukları yetiştirmede ebeveyn ve yakın akrabalar dışında mahalle sakinleri de çocuğun eğitiminde rol oynamaktadır. Osmanlı toplum yapısında benimsenmiş genel kaideler başta olmak üzere her alanda temel bilgi çocuğa mahalle efradında öğretilmektedir. Bu nedenle de mahalleler, Osmanlı Devleti içinde çok önemli işlevi yerine getiren sosyal bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde görülen bu üç farklı aile tipinin ortak bir özelliği bulunmaktadır. Görülen bu üç ailede de ev, aile üyelerinin mahremi kabul edilmektedir. Bu nedenle ev aile üyelerinin özel yaşam alanı kabul edilmektedir. Özellikle saray ve konakların mahremiyet anlayışı göz önüne alınarak inşa edilmektedir. Nitekim Osmanlı ailelerinde “*Ev, konak ve saraylarda genellikle iç avluya bakacak şekilde planlanan, Harem'in Osmanlılardaki asıl adı 'Dâru's-saâde'dir. Bu anlamıyla saâdet evi demektir.*” (Kazıcı, 2014: 31) Bu da Osmanlı Devleti içerisinde aile kurumuna verilen önemi gözetmesi bakımından dikkat çekicidir.

“*Osmanlı ailesi ile ilgili olarak yapılan araştırmalar göstermektedir ki kadın aile içinde bir köle veya hizmetçi statüsünde değildir, evin hanımı ve yöneticisi statüsündedir.*” (Kabaklı, 2003: 61) Bu nedenle Osmanlı ailesi bünyesinde de kadın değerlidir ve evinin hanımıdır. Aile bünyesinde alınacak olan herhangi bir kararda erkek kadar kadın da söz hakkına sahiptir.

Bu nedenle Osmanlı'da aile bünyesinde kadın-erkek eşitliği hala geçerliliğini devam ettirmektedir denilebilir. Ancak bunun yanı sıra sosyal şartların getirdiği bazı gereklilikler (kadının yabancı erkeklerle konuşmasına getirilen sınırlılıklar vb.) neticesinde erkek aile reisi olarak kadının bir adım önünde yer almaya da başlamıştır. Bu da ailede kadın-erkek eşitliğinde yaşanan değişikliğin bir göstergesidir. Bu nedenle “*Osmanlı toplumundaki aile babaya, büyükbabaya, akraba çevresine ve mensup olunan cemaate sorumlu*” (Ortaylı, 2001: 92) kabul edilmektedir. Dolayısıyla Osmanlı'da kültür ve aile konularında yaşanan değişiklikler neticesinde aile yapısı ataerkil bir görünüm kazanmıştır.

Osmanlı'da aile bireylerinin birbirlerine hitap biçimleri ise şu şekildedir:

“Kadınlar, kocalarını çağırırken veya ondan bahsederken ‘ağa’, ‘efendi’ veya ‘çelebi’ sözlerinden birini kullanırlar. Çocuklar da babalarını veya annelerini ‘ağababa’ veya ‘nene kadın’ diye çağırırlardı. Büyükler, çocuklarının yaş ve mevkii ne olursa olsun onları isimleri ile çağırırlar. Bütün bunlar, aile içindeki nizamı, terbiyeyi, birliği ve samimiyeti muhafaza etmeye yarar.” (Kazıcı, 2014: 189-190)

Bu durum Osmanlı ailesinin, eski Türk ailesinden farklılığını göstermesi bakımından da dikkat çekici bir örnektir.



Osmanlı Devleti'nde de, Eski Türklerde olduğu gibi, boşanma hoş karşılanmamakta, ancak son çare olarak görülen ilişkilerde de izin verilen bir uygulama olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti bünyesinde de kadın, erkek kadar boşanmayı talep edebilmektedir.

“Kadının boşanma talebi için yeterli olan; zevcin akıl hastalığının nüksü, cinsî yönden hoş görülme haller, gaygubat (yok olma) gibi sebepler aşağı yukarı bugünkü Medeni kanunumuzdaki boşanmayı mücbir kılan sebeplerdi.” (Ortaylı, 2001: 88)

Bütün bu anlatılanlardan yola çıkarak Osmanlı toplum yapısının Türk töresi ve Türk kültürü ile birlikte İslam din anlayışına uygun ve temel alınarak şekillendiğini ifade etmemiz mümkündür. Osmanlı Devleti'nde de, diğer Türk devlet yönetim anlayışında olduğu gibi, Osmanlı devlet yönetim anlayışında halkı kalkındırmak, töreye uymak ve iskân politikası ile devlet bütünlüğünü sağlamak esas kabul edilmekte ve uygulanmaktadır.

Devlet sınırları genişledikçe uygulanan iskân politikası sonrasında oluşturulmaya başlanan mahalleler ile Osmanlı Devleti'nde millet sistemi kurulmaya ve işler hale gelmeye başlamaktadır. Böylece devlet bünyesine yeni katılan toprak ve üzerinde yaşayan farklı etnik kökenli aile mensupları yerleşik düzenlerini belli ölçüde koruyarak devlete uyum sağlamaktadır.

Bununla birlikte Osmanlı toplum yapısında Türk kültürü temel değerlerini korumaktadır. Türk kültüründe de var olduğu bilinen hoşgörü anlayışı, İslam dininin de etkisi ile devlet bünyesinde farklı etnik kökenli bireylerin bir arada yaşamalarında etkili olmuştur.

Devlet sınırı genişledikçe aile kurumu millet sistemi esasında şekillenmekte, bu da Türk toplum, dolayısıyla Türk kültür ve Türk ailesinde farklılıkların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Kültürel etkileşim neticesinde, daha önce de ifade edildiği üzere, Türk aile yapısı olan çekirdek ailenin yanı sıra Türklerde geniş ailelerin de görülmeye başlandığı söylenebilir.

Devlet yönetiminde çok önemli bir yeri olan millet sistemi ve onunla birlikte mahallelerin önem kazanması, toplumsal düzenin sağlanmasında etkili olmuştur. Böylece Osmanlı Devleti'nin imparatorluk seviyesine ulaşmasıyla da kültürel

etkileşim gerçekleşerek, Türk kültüründe ve Türk aile yapısında değişimler yaşanmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Türkler, saf Türkçeyi kullanmaktayken, farklı etnik kökenli diğer bireyler kendi dillerini kullanmaktadır. Bu da Osmanlı toplumunda dilde birliğin önünde bir engel teşkil etmektedir. Bir de devletin kendisinin oluşturduğu yapay bir dil bulunmaktadır: Osmanlıca. Resmi yazışmalarda kullanılan Osmanlıca, devlet bünyesinde belli bir zümrenin bildiği bir dildir. Bu da devlet bünyesinde yöneten ile yönetilenler arasında dilde farklılığı ve uçurumu beraberinde getirmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Osmanlı medeniyeti içinde oluşan ve devletin resmi dili olarak kabul edildiği Osmanlıca esas itibariyle Türk, Acem ve Arap dillerinin özelliklerinin birleşimi sonucu oluşan yapay bir dildir. İmparatorluk düzeyinde bir devlet olan Osmanlı, milletler topluluğu anlayışıyla hareket ederek, kendine has bir toplumsal yapıyı meydana getirmiştir. Milletler topluluğu olarak ifade edilen, Osmanlı Devleti'nin bu yapısı, farklı milletlerden ve ırklardan olan toplulukların birbirlerine saygılı bir şekilde, aynı devlet bünyesinde yaşamasını anlatmaktadır.

Osmanlı Devleti, imparatorluk seviyesine ulaştığında kendine has bir medeniyet meydana getirmiştir. Osmanlı medeniyeti bünyesinde yer alan farklı ırk, din, dil vb. özelliklere sahip birçok insan hoşgörü esası temel alınarak birbiri ile uyumlu yaşayabilmektedir. Ancak bu medeniyet içerisinde millî bir yapı söz konusu değildir.

Esasen;

“Osmanlı medeniyeti Türk, Acem, Arap kültürleriyle İslâm dinine, Doğu medeniyeti ve son zamanlarda da Batı medeniyeti kurumlarından meydana gelen bir karmadır. Bu kurumlar hiçbir zaman kaynaşarak, iç içe geçerek uyumlu bir bütün haline giremedi. Bir medeniyet ancak millî bir kültüre aşılırsa, uyumlu bir birliğe kavuşur.” (Gökalp, 1996: 44-45)

Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasındaki en önemli etkenlerden birini devlet bünyesinde millî bir yapının olmaması oluşturmuştur. Diğer bir etken batıda yaşanan değişim ve dönüşümlerin, Osmanlı Devleti tarafından geç algılanması, daha doğru bir ifadeyle, ciddi bir şekilde algılanıp önlem alınmada geç kalınması gösterilebilir.

Batıda yaşanan coğrafi keşifler, rönesans ve reform hareketleri, o dönemde Osmanlı Devleti tarafından batının kendisini ilgilendiren sorunlar olarak algılanması, yaşanan bu olayların öneminin kavranamamasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu olaylar karşısında önlemlerin alınmasında geç kalınmıştır.

17. Yüzyıl, Osmanlı Devleti için duraklama döneminin yaşandığı yüzyıldır. Özellikle devlet yönetiminde etkin bir rolü olan Sokullu Mehmet Paşa'nın vefatı sonrasında devlet yönetiminde birçok aksaklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. Batıda yaşanan önemli gelişmeler ve yaşanan bu gelişmelerin Osmanlı devletince yeterli düzeyde takip edilememesi, Osmanlı Devleti'nde duraklama döneminin yaşanmasında etkili olmuştur.

Devletin yönetim sistemindeki aksaklıklar, oluşturulan Osmanlı toplum yapısının bozulmasında da etkili olmaya başlamıştır. Padişahların kafes usulü ile tahta geçmesi bu bozulmaların temel nedenlerinden biridir. Çünkü kafes usulü ile şehzadeler, devlet yönetimini teorik ve pratik bir şekilde öğrenme gerçekleştirememektedir. Bu da padişah olan kişilerin yeterli bilgi edinmelerini engellemektedir. Bu durum ise devlet yönetimini idare etmede aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur.

Orduda düzenin bozulması, eğitimde beşik ulemalığının ortaya çıkmaya başlaması, dinî ilimlerin yanında pozitif ilimlerin okutulmasının aksatılması, yaşanan savaşların uzun sürmeye başlaması, vergilerin azalması, tımar sisteminin bozulması, coğrafi keşifler sonrası ticaret yollarının yön değiştirmesi vb. yaşanan birçok olumsuzluklar da devletin duraklama dönemi yaşamasında etkili olan faktörler olarak sıralanabilir.

Duraklama döneminde devletin eski gücüne kavuşması için yapılan birçok değişiklik bulunmaktadır. Değişiklikler özellikle askerî ve malî alanda yapılmıştır. Ancak yapılan bu değişiklikler, batıda yaşanan gelişmeler dikkate alınmadan ve yaşanan sorunlara köklü çözümler getirilmeden yapılan değişikliklerdir. Bu da devleti ayakta tutmaya yetmemiştir. Sonuçta ise devlet, gerileme dönemine girmiştir.

18. Yüzyılda başlayan gerileme döneminde devleti ayakta tutmak esas alınarak ve Avrupa'nın siyasi, askerî ve teknik üstünlüğü de kabul edilerek yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Ancak bu dönemde de yapılan yenilikler devlet politikası olmamıştır ve bu durum bazı yöneticilerin yaptığı yenilikler olarak sınırlı kalmıştır.

Yine bu dönemde ilk kez Avrupa'dan uzmanlar getirilerek devlet bünyesinde değişimler yaşanması sağlanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı vatandaşları, batıya öğrenci yetiştirmek amaçlı gönderilmiştir.

Osmanlı devletinde yaşanan;

“XIX. yüzyılın başında siyasal, toplumsal ve kültürel yapıya hâkim olan geleneksel dinsel içerik, her alanda etkisini göstermiş; kadınların yaşamı, geleneksel-İslami ataerkillik içinde özel bir alanla sınırlı kalmıştır. Bu yapı, siyasetten iktisada her alanda dünyada yaşanan değişimlerin, Osmanlı toplumunda da izlerini göstermeye başlamasıyla farklı bir aşamaya geçer.” (Çakır, 2014: 99)

Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın yayınlanması kültür ve aile kurumu üzerinde yaşanan değişikliklerin de belgesi niteliğini göstermektedir. Bu durum Osmanlı toplum yapısının yeniden düzenlenmesi adına yapılsa da farklı etnik, din, dil vb. sahibi toplulukların bir arada yaşamasından ziyade ayrı yaşam kurma düşüncelerinin önüne geçememiştir. En nihayetinde 19. yüzyılda gerçekleşen dağılma dönemi sonunda ise Osmanlı devleti yıkılmış ve sonrasında birçok millî devlet kurulmuştur. Bu devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti devletidir.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRK AİLE YAPISI

Batıda yaşanan önemli gelişmeler sonrası dünya düzeni yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bununla birlikte özellikle milliyetçilik anlayışının tüm dünyada etkili olmaya başlamasıyla birlikte imparatorluklar (Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu vb.) yıkılmış, yaşanan savaşlar sonrası imparatorluklar yerine milli devletler kurulmaya başlamıştır.

Bu dönemde de kültürel etkileşim yaşanmaya devam etmiş, özellikle Batı'da yaşanan önemli gelişmeler dünyanın yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Bilindiği üzere “*Kültürel etkileşim, kültür unsurlarının coğrafi bakımdan yer değiştirerek bir toplumdaki başka bir topluma geçmesi hadisesini tanımlayan ‘kültürel yayılma’ sürecinin tabii bir sonucudur.*” (Takvul, 2007: 26) Toplumlar arasında kültürel etkileşim yaşanmasında ve dünyanın yeniden şekillenmesinde etkili olan önemli olaylar olarak coğrafi keşifler, yaşanan rönesans ve reformlar, Fransız İhtilâli sonrası tüm dünyada etkisini gösteren milliyetçilik anlayışı, sanayinin gelişmesi ve tüm dünyada ekonomik gelişmenin bir göstergesi olarak görülmesi vb. birçok unsur sıralanabilir.

15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleştirilen coğrafi keşifler sonrası yeni ticaret yolları bulunmuştur. Önemli ticaret yollarına sahip ve bu ticaret yollarında tek söz sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu, yeni ticaret yollarının keşfi ile birlikte dünya ekonomisinde söz sahibi olma özelliğini giderek yitirmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda zayıflamaya başlamasına neden olmuştur. Matbaanın, coğrafi keşifler sonrası batıda tanınmaya başlaması ve zamanla öneminin kavranmasıyla birlikte rönesans ve reformlar gerçekleşmiştir.

Yine 15. ve 16. yüzyıllarda yaşanan Rönesans ile birlikte batıda edebiyat, güzel sanatlar ve özellikle bilimsel alanlarda birçok yenilikler gerçekleşmeye başlamıştır. Bu da özellikle batıda ‘yeniden doğuş’ olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Böylece batı edebiyat, bilim vb. birçok alanda gelişme göstermeye ve dünyanın yeniden şekillenmesinde etkin rol oynamaya başlamıştır.

Eğitim ve bilim alanlarında gerekleŖen bu önemli geliŖmeler, batının eğitimde de geliŖmesinde etkili olmuŖtur. Osmanlı Devletinde ise özellikle devlet ileri gelenlerinin eğitimine zen gösterilmesi, halkın eğitimine medreselerde yer verilmesi ve bununla birlikte her milletin kendi toplum yapısını muhafaza ederek eğitim alması gibi unsurlar eğitimde birliğin önünde bir engel olmuŖtur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, eğitim alanında da gerilemeye baŖlamıŖtır. Yapılan ıslahatlarla bu gerileme durdurulmaya alıŖılsa da baŖarılı olunamamıŖtır.

Reform temelde dinde yapılan düzenleme ve düzeltmeleri içermektedir. Almanya’da baŖlayan reform hareketi özellikle Katolik kilisesinin bozulması, kilise mensubu din görevlilerinin çıkarları göz önüne alınarak hareket edilmeye baŖlanması ve sonrasında kilisenin ‘ticaret merkezi’ haline getirilmesine yol açması sonucu gerekleŖmiŖtir.

16. yüzyılda baŖlayan reform süreci, rönesans sonrası bilim ve eğitimde geliŖmelerin görülmesi sonrasında etkisini hızla yaymaya baŖlamıŖtır. Bu geliŖmeler sonrasında ise batıda dinin toplum yapısı üzerindeki etkisi hızla azalmaya baŖlamıŖtır. YaŖanan bu geliŖmeler neticesinde batıda laiklik ön plana çıkmaya baŖlamıŖtır. Weber’in deyimi ile by bozumu gerekleŖmeye baŖlamıŖ ve artık dünya seküler hale gelmeye baŖlamıŖtır. Bu durum da din merkezli bir yönetim anlayıŖına sahip olan Osmanlı Devleti’nin okŖn hızlandıran diğer bir geliŖme olmuŖtur.

Bu süreçle birlikte artık batıda modernite kavramı zikredilmeye baŖlanmıŖtır. *“Modernite kavramı, genel kabul gören anlamıyla 17. yüzyılda Avrupa’da baŖlayan ve sonrasında hemen hemen bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal hayat ve örgütlenme biçimlerini ifade etmektedir.”* (Yılmaz, 2008: 47) Batıda yaŖanan bu geliŖmeler sonrasında batılı devletler modern devlet olarak var olmaya baŖlamıŖlardır. Bu anlayıŖın bir neticesi olarak modernleŖme süreci, diğer dünya ülkelerinde de yaŖanması gereken ideal bir yaŖam tarzı olarak gösterilmeye baŖlanmıŖtır. Bu süreç sonrasında batı dıŖı diğer milli devletler de modernleŖme sürecinde olan/olması gereken devletler olarak görülmeye baŖlanmıŖtır.

18. yüzyılda yaŖanan Fransız İhtilali sonrası tüm dünyada etkisini gösteren milliyetçilik anlayıŖı temelde milli devletlerin oluŖumunda en etkin rol oynayan olay olarak görülmektedir. Fransız İhtilali sonrası demokrasi, eŖitlik, adalet, insan hakları vb. anlayıŖlar ön plana çıkmaya baŖlamıŖtır. Bunun neticesinde toplumlarda milli

bilinç oluşmaya başlamıştır. Milli bilincin oluşmasıyla birlikte imparatorlukların yıkılması ve yerlerine milli devletlerin kurulması kaçınılmaz olmuştur.

Milli bilince sahip toplumlar, yaşanan tüm bu gelişmeler sonrasında kendi milli devletlerini kurarak modernleşme sürecine girmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya başlamasıyla kurulan milli devletler de, diğer devletlerde olduğu gibi, kendi toplum yapılarına uygun olarak yeniden şekillenmeye ve kendi kültürlerine uygun bir yaşam tarzı oluşturma yönünde adımlar atmaya başlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması sonrasında kurulan diğer devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti de milli bir devlet olarak kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti devletinde yeniden oluşturulmaya başlanan Milli kültür, eski Türk toplum yapısına uygun olarak şekillendirilmeye başlanmıştır. Türk toplumunda var olan değerlerin yeniden ortaya çıkarılması ve toplum yapısında işlevsel hale getirilmesi esas alınarak düzenlemeler yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplum yapısının düzenlenmesi aşamasında, Türk kültürü göz önüne alınarak toplum yapısı şekillendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra dünyada yaşanan değişim ve önemli olaylar da göz önüne alınarak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti toplum yapısı dünyada yaşanan gelişmeler de göz önünde tutularak, Türk kültürü ve Türk toplum yapısına uygun yeniden düzenlenmeye başlamıştır denilebilir. Bu amaç doğrultusunda milliyetçilik anlayışının da etkisiyle milli kültür şekillenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda *“millî kültürün modern imkânlarla geliştirilmesi demek olan milliyetçilik, ister istemez, halk içinde yaşamakta olan temel kültür unsurlarına dayanmak zorundadır.”* (Güngör, 1975: 10) da denilebilir.

Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduktan sonra tüm kurumlarda ve toplum yapısında köklü değişiklik ve yenilikler yapılmıştır. Eğitime önem verilmiştir ve eğitimin aile kurumu yanı sıra kültür aktarımında etkin bir rol üstlenmesine de yol açılmıştır.

“Antropolog Redfield'e göre eğitim, kültürün aktarılma ve yenilenme sürecidir. Kültürel aktarma formal ya da informal yoldan olabilir. İnformal yoldan daha çok gelenekler ve kültürel kalıplar aktarılır. Formal açıdan okullar yoluyla kültür aktarma çeşitli biçimlerde görülebilir.” (Tezcan, 1991: 106)

Dolayısıyla kültürün nesilden nesile aktarımında aile kurumu temel olmak üzere eğitim kurumu da önemli bir görev üstlenerek toplum yapısında etkin olmaya başlamıştır.

Türk aile yapısı, Türk toplum yapısının çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türk “*Aile yapısındaki değişim, toplumsal değişim sürecinin aileyi nasıl etkilediğini göstermekle kalmaz, toplumsal değişimin niteliği ve niceliği hakkında bilgi verir.*” (Dikeçligil, 2012: 24) Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduktan sonra yapılan inkılâplar ile yaşanan gelişmeler Türk aile yapısının dolayısıyla Türk kültürünün şekillenmesinde rol oynamıştır denilebilir.

Kollektif bilincin oluşması ve toplumsal bütünlüğün yeniden oluşturulması için birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de toplumun kendine has ahlakına uygun yapılan çalışmalardır. “*Ahlaklı bir şekilde davranmak demek kolektif çıkarlar adına davranmak demektir.*” (Durkheim, 2016: 13) Kollektif çıkarlara uygun davranmak demek de topluma uygun ve toplum ile birlikte hareket etmek demektir. Dolayısıyla Türk toplum yapısına uygun olarak yetişen yeni nesil, toplum bilincini eğitim aracılığıyla edinmeye ve Türk ahlakına uygun yetişmeye başlamıştır.

Bu bölümde Osmanlı son döneminde yaşanan önemli gelişmeler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması sonrasında yaşanan gelişmeler göz önüne alınarak Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda öncelikle Tanzimat dönemi yaşanan gelişmelerden bahsedilerek Türk kültürü ve Türk aile yapısının nasıl şekillenmeye başladığı anlatılmıştır. Sonrasında meşrutiyet dönemlerinde yaşanan gelişmeler hakkında bilgi verilerek, bu dönemde Türk kültürü ve Türk aile yapısının şekillenmesi üzerinde durulmuştur.

Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti hakkında da bilgiler verilerek, yaşanan gelişmelerin Türk kültürü ve Türk aile yapısı üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Daha sonra Türk kültürü ve Türk aile yapısının genel özellikleri hakkında bilgiler verilerek, tarihi süreç içerisinde Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Son olarak genel bir değerlendirme ile konu sonuca bağlanmıştır.



### 3.1. Tanzimat Dönemi Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde devleti ayakta tutmak ve bununla birlikte devletin demokratik bir yapıya dönüşmesini sağlayarak modernleşme sürecini başlatmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda bir yandan toprak kayıplarını önleyip, ekonomik problemlere çözüm getirilmeye çalışılarak merkezi otorite güçlendirilmeye çalışılmış diğer yandan ise azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerini durdurmak amacıyla çeşitli ıslahatlar yapılmıştır. Özellikle II. Mahmut döneminde yapılan ıslahatlar, Osmanlı devletinin modernleşme sürecinin de başladığını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu bölümde II. Mahmut dönemi yapılan ıslahatlardan başlanarak Tanzimat dönemi yaşanan gelişmeler hakkında bilgiler verilmiştir.

II. Mahmut döneminde devlet yönetimi hakkında öne sürülen temelde üç farklı fikir bulunmaktadır. Bunlar: “1) *şeriata dayalı bir İslâm devleti kurmak*, 2) *merkeziyetçi hükümdarlık örgütü ile taşra güçleri arasında sözleşmeye dayalı bir devlet kurmak*, 3) *hükümdarın mutlak egemenliği altında merkeziyetçi bir bürokrasi monarşisi kurmak.*” (Berkes, 2013: 169) Öne sürülen bu üç fikirden biri olan merkeziyetçi bir bürokrasi kurma fikri, ileride benimsenebilecek yeni devlet yönetimi olarak benimsenmiş ve bu doğrultuda ıslahatlar yapılmaya başlanmıştır.

II. Mahmut, padişahlığı döneminde ülkenin gelişmesi yönünde modern adımlar atmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda ıslahatlar yapmış bir padişaktır. Askerî, ekonomi, idarî, eğitim vb. birçok alanda köklü yenilikler getirmiştir. Yeniçeri Ocağı ile tımar sisteminin kaldırılması, tımar sisteminin yerine askerî birlik olan redif birliklerinin oluşturulması II. Mahmut'un padişahlığı döneminde askeri alanda yaptığı köklü değişikliklerden birkaçıdır.

Divan Teşkilatı'nın kaldırılarak yerine Bakanlıkların kurulması II. Mahmut döneminde yönetim alanında yapılan önemli değişikliklerden birini oluşturmaktadır. Muhtarlık sisteminin uygulanmaya başlaması, modern itfaiye teşkilatının kurulması, posta hanelerin açılması yine bu dönemde yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler ile birlikte ilk nüfus sayımı, kılık kıyafet düzenlemelerinin yapılması ve fes giyilmesinin zorunlu tutulması da bu dönemde gerçekleşmiştir.

II. Mahmut, devlet yönetiminde getirdiği yenilikler ile birlikte benimsemiş olduğu müslim-gayrimüslim ayrımı yapmaksızın tüm Osmanlı tebaasına din ve mezhep ayrımı yapılmayacağına teminatını vererek devletin modernleşme sürecinde etkin rol oynayan bir padişah olduğunu göstermiştir.

Yine bu dönemde batı göz önünde tutularak ekonomi alanında da çalışmaların yapılmasına özen gösterilmiştir. Modern fabrikaların kurulmaya başlanması ve yerli üreticiye devlet desteğinin sağlanması ile birlikte ekonomi alanında da çalışmalara önem verilerek devletin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Ekonomide yaşanan bu gelişmeler sonrasında kadınların da çalışma hayatına girmeye başlaması bu dönemde yaşanmaya başlamıştır. Türk kadınının çalışma hayatına girmeye başlamasıyla birlikte kız çocuklarının eğitimi, istihdamı ve kadın hakları vb. konuları da bu dönemde gündeme gelmiş ve tartışmaların odağı olan önemli konular arasında sayılmıştır. Kadın hakları, kadınların eğitimi vb. birçok alanda dönemin önde gelen aydınları görüşlerini ileri sürerek bu alanlarda getirilecek olan değişiklikler konusunda önemli rol oynamışlardır. Tanzimat döneminde de bu konular gündemde kalmış ve Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şinasi vb. birçok aydın, kadınların gelişmesinin önemine değinerek kadınlara yönelik getirilen hakları desteklediklerini ifade etmişlerdir.

II. Mahmut, yapmış olduğu bu köklü değişikliklerin yanı sıra eğitim alanında da yapmış olduğu ıslahatlar ile yaşanan kültürel değişimde rol oynamıştır. İlköğretim onun döneminde zorunlu tutulmaya başlanmıştır. Ortaokul düzeyi olan Rüştüiyelerin açılması, lise düzeyinde eğitim verilen Mekteb-i Umum-i Edebiyeler'in açılması, Tıbbiye, Harbiye, Bando Okulu vb. modern okulların açılması bu dönemde gerçekleşmiştir.

Bu dönemde açılan eğitim kurumlarından ilköğretim düzeyi okullarda geleneksel ve din ağırlıklı derslere ağırlık verilirken, ortaokul düzeyinde eğitim veren okullarda ise fen ağırlıklı derslere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu durum ise çocukların sosyal hayatları ile aldıkları eğitimin uyumunda zorluklar yaşamalarına, yaşanan bu değişim sürecine adapte olamamalarına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu sorun için çeşitli çözüm yolları öne sürülmüştür. Bunlardan biri ilköğretim düzeyi olan medreselerde eğitim alan çocukların sesi ve ezber yapma yeteneği olanlarının Kur'an derslerine devam etmeleri sağlanırken, bu alanlarda yeteneği olmayanların ise genelde bir meslek edinmesi amacıyla bir ustanın yanına çırak verilmesi gösterilebilir.

Bunun yanı sıra bu dönemde farklı dinden olan çocukların eğitim gördükleri okullar, mensup oldukları din görevlileri tarafından yönetilmekte ve kendi müfredatları doğrultusunda çocukların eğitilmesi hedeflenerek hareket edilmektedir. Bu durum da eğitimde birliğin önünde önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır.

Modernleşme doğrultusunda gerçekleştirilen bu ıslahatlar ile birlikte Osmanlı Devleti'nde yönetim, askeri, ekonomik, eğitim vb. birçok alanda köklü değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikler devlet bünyesinde toplumsal yapının da değişiminde başat rol oynamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler temelde kültürel değişimin somut göstergesi olduğundan dolayı da değişen toplumsal yapı ile birlikte bu süreçte kültürel değişim de yaşanmaya devam etmiştir.

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak denilebilir ki, II. Mahmut döneminde, Osmanlı Devleti bünyesinde üç temel sorun ortaya çıkmaya başlamıştır. Eğitim alanında yapılan ıslahatlar neticesinde devlet bünyesinde dinî ve laik anlamda eğitim veren okulların varlığı görülmeye başlanmıştır. Bu durum Osmanlı toplum yapısında da benimsenen dini yapı karşısında toplumda bir çelişkiyi ve sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu sorun, devlet bünyesinde dinî eğitime mi yoksa laik eğitime mi ağırlık verilmesi gerektiği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda ele alınan sorun, eğitimde ikili bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Nitekim 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde *“Eğitim kurumları aralarındaki farklara göre dört gruba ayrılıyordu; devlet eğitim kurumları, medreseler, azınlıkların eğitim kurumları, Osmanlı Devletinde, yabancı uyruğunda bulunan kişi veya toplulukların eğitim kurumları”* (Yetim, 1994: 29) Bu durum da eğitimde yaşanan sorunların temel nedenini oluşturmaktadır. Bu nedenle bu dönemden başlayarak devletin yıkılmasına kadarki süre boyunca eğitimde birlik söz konusu olmamıştır.

Osmanlı toplum yapısında ortaya çıkan ikinci bir sorun kültür alanında kendisini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin, imparatorluk seviyesine gelmesiyle birlikte Osmanlı toplum yapısı İslâm'a bağlı olarak ümmet anlayışına paralellik göstermeye başlamıştır. Bu anlayışa paralel olarak 'Millet Sistemi' ile devlet bünyesinde belli bir sistem oluşturularak devlet yönetimi sağlanmıştır. Ancak II. Mahmut döneminden başlayarak Tanzimat dönemi ve sonraki süreçte

gayrimüslimlerin kendi okullarını açmalarıyla birlikte Osmanlı toplumunda yaşayan farklı toplumlar arasında farklılıklar yaşanmaya başlamıştır.

Özellikle gayrimüslimlerin kendi okullarını açmasıyla imparatorluk bünyesinde yaşayan Hıristiyan tebaa dinsel eğitimi yanında kendi toplumsal benliklerini de yaşatabilme olanaklarına kavuşmuşlardır. Ancak bu durum Müslüman Türk tebaası açısından aynı doğrultuda gerçekleşmemiştir. Müslüman Türk tebaası için İslâm geleneği ön planda tutulmaya devam etmiş, Türk kültürü ise belli bir ölçüde geri plana itilmiştir. Bu da özellikle Türk toplum yapısı için toplumsal gelişmenin önünde önemli bir engelin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünyada yayılan ve kabul edilmeye başlanan laiklik anlayışı, ümmet anlayışının kültürel ilerlemenin önünde bir engel olarak görülmesinde etkili olmuştur.

Yaşanan bu sorunlar aydın-halk ikiliğinin oluşmasına ve giderek bu ikiliğin arasında oluşan boşluğun nasıl giderilmesi gerektiği sorununu da ortaya çıkarmıştır. Üçüncü sorun olarak ortaya çıkan aydın-halk arasında oluşan boşluğun giderilememesi, ilerleyen zamanlarda halkın yaşanan gelişmeler karşısında bilinçlenmeleri noktasında sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Halkı bilinçlendirmek için görevlendirilen aydın sınıfı, bir yandan halktan ne kadar kopmuş olduğunu fark etmekte diğer yandan ise ne kadar uğraşırsa uğraşsın sesini halka ulaştıramayacağını kaygısı içerisinde kendisini bulabilmektedir.

Bununla birlikte özellikle Tanzimat döneminde halkın aydınlanması için birçok dergi yayınlamaya başlamış ve yaşanan gelişmeler halka anlatılarak bilgilendirilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

İfade edilen tüm bu sorunların yanı sıra II. Mahmut döneminde modernleşme doğrultusunda adımlar atılmaya devam edilmiştir. Bu adımlardan birini yönetim alanında yapılması planlanan değişiklik oluşturmaktadır. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı'nın düşünsel anlamda oluşumu, yine bu dönemde, II. Mahmut döneminde gerçekleşmişse de, hazırlanması ve ilan edilmesi Abdülmecit döneminde gerçekleşmiştir. II. Mahmut'tan sonra padişah olan Abdülmecit döneminde de birçok alanda ıslahatlar yapılmaya devam edilmiştir. Bu ıslahatlardan biri Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesidir.

Gökalp'e göre imparatorluk devri, dünyada yaşanan bu önemli olaylar sonrasında kapanmış yerine milli devletler devri yaşanmaya başlamıştır. O bu konuyla ilgili düşüncelerini *“Toplumların ‘Ümmet’ tipinden ‘Millet’ tipine geçerken yaşadıkları bir ara devir vardır ki, Avrupa tarihinde buna ‘Rönesans’ adı verilir. Osmanlı tarihinde, başlangıcı Lâle Devri’ne kadar uzanabilen bu devrin adı ‘Tanzimat’ır.”* (Gökalp, 2013: 140) sözleri ile belirtmiştir.

Tarihi süreçte 1839-1876 yılları arası Osmanlı Devleti için Tanzimat Dönemi olarak bilinmektedir. *“Tanzimat dönemi, adından da anlaşılacağı gibi, birçok alanda yeni düzenlemelere sahne olmuştur.”* (Kurnaz, 2011: 21) Bu dönemde yapılan önemli değişikliklerden biri 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'dır.

Tanzimat Fermanı, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştır ve *“Osmanlı devleti 1839 kasımında Gülhane Hattı Hümayunu’nu yayınlayarak batı örneğinde ıslâhat yapmayı taahhüd ettikten sonra, Türk toplumunda yeni bir çığır”* (Donuk, 1990: 364) açmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile devlet yönetim anlayışında yaşanan değişiklikler somut bir şekilde ortaya konmaya başlanmıştır.

Tarihi süreç içerisinde özellikle batıda yaşanan önemli gelişmeler sonrası, tüm dünyada olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de yönetim anlayışı dâhil birçok alanda değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda gerçekleştirilen değişiklikler neticesinde 'Millet Sistemi' anlayışı da değişmeye başlamıştır. Özellikle batılı devletlerin azınlıkları kullanarak Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarının önüne geçilmek amacıyla devlet ileri gelenlerinin tasarlayıp ilan ettiği Tanzimat Fermanı da devlet yönetim anlayışının değişime uğradığının en somut örneğini ortaya koymaktadır. Bu ferman ile birlikte devlet yönetim aşamalarından biri olan yürütme alanında önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir.

Tanzimat Fermanı, temelde azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerinin önüne geçilmek amacıyla hazırlanmış ve ilan edilmiş bir fermanıdır. Dolayısıyla bu ferman bilhassa azınlıklara yönelik hazırlanan bir ferman niteliğindedir. Bu ferman ile birlikte Osmanlı Devleti'nde hukukun üstünlüğü kabul edilerek müslim-gayrimüslim tüm Osmanlı halkının eşit muamele görecekları ilan edilmiştir.

Böylece tüm Osmanlı vatandaşlarının kanun önünde eşitliği kabul ve ilan edilmiştir. Bu durumun yanı sıra tüm Osmanlı vatandaşları için vergi eşitliği getirilmiştir. Vatani görev olarak ifade edilen askerlik ise tüm Osmanlı vatandaşları için zorunlu tutulmuştur.

Tanzimat döneminde batı göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen ıslahatlar, modernleşmeye dayalı adımların atılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde din ve geleneklerin yerine bilimsel çalışmalar ile akla önem verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti bünyesinde benimsenen ve devlet yönetiminde de etkili olan din ve geleneklerin yerine batının benimsemiş olduğu bilimsel çalışmaların yapılması için birçok adım atılmıştır.

Tanzimat döneminde özellikle eğitim alanında yapılan değişiklikler, kültür değişiminde de etkili olmuştur. Bu dönemde kız rüştiyeleri ile erkek öğretmen okulları açılmıştır. Bunun yanı sıra Mülkiye Mektebi ile Galatasaray Sultanisi gibi modern okullar yine bu dönemde açılmış okullardır. İlk üniversite olan Darülfünun da bu dönemde açılmıştır. Böylece alanında uzman bilim insanlarının yetiştirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda çalışmalara ağırlık verilmiştir.

II. Mahmut döneminde ortaya çıkan sorunlardan biri olan aydın-halk ikiliği bu dönemde de devam etmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasındaki en etkili faktör dilde birliğin olmaması gösterilebilir. Bilindiği ve daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı devlet yönetiminde resmi yazışmalar dili Osmanlıca iken, halkın dili saf Türkçedir. Yaşanan bu önemli gelişmeler neticesinde halkı aydınlatmak, bilgilendirmek devletin görevleri arasında kabul edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda hareket eden devlet ileri gelenleri, aydınların halkı bilinçlendirme görevini üstlenmelerini istemişlerdir. Bu doğrultuda hareket eden aydınlar, halkın dilini kullanarak halkı bilinçlendirmek amacıyla çeşitli dergi ve gazeteler çıkarmaya başlamışlardır.

Tüm bu anlatılanlardan yola çıkarak “*Tanzimat dönemine sadece dış siyasal müdahaleler, idari reformlar, ya da ekonomik bütünleşme açısından bakılması yeterince anlaşılmasını imkânsız kılar, çünkü Tanzimat sınırlı olsa da kültürel bir devrim niteliği de taşıyordu.*” (Zürcher, 2015: 106) diyebiliriz. Tanzimat döneminde özellikle kadınların eğitim ve istihdamı konularına ağırlık verilmeye başlanması kültürel değişimin yaşanmasında etkili olmuştur. Sanat mektepleri, ebe mektepleri,

kız öğretmen okulları vb. okullar, bu dönemde kız çocuklarına yönelik açılan okullar arasındadır.

*“16. yüzyıldan tanzimata kadar kız çocuklarının da gidebildiği, sadece çok temel bir dinî eğitimin verildiği Sıbyan mektepleri dışında, kız çocuklarının eğitimi yok denecek kadar sınırlı”* (Kavuncu, 1999: 166) bulunmaktadır. Ancak Tanzimat döneminde kız çocuklarının eğitimine de önem verilmeye başlanmış ve bu doğrultuda kız sıbyan mektepleri, kız rüştiyeleri, ebe mektebi, kız sanayi mektepleri ve kız mektep okulları (Darülmuallimat) vb. eğitim kurumları açılmıştır.

Açılan bu okullara ise tüm tebaa aynı ve yeterli düzeyde ilgi gösterememiş, genelde devlet ileri gelenlerinin kız çocukları ve gelimli ailelerin evlatları okullara giderek eğitim alabilmiştir. Dolayısıyla halkın belli bir kesimi geleneksel eğitim almaya devam etmek durumunda kalmıştır. Ancak bu okullarda eğitim gören ve özellikle *“1869 Maarif Nizamnamesi’nden sonra açılan kız öğretmen okulları, ilk mezunlarını 1873’te”* (Çakır, 2014: 102) verebilmiştir. *“Bu tarihler, aynı zamanda kadınlar için meslek okulların açıldığı yıllar”* (Çakır, 2014: 102) olarak da bilinmektedir.

Meslek edinme ve kültürel gelişme konularında ilerlemenin yolunu açan bu okullar, eski Türklere olduğu gibi, bu dönemden başlayarak kadınların sosyal hayatta söz sahibi olmalarının önünü açmasında rol oynamıştır. Bu dönemden itibaren *“Meslekî ve kültürel alanda yoğunlaşan eğitim neticesinde belli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar, millî meselelerde aktif rol aldıkları gibi, gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında; bir takım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta söz sahibi olmaya”* (Kurnaz, 2011: 62) başlamışlardır.

*“Tanzimat devrinde batı tesirleri Türk ailesini etkilemiş ve hususiyetle konak hayatını çökertmeye başlamışsa da eski âdetler değişikliğe karşı başarıyla direnmişlerdir.”* (Donuk, 1990: 364) denilebilir. Bu başarının temelinde ise kadınların bilinçlenmeleri için yapılan çalışmalar etkili olmuştur. Nitekim *“19. asrın modern devleti ailenin iktisadî, kültürel yapısını sağlamlaştırmayı, gençlerin eğitimini yönlendirmeyi, çocuk ve zevcenin hukukunu korumayı vazife ediniyor ve buna yönelik tedbirler almak”* (Ortaylı, 2001: 140) amacıyla değişiklikler yaparak, aile kurumunun da modern bir yapıya dönüşmesi yönünde adımlar atılıyordu. Bilinçli olan bireylerin kurdukları aile ile birlikte bireyler, hem geleneksel aile kurumunun temel değerlerinin

korunarak devamında hem de değişime ayak uydurarak aile kurumunun modern bir yapıya kavuşmasında etkin rol oynamışlardır.

“Bu fermanın (Tanzimat) göze çarpan en büyük hususiyeti, baliğ kızlar ve dul kadınların, velilerinin izni olmasa bile, şer’an bir mâni yoksa, kadınların izni ile evlenebilmelerinin mümkün kılınmasıdır. Kadınların izni ile aktedilen nikâhlar sahih ve muteber sayılmıştır. O kadar ki, veriler bunu feshe kaadir değillerdir.” (Turan, 1991: 56)

Bunun dışında bu dönemde cariyeliğin kaldırılması ile esir ticaretine son verilerek herkesin eşit düzeyde yaşamlarını sürdürmelerinin de önü açılmıştır.

Bu alanda yapılan bir diğer değişiklik yabancılarla, diğer bir deyişle, Müslümanlarla gayrimüslimlerin evlenmelerinin önünü açan Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnamesi’nin 1869 yılında yayınlanması gösterilebilir. Bu düzenleme ile birlikte evlenecek olan çiftlerin dinlerinin farklılığı evlenmelerinde engel olarak görülmeyecektir. Daha sonra ise “*Bu ilke 1876’da Kanun-ı Esasî ile de kural haline getirilmiştir.*” (Kurnaz, 2011: 68)

Tanzimat döneminde arazi hukuku alanında da değişiklikler yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile birlikte miras olarak kalan topraklar, kız ve erkek evlatların eşit düzeyde hak sahibi olmalarında etkili olmuştur. Bu değişiklik, aile kurumunda kız ve erkek çocukları arasında eşitlik getirmiştir. Evlatlar arasında eşitlik anlamında getirilen bu yöndeki değişiklik ile birlikte kanunen kız çocuklarının da erkek çocukları kadar değerli ve erkek çocuklarına eşit olduğu kabul edilmiştir.

Yapılan bir diğer değişiklik ise kılık kıyafetle ilgilidir. Kadın ve erkeklere yönelik getirilen kılık kıyafet değişikliği ile kadınların giydikleri çarşaf ve elbiselerin boyu ve renkleri konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Erkeklerin giyecekleri kıyafetlerde de değişiklikler getirilmiş ve fes giymeleri bu dönemde de zorunlu tutulmuştur. Yapılan bu değişiklik ile birlikte yaşanan toplumsal değişimin bir diğer yanı tamamlanmaya çalışılmıştır.

Kanunlarla yürürlüğe giren bu uygulamaların fiiliyatta uygulanmasında bazı zorluklar da ortaya çıkmıştır. Oluşturulmaya çalışılan yeni düzene uyum sürecinde doğal karşılanabilecek bu sorunlar zaman içerisinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. En köklü çözüm ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonrasında getirilmiştir. Bu konu ileride ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.



Bu modernleşme sürecinde bilhassa kadınların eğitimine önem verilmiştir. *“Erkeklerle terbiye vermek gölge veren ağaç dikmek ise, kadınlara terbiye vermek hem gölge, hem de yemiş veren ağaç diktir.”* (Kurnaz, 2011: 78-79) düşüncesinden hareketle toplumsal değişimde temel rol oynayan kişilerin başında bilinçli kadınların etken rol oynaması için çalışmalar yürütülmüştür.

Aile kurumunun bu değişim sürecinde temel değerler korunarak varlığını devam ettirmesi noktasında da kadınların bilinçlenmesi çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü Türklerde kadın aile saadetinin temel dayanaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar Osmanlı devlet yapısında din ön plana çıkmış ve hayatın tüm alanında etkisini göstermiş olsa da kültürel anlamda kadının aile kurumundaki yeri Osmanlı Devleti’nde de muhafaza edilmeye devam etmiştir.

Osmanlı Devleti’nin din merkezli oluşturduğu yönetim anlayışının da etkisiyle Osmanlı toplumunda kadın sadece aile üyeleri yanında rahat hareket etmeye başlamıştır. Kendisine namahrem olan erkekler yanında ise aile ortamında olduğu kadar rahat hareket etmemeye başlamıştır. Ancak özellikle Tanzimat döneminde etkisini her alanda gösteren modernleşme süreci ile birlikte kız çocuklarının eğitimine kültürel gelişiminin sağlanmasına özen gösterilmeye yeniden başlanmıştır. Bu doğrultuda açılan okullar, yayınlanan dergi ve gazeteler Türk kadınının yeniden her alanda aktif rol oynamasında etkili olmuştur.

Kadınların eğitimi ve kültürel gelişimi gibi önemli konuların tartışıldığı bu dönemde, ilk ve öncelikle erkek aydınlar düşüncelerini belirtmişlerdir. Ancak daha sonra, özellikle Meşrutiyet dönemlerinde, bu alanlarda kadınlar da düşüncelerini ifade etmeye başlamışlardır. Bu konuda bilinen önemli kadın yazarlarımızdan biri Fatma Aliye’dir.

*“Tanzimat döneminin önde gelen isimlerinden Ahmet Cevdet Paşa’nın kızı Fatma Aliye Hanım Osmanlı kadın hareketinin öncüleri arasındadır.”* (Karaca, 2011: 93) Nitekim Fatma Aliye ilk kadın romancımız olarak bilinmektedir. Yaşadığı dönemde *“Türk kadınının cemiyetteki meselelerinin resmen tartışılmasını, 1981’de yayınladığı Nisvân-ı İslâm adlı eseriyle o başlatmıştır.”* (Kurnaz, 2011: 81) Bu nedenle de kadın çalışmalarının kendi döneminde öncü isimlerinden biridir.

Diğer önemli bir isim ise Tanzimat dönemi kadın şairlerinden biri olan Nigar Hanım'dır. Ona göre kadın eğitilerek görev başına getirilmelidir ve ancak bu sayede kadın-erkek eşitliği sağlanabilir. Bu anlayış doğrultusunda yapılan çalışmalar ile birlikte Tanzimat döneminde kadının eğitimine, çalışma hayatında yerini almasına, aile kurumunda çocuklarının değişen düzene ayak uyduracak derecede bilgi sahibi olmaları yönünde eğitmelerine, kendi haklarını öğrenmelerinin gerekliliğine vb. birçok konuya önem verilmeye özen gösterilmiştir. Bu sayede aile kurumunun güçlü kılınması hedeflenmiştir. Bu nedenle bu dönemde de özellikle kadınlar ile ilgili yapılan çalışmalarla birlikte aile kurumu ve kültürün nesilden nesile aktarımı gibi önemli işlevlerin yerine getirilmesi önemli kabul edilmiştir ve bu doğrultuda iyileştirilmelerin yapılmasına özen gösterilmiştir.

Bu dönemde çıkan 'Hanımlar', 'Şükûfezâr' gibi kadın dergiler çocuk terbiyesi, yeni dikiş-nakış modelleri, yeni moda vb. birçok konu hakkında yazılara yer vererek kadınların yaşanan bu modernleşme sürecine uyum sağlamalarının yolunu açmıştır. Bahsi geçen bu konular dışında kadınlar, devletin sorunları ile ilgili düşüncelerini de bu vb. dergilerde ifade etmeye de başlamışlardır.

Şükûfezar adlı derginin kadın yazarlarından biri olan Arife Hanım, derginin ilk sayısında *"Biz ki saçı uzun, akli kısa diye erkeklerin alaycı küçümsemelerine maruz kalmış bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek çalışmanın doğru yolunda mümkün olduğunca ayak direteceğiz."* (Çakır, 2014: 106) ifadelerine yer vererek, kadınların erkekler kadar toplumda önemli olduklarını ifade etmiş ve bu durumu da yaptıkları çalışmalarla ispat edeceklerini vurgulamıştır.

Böylelikle yaşanan değişim süreci içerisinde kadınlar bilgilendirilmeye başlanmıştır ve bu doğrultuda çocuklarını da yetiştirmeye özen göstermişlerdir. Bu sayede modernleşme sürecinde yapılan aile kurumu ile ilgili değişiklikler aile kurumuna olumlu bir şekilde yansımıştır. Böylece aile kurumu, bu dönemde de hem kültür değişiminin en belirgin görüldüğü hem de kültürel aktarımın yaşandığı kurum olma özelliğini sürdürmeye devam etmiştir.

Tanzimat Fermanı devlet yöneticilerinin kendi iradeleriyle hazırladıkları ve devlet bütünlüğünü korumak ile devletin devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmış olsa da bu ferman, bazı batılı devletler tarafından yeterli görülmemiştir. Bunun sonucunda 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın hükümlerini kapsamakla birlikte gayri müslimlere daha fazla hakların verilmesi adına Tanzimat Fermanı'nın maddelerini açıklayan bir ferman niteliğini taşımaktadır.

Islahat Fermanı ile birlikte bütün toplumların okul açması kabul edilmiştir. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin varlığını korumak ve devletin devamlılığını sağlamaktan ziyade çöküşünü hızlandırmıştır. Çünkü Islahat Fermanı'nda yer alan bu madde ile birlikte her toplum kendi bünyesindeki insanların yetiştirilmesinde, kendi kültürüne uygun okullar açarak eğitim almalarını sağlamıştır. Bu okullarda milli bilince ulaşan nesiller Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak amacıyla değil, bu devletten bağımsız milli devletlerin kurulması yönünde hareket etmeye başlamışlardır. Özellikle Hıristiyan cemaatin uluslaşma ve laikleşme süreçleri bu dönemde başlamıştır.

Farklı din mensuplarının kendi bünyesine bağlı olan insanlara yönelik açtıkları okulların, bu durumda payı büyüktür. Bu okullarda eğitim alan Osmanlı gayri müslim vatandaşları millet olma bilincine bu dönemde ulaşmaya başlamışlardır ve bununla birlikte değişen dünya düzeninde ortaya çıkan laiklik anlayışının önemini kavramaları da bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti bünyesinde kültürel ayrışmaların da ilk belirtileri görünümündedir.

Tanzimat Dönemi'nde ilan edilen Tanzimat ve Islahat Ferman'larının ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde bir yönetim sistemi olarak bilinen 'Millet Sistemi' anlayışı önemini giderek kaybetmeye başlamıştır. Sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde ise 'Millet Sistemi' tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Bu iki fermanın amacı Osmanlı vatandaşlarını millet sistemi anlayışından farklı olarak herkesin birbirine eşit kabul edildiği bir yapı ortaya çıkarmaktı. Ancak batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasının da etkisiyle birlikte bu amaca ulaşamamıştır. Bu amaca ulaşamayınca devlet ileri gelenleri tarafından her Osmanlı vatandaşının tam vatandaşlık hakkına kavuşturulması ile birlikte devletin

devamlılığının sağlanacağı fikri ortaya atılmıştır. Bu fikir doğrultusunda meşrutiyet dönemi başlamıştır.

Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla birlikte bu dönemde Osmanlı devlet yönetiminde kanun üstünlüğü tanınmış, padişahın yetkileri kısıtlanmış, devlet yönetiminin kanunlara göre şekillendirilmesi hedeflenmiştir. Bu ferman ile kabul edilen kanun üstünlüğü anlayışı ile padişahın devlet yönetimindeki mutlak ağırlığı yerine, bir meclisin olmaması nedeniyle, Bab-ı Ali Hükümeti'nin yönetime katılımı artmaya başlamıştır. Bu durum ise Osmanlı devlet yönetiminin değişmeye başladığının en açık kanıtıdır.

Kanun üstünlüğünün kabulü ile birlikte yönetim anlayışında oluşan belirsizliklerin giderilmesine yönelik fikirler de bu dönemde öne sürülmeye başlanmıştır. Bu fikirlerden birini Cevdet Paşa ortaya atmıştır. Cevdet Paşa'ya göre Osmanlı Devleti bir İslam Devleti'dir. Padişahın yönetimdeki yetkisinin sınırlandırılması sonrasında oluşan yönetim anlayışındaki boşluk, ancak İslamî değerler ön planda tutularak hazırlanabilecek kanunla giderilebilir. Bu düşünceyle hareket eden Cevdet Paşa, oluşturduğu bir komisyon ile birlikte Mecelle'yi yayımlamıştır.

Ticaret, ceza vb. birçok alanı kapsayan Mecelle, temelde Hanefî mezhebine uygun olarak hazırlanmıştır. Medeni kanunu kapsamayan ve "*Cevdet Paşa'nın anlayışına göre Mecelle, Müslüman halk için dince bağlayıcı şeriat, Müslüman olmayan tebaa için de devletçe bağlayıcı kanun olma gibi iki nitelik taşıyacaktı.*" (Berkes, 2013: 226) Bu düşünce doğrultusunda, on altı kitap şeklinde hazırlanan Mecelle, Tanzimat döneminde yürürlüğe girmiş ve devletin yıkılışına kadar Osmanlı'da yürürlükte kalmıştır.

Diğer bir fikir ise Mithat Paşa'ya aittir. Mithat Paşa'ya göre devlet kanunları batılı devlet kanunları göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Bu düşünceyle hareket eden Mithat Paşa ise özellikle Osmanlı Devleti'nin meşrutiyet dönemlerinde yürürlüğe giren Kanun-i Esasi'nin hazırlıklarında rol oynamıştır. Nitekim 23 Aralık 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilerek, devlet Kanun-i Esasi ile yönetilmeye başlanmıştır.

Namık Kemal ve Ziya Gökalp de bu doğrultuda düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte de İsviçre medeni kanunu kabul edilmiştir. Bu konu Meşrutiyet döneminde yaşanan gelişmeler anlatıldığında detaylı olarak açıklanacaktır.

Tanzimat döneminden başlayarak Osmanlı Devleti'nde akıl ön planda tutularak modernleşme sürecine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda açılan okulların yanı sıra geleneksel anlamda eğitim veren okulların kapatılmamış olması, eğitimde ikiliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra kendi müfredatına uygun eğitim veren Hıristiyan vb. diğer okulların da ayrılıkçı faaliyetlerin merkezi haline gelmesi ile birlikte toplumsal yapıda çözümler yaşanmaya başlamıştır. Devlet bütünlüğünün korunması hedeflenmişse de bunda başarılı olunamamıştır. Tüm bu yaşananlar neticesinde mili bilince ulaşan toplumlar Osmanlı Devleti'nden ayrılarak birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır.

### **3.2. I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri**

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde kabul edilen kanun üstünlüğü nedeniyle, padişahın devlet yönetimindeki yetkileri sınırlandırılmaya başlanmıştır. Devlet yönetim alanında oluşan boşluğun giderilmesine yönelik de çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti bünyesinde anayasal bir yönetim sistemine yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır ve Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'nin oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır.

Kanun-i Esasi ile birlikte devlet yönetiminin kanunlara dayalı yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda yapılan çalışmalara üç tür eleştiri getirilmiştir. Getirilen ilk eleştiri padişahın yetkilerinin kısıtlanarak yönetim anlayışının halka verilmesi yönünde olmuştur. Bu eleştirinin temelinde halkın devlet yönetimi hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması gösterilmiştir.

İkinci eleştiri İslam Dini'ne dayalı yönetilen Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışının tamamen aksi bir yönetim anlayışının getirilmesiyle devlet yapısının tamamen değişeceği yönünde olmuştur. İkinci eleştirinin temel noktası din ve devlet ayırımına yapılan vurguda kendini gösterir.

Üçüncü eleştiriye ise Tanzimatçıların ortaya koyduğunu ifade etmemiz mümkündür. Tanzimatçılara göre yapılan ıslahatlar ile ilan edilen Tanzimat ve Islahat Fermanları Osmanlı devlet yönetimine yönelik yeterli değişikliği gündeme getirmiş

ve yürürlüğe koymuştur. Bu nedenle yeni bir yönetim anlayışı olan kanuna dayalı yönetim anlayışının, devlet yönetimine getirilmesine gerek yoktur.

Tüm bu tartışmalar ile birlikte Kanun-i Esasi'yi oluşturmak amacıyla bir komisyon görevlendirilmiştir. Komisyon başkanı Mithat Paşa'dır. Yapılan çalışmalar neticesinde Mithat Paşa önderliğinde hazırlanan ve Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-i Esasi 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yürürlüğe girmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, 1876 yılından itibaren meşrutiyet ile yönetilmeye başlanmıştır.

Kanun-i Esasi'nin maddelerine göre padişaha yetkiler verilerek, ülke yönetiminde son sözün padişaha ait olduğu ortaya konulmuştur. Padişah, Osmanlı ilk anayasası olan Kanun-i Esasi'de de geçtiği üzere, devlet yönetiminde ters giden bir durum gördüğü zaman meclisi feshetme hakkına sahiptir. Diğer yandan hükümet üyesini ya da üyelerini de azledebilme yetkisi ve meclisi dağıtma hakkı da bu anayasa ile padişaha verilmiştir.

Tüm Osmanlı tebaasına hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit ve tam vatandaşlık hakkının verileceği düşüncesi ile başlayan I. Meşrutiyet döneminin başlamasında Genç Osmanlılar olarak bilinen Osmanlı aydınları etkili olmuştur. Ali Suavi, Namık Kemal ve Mithat Paşa Genç Osmanlılar olarak bilinen ve meşrutiyetin ilan edilmesinde rol oynayan önemli Osmanlı aydınlarından birkaçıdır.

I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte padişah yanında, halkın temsilcilerinden oluşan bir meclis ile devlet yönetiminin gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Böylelikle Meşrutiyet'le birlikte azınlıklar dâhil tüm Osmanlı vatandaşlarının mecliste temsil hakkı bulunmaya başlamıştır. Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle de tüm Osmanlı tebaasının kanun önünde eşitliği tekrar kabul ve ilan edilmiştir. Aynı zamanda bu anayasa ile birlikte tüm Osmanlı vatandaşlarına eğitim, mülkiyet, basın, yayın ve din özgürlüğünün verildiği de ilan edilmiştir.

Yasama yetkisi, üyelerini padişahın seçtiği Âyan Meclisi ile halkın temsil edildiği Mebusan Meclisi'ne verilmiştir. Yürütme yetkisi ise padişah ve bakanlar kuruluna verilmiştir. Ancak hükümeti kurma, meclisi açıp kapatma ve yasaları veto etme yetkileri sadece padişaha aittir. Aynı zamanda hükümet, padişaha karşı sorumlu tutulmuştur. Böylece devlet yönetiminde son söz, padişaha ait olmaya devam etmiştir.

Kurulan Mebusan Meclisi ile tüm Osmanlı tebaasının mecliste temsil edilmesi hedeflenerek devletin bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla I. Meşrutiyet döneminde önemli düşünce akımlarından biri olan Osmanlıcılık anlayışı temelinde hareket edilerek devlet bünyesinde iyileştirilmeler yapılmaya çalışılmıştır.

Osmanlıcılık fikir akımının savunduğu temel düşünce tüm Osmanlı halkını adalet, eşitlik vb. ölçüde bir arada tutarak yeniden bir Osmanlı toplumu meydana getirmektir. Bu düşünce I. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda hem padişahın hem de Osmanlı aydınlarının benimsemiş olduğu da bir anlayıştır. Bu nedenle bu dönemde özellikle Osmanlıcılık anlayışından hareketle devlet bünyesinde iyileştirilmeler yapılmaya başlanmıştır.

Padişah II. Abdülhamit, I. Meşrutiyet'i ilan ettikten sonra askerî alanda da yenilikler yaparak orduyu güçlendirmeye çalışmıştır. II. Abdülhamit, orduda yaptığı değişikliklerle dönemin şartlarına uygun askerî birlikler kurulmasını sağlamıştır. Diğer yandan Darülfünun'da eğitim vermeleri amacıyla Avrupalı devletlerden, alanında uzman bilim insanları getirilerek eğitim seviyesinin yükselmesine ve güçlenmesine yönelik adımlar da atılmaya devam edilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde özellikle 1870'lerde ekonomik ve siyasal bakımdan bir bunalım yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu bunalım yanında devletin belli bir bölgesinde, özellikle Anadolu'da kıtlık meydana gelmiş ve çiftlik hayvanları telef olmaya başlamıştır. Bu da devlet bünyesinde sıkıntıların artmasına neden olmuştur.

İlk kez Kırım Savaşı esnasında batılı devletlerden alınan borçların ödenememeye başlamasıyla birlikte artan ekonomik bunalım, devlet yönetiminde etkin rol oynayan Fuat ve Ali Paşaların vefatı ile daha çekilmez bir hale gelmeye başlamıştır.

Balkanlarda yaşanan savaşlardan olumsuz sonuçların alınmaya başlaması ve Panslavizm anlayışını Balkanlarda yaymak amacıyla hareket eden Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaşa girmesi sonrasında II. Abdülhamit, 93 Harbi'ni öne sürerek meclisi 1878 yılında süresiz tatil etmiştir. Meclisin tatile girmesiyle birlikte de 30 yıl sürecek olan İstibdat Dönemi başlamıştır.

Bu sırada Balkan milletlerinin bağımsızlık elde etmeye başlamalarıyla birlikte Osmanlıcılık fikir akımı önemini kaybetmeye başlamıştır.

II. Abdülhamit, meclisi kapatmasının ardından başlattığı İstibdat Dönemi'nde, yaşanan kargaşaları önlemek amacıyla toplum yapısının değişiminde etken olan milliyetçilik, liberalizm ve meşrutiyetçilik anlayışlarının etkisini baskı ile azaltmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda basında sansür uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla gazeteler bu önemli anlayışların öne sürdüğü fikirlerden ziyade coğrafya, tarih vb. konular ile birlikte teknoloji alanında yaşanan gelişmeler hakkında bilgilere yer vermeye başlamıştır.

Başlattığı İstibdat Dönemi'nde II. Abdülhamit, devlet bünyesinde varolan saltanat ve halifelik unvanlarına vurgu yaparak, Osmanlı bünyesinde kalan toprakları İslamcılık fikir akımı doğrultusunda ayakta tutmaya çalışmıştır.

İstibdat Dönemi'nde önemli derecede taraftar bulan İslamcılık anlayışı, temelde Müslümanların devlete bağlılıklarını güçlü kılmak ve devam ettirmek amacıyla devleti ayakta tutmayı hedefleyen bir düşünce akımıdır. Bu nedenle bu dönemde etkisini her alanda hissettiren İslamcılık fikir akımı bir yandan Hıristiyanların ayrıcalıklı konumlarına bir tehdit olarak algılanırken, diğer yandan Müslümanlar arasında olumlu karşılınmaya başlamıştır. İslamcılık fikir akımı aynı zamanda Müslümanlar arasında dayanışma duygusunu harekete geçireceği düşüncesinin de ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu fikir akımının padişah tarafından da desteklenmeye başlamasıyla birlikte şeyhler ve dinî anlamda muhafazakâr kesim padişahın taraftarı olmaya başlamıştır.

Dolayısıyla II. Abdülhamit'in başlattığı İstibdat Dönemi'nde İslamcılık anlayışı ön plandadır. Bu dönemde padişaha bağlılık söz konusudur. Saltanat ve hilafet bu bağlılığın temel unsurlarıdır. Yine bu dönemde *“Ticanî, Şazelî ve Nakşibendî şeyhleri Abdülhamit'in ve sarayın özellikle tuttuğu itibarlı tarikatlar”* (Berkes, 2013: 347) olarak öne çıkan tarikatlardır.

İstibdat Dönemi'nde ticareti canlandırmak amacıyla demiryolu çalışmasına önem verilmeye başlanmıştır. Batılı devletler ile hızlı iletişim kurabilmek amacıyla merkeze telgraf hatlarının kurulmasına hız verilerek, bu alanda iyileştirilmeler yapılmıştır. Böylece Osmanlı ile Avrupa devletleri arasındaki iletişim herhangi bir sorun yaşanmadan sağlanmıştır.



Bu dönemde de kültürel gelişme yaşanmaya devam etmiştir. Ancak bu gelişme Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında eşit derecede gerçekleşmemiştir. Kültürel gelişme Hıristiyan cemaatlerde, Müslüman cemaatlere oranla, daha yüksek gerçekleşmiştir. Okuryazarlık oranının artmasıyla da birlikte basılan kitap sayısında artışlar yaşanmaya başlamıştır.

II. Abdülhamit, bu dönemde devlet yönetiminde rol alan görevlilere karşı güvensizlik duymaya başlamıştır. Bu durumun giderek artmaya başlamasıyla birlikte ülke genelinde kurulan hafiyelik ağı disiplinsiz bir şekilde ve hızla yayılmaya başlamıştır.

Bu durumun neticesinde ise gerçeği yansıtan haberler ile asılsız haberlerin ayrımının yapılmasında güçlükler yaşanmıştır. Ancak bu güçlükler yaşansa da II. Abdülhamit, hafiyelik ağının gösterdiği performans neticesinde yükseköğretim verilen okullardan Harbiye ve Mülkiye vb. okullarda eğitim gören gençlerin örgütlenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temellerini attıklarını öğrenebilmiştir.

II. Abdülhamit'te devlet aydınlarına karşı oluşan bu güvensizlik nedeniyle orduda değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle mekteplerde yetişen askerler yerine alaylarda yetişen askerler önemli görevlere getirilmeye başlanmıştır. Bu ise subaylar arasında hoşnutsuzluğa ve bölünmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde subaylar arasında mektepli-alaylı tartışması yaşanmaya başlamıştır.

İstibat Dönemi'nde bir de rüşvet ve adam kayırma olayları üst düzeyde yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan bu olumsuz durum ise önemli görevlere yeteneksiz kişilerin getirilmesine yol açmıştır. Bu durum da devlet yönetiminin zayıflamasında etkili olmuştur.

Sonuç itibariyle bu dönemde Osmanlı topraklarından “*Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Teselya*” (Zürcher, 2015: 127) toprakları kaybedilmiştir. Yaşanan bu toprak kayıplarının yanı sıra Makedonya ve Girit'te yaşanan sorunlara da bu dönemde çözüm getirilememiştir. Ermeni sorununun ortaya çıkması da yine bu dönemde başlayan diğer bir sorundur.

Tüm bu yaşanan olumsuz olayların da etkisiyle batılı devletlerden alınan borçlar ödenememiştir. Bunun ardından çıkarılan bir kararname ile Duyun-u Umumiye İdaresi kurularak borçların taksit yoluyla ödenmesi kararlaştırılmıştır.

İstibdat Dönemi'nde yaşanan bu vb. olumsuz gelişmeler karşısında devlet aydınları, devlet yönetiminin güçlenmesi için tekrar meşrutiyetin kurulması gerektiğini düşünerek, meşrutiyeti tekrar ilan ettirme yönünde adımlar atmaya çalışmışlardır. Bu dönemde, daha önce de ifade edildiği üzere, özellikle Mülkiye ve Harbiye gibi önemli okullarda eğitim alan Osmanlı aydınları örgütlenmeye başlayarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temellerinin atılmasında etkili olmaya başlamışlardır.

Osmanlı Devleti'nde İstibdat Dönemi'nin yaşandığı bu yıllarda İngiltere ve Rusya arasında Reval Görüşmeleri gerçekleşmiştir. İngiltere ve Rusya yaptıkları bu görüşmelerde ortak düşman olarak gördükleri Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde etkisini arttırmasından rahatsız olduklarını belirterek, Osmanlı Devleti için bir öneri ileri sürmüşlerdir. Bu iki devletin Osmanlı Devleti için önerdikleri ve *“yabancı denetimini esas alan bu öneriye göre Sultan sadece görünüşte hükümdar konumunda kalacaktı.”* (Zürcher, 2015: 141) Bu görüşmenin haberinin duyulması ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti harekete geçmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin padişaha uyguladıkları baskı ile padişah İstibdat Dönemi'ne son vererek süresiz tatil ettiği meclisi yeniden açmayı kabul etmiştir ve Kanun-i Esasi'yi de tekrar yürürlüğe koymuştur. Böylelikle 23 Temmuz 1908 yılında Kanun-i Esasi yürürlüğe konarak meclis ikinci kez II. Abdülhamit tarafından açılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'nde 1908 yılında II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstibdat Dönemi'ndeki baskı yönetimi kalkmaya başlamıştır. Tüm Osmanlı tebaası, baskıcı yönetimin kalkmasından dolayı memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

İttihat; eşitlik sağlanarak birleşme anlamına gelen bir kelimedir. Terakki ise ilerleme demektir. Bu iki kelimenin birleşimiyle oluşan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temel hedefi ise tüm Osmanlı tebaasının bir arada ve birbiriyle eşit düzeyde gerçekleştirecekleri birlik doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin ilerlemesini sağlamaktır. Dolayısıyla Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesinde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesinin ardından, bu hedef doğrultusundan hareketle, devlet yönetiminde etkin rol oynamaya başlamıştır. İlk olarak görevini kötüye kullanan memurlar görevden alınmaya başlamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ekonomide yaşanan olumsuzlukların önüne geçebilmek amacıyla attıkları ilk adımla da kapitülasyonların tek taraflı feshini ilan ederek 1914 yılında kapitülasyonları kaldırmıştır.

Bunun yanı sıra II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte devlet bünyesinde siyasal ve toplumsal alanlarda değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Medreselerin eğitim müfredatında da değişiklikler yapılarak, medreselerde de laik eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır ve yabancı dil olarak Avrupa dillerinin öğrenilmesi zorunlu tutulmaya başlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nde aile ile ilgili olarak da birçok fikir öne sürülmeye başlanmıştır.

“Toplumsal reformlara radikal bir yönde girişmek için, her şeyden önce aile hayatını yeni bir eksen etrafında yeniden kurmak zorundayız’,’Toplum hayatında kadınla erkek eşitliğinin sağlanması gerekir; bunun için en önemli araç ikisine eşit eğitim verilmesi olacaktır’ gibi yargılar bu dönem yayınlarında sık rastlanan görüşler olmuştur.” (Berkes, 2013: 445)

Dolayısıyla yaşanan değişimin etkileri bu dönemde de temelde aile kurumunda kendisini göstermiştir. Ancak aile hukuku bu dönemde şeriat kurallarına bağlı kalmıştır. Dolayısıyla “*Aile hukukundaki düzenlemeler, 19. yüzyıl boyunca ferman ve tembihlerdeki ayrıntı hükümlerde yer almış, genel uygulamayı sağlayacak geniş çaplı bir temel hukuksal metne de konu olmadan sürdürülmüştür.*” (Tolan, 1991: 495) II. Meşrutiyet'in son dönemlerinde ise aile kurumunu ilgilendiren tüm konuları kapsayacak olan bir kanunname hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

“Birinci Dünya Harbi'nin çalkantı ve sıkıntıları içinde bocalarken, 1917 yılında yeni bir aile hukuku geliştirildi. İslam hukukuna bağlı kalan bu kanun, evlenme işlerine devletin karışması esasını getirdi. Meselâ, nişanlılık sözleşmesinin hukukî bakımdan bir evlenme başlangıcı olmayacağı, hâkimin kararı olmadıkça devletin memuru önünde yapılmayan evlenmelerin kanunca tanınmayacağı gibi oldukça günün şartlarına uygun maddelerle, aile hayatı düzene konuldu. Bu kanunun en mühim maddeleri çok karılılık ile boşanma meselelerinde görülmüştür.” (Eröz, 1977: 7-8)

Dolayısıyla “*Tanzimat’tan sonra başlayan kanunlaştırma çalışmalarının en önemli halkasını 1917 tarihli Hukûk-ı Aile Kararnâmesi oluşturmaktadır. Kararnâme öncesinde aile hukuku ile ilgili olarak Mülteka adlı fıkıh kitabı esas*” (Küçükçiyaki, 2017: 23) alınarak aile ile ilgili hususlar sonuca başlanmıştır. Bu dönemden itibaren ise bu kanunname ile birlikte evlenmek isteyen çiftler, nikâh akdini gerçekleştirme isteklerini nüfus memurluğuna bildirmekle sorumlu tutulmaya başlanmıştır.

Bu kararname sonrasında nikâh akdini gerçekleştiren dini liderler, gerçekleşen nikâhın bildirimini nüfus memurlarına bildirmekle mükellef tutulmaya başlanmıştır. Bu kurala uymayan imam veyahut diğer dinlerin ruhani liderlerine ise belli bir miktar para cezası uygulaması getirilmiştir. İzin alınmadan kıyılan nikâhların cezası ise hapis cezası şeklinde belirlenmiştir.

Hukuk-i aile kararnamesi ile aile kurumuna ilişkin kanunun bulunmaması gibi önemli bir sorun giderilmiştir. Bu kanunnamenin hazırlanmasında etkili olan birçok husus bulunmaktadır. Bu hususlardan biri kadının ekonomik hayata katılması olarak gösterilebilir. Kadının ekonomik hayata katılmasıyla beraber kadının eğitim ve kendi haklarını öğrenmeye başlaması, bu kanunun çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde yaşanan I. Dünya Savaş’ının da etkisiyle askere alınan erkeklerin bir kısmı şehit olurken bir kısmından ise hiçbir haber alınamamıştır. Bu durumda geride kalan kadın ve çocukların akıbetinin ne olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Bu soruna çözüm getirilmesi amacıyla da bu kanun hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

Tanzimat sonrası dönemde özellikle Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının kadın hakları ile ilgili görüşleri de bu kanunun çıkarılmasında etkili olmuştur. Çok eşliliğin ve görücü usulünün kaldırılması gerektiği ve küçük yaşta çocukların evlendirilmemesi gibi önemli düşünce ve görüşler Batıcılık akımını savunan kişilerin görüşlerini oluşturmaktadır.

İslamcılar ise belirtilen bu görüşlerin aksine yaşanan sorunların nedenini İslam’dan uzaklaşmak olarak nitelemişlerdir. Dolayısıyla İslamcılık fikir akımını savunanlar, dini değerlere yeniden dönülmesiyle bu sorunların ortadan kalkacağını ileri sürmüşlerdir. Türkçüler ise Türklerde kadınların erkekler kadar değerli olduğunu ifade ederek Batıcıların görüşlerine paralel bir görüş ortaya koymuşlar ve bu kanunun çıkarılmasında etkili olmuşlardır.

Bu kanunname, aile kurumu alanında çıkarılan ilk kanun olma niteliğini taşımaktadır. Kanunname Müslüman, Hristiyan ve Museviler için ayrı hükümler içermesi bakımından da önemlidir. Bunun yanı sıra Hanefi mezhebinin görüşlerinin yanında Şafî, Hanbelî vb. diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilerek bu mezhepleri benimseyen kişilerin de hayatlarının kolaylaştırılması sağlanmıştır.

Bu kanunname ile birlikte evlenme ve boşanmalar devlet kontrolünde gerçekleşmeye başlamıştır. Nikâhlar yetkili memurlar tarafından ve şahitler huzurunda kıyılmaya başlamıştır. Boşanmalar ise yine mahkemeye başvurularak gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bu kanunnameyi kapsayan konular ise genellikle Şeriyye Mahkemeleri'nde görülmüştür.

Genel itibariyle evlenme ve boşanma gibi iki önemli konu, oluşturulan bu kararnamenin içeriğini oluşturmaktadır. Evlenme ile ilgili konuları kapsayan maddeler nişanlanma, evlenme, Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin evlenmeleri yasak olan kişilerin belirtilmesi ile nikâh akdidir. Boşanma ile ilgili maddeler ise boşanmayı gerektiren durumlar vb. hususları içermektedir.

Bu kanunnameye göre ilk kez evlenecek erkeklerde evlenmekte oldukları kadının evlilik boyunca evlendiği tek kişi olması şartı koşulmuştur. Bu durum ise kısmen de olsa yaşanan çok eşli evliliklerin daha da sınırlandırılmasında etkili olmuştur.

Bu kanunname, aile kurumu ile ilgili çıkarılan ilk kanun olması ve köklü yenilikler getirilmesi bakımından son derece önemlidir. Bu kanun ile birlikte aile kurumu kapsamında ortaya çıkan sorunlar, kanun önderliğinde çözüme kavuşturulmaya başlanmıştır.

Kadınların eğitimleri vb. gibi önemli konular, diğer konularda olduğu gibi, bu dönemde yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin belirlediği politikalar doğrultusunda değişime uğramıştır.

“İlk kız rüştiyesi 1859'da İstanbul'da açılmış, sonraları sayısı artan bu okullara kadın öğretmen yetiştirmek üzere, 1870'de, Darülmalûmat kurulmuştur. Ancak; Müslüman kadınlara haklar tanınması, dolayısıyla da Türk ailesinin gelişmesi, İkinci Meşrutiyet'in 1908 Temmuzunda ilânından sonra gerçekleşme yoluna girmiştir.” (Donuk, 1990: 366)

Böylelikle kadınların toplum yaşamında etkin rol üstlenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Batıda önemini giderek arttıran Feminizm akımı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde tanınmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle;

“Feminizm İkinci Meşrutiyet devrinde hızla ilerledi. 1913'de İstanbul'da ilk kız lisesi kurulduğu gibi, iki yıl sonra da İnas Darülfünunu açıldı. Önceleri erkeklerden ayrı sınıflarda ders gören kız öğrenciler, 1920 yılında, erkek arkadaşlarının dersanesine giderek birlikte öğrenim yapmak isteklerini bir emirvaki halinde gerçekleştirdiler.” (Donuk, 1990: 365)

Böylece kadınlar, ilk kez II. Meşrutiyet döneminde Darülfünun'da eğitim görmeye başlamış oldular.

Feminizm akımının etkisinin yanı sıra bir de Tanzimat döneminde açılan okullarda yetişen aydınların, bu dönemde devlet sorunlarında etkili olmaya başladıkları görülmektedir. Dolayısıyla bu dönemde erkek aydınlar kadar kadın aydınlar da devlet sorunlarına çözüm getirmeye yönelik fikirlerini öne sürmeye başlamışlardır. Bu dönemde siyasal konulara da eğilen aydın Türk kadınları, çeşitli toplantılara hem konuşmacı hem de dinleyici olarak katılmaya başlamışlardır. Halide Edip, bu dönemden itibaren düşün alanında söz sahibi olmaya başlayan Türk kadın yazarlarından sadece biridir.

Tüm bu bilgilerden hareketle Tanzimat döneminde açılan okullarda yetişen âlim ve muallimlerin bilhassa Meşrutiyet dönemlerinde, toplumsal değişimde etkin rol oynamaya başladıkları ifade edilebilir. Ancak medreselerde eğitim veren hocaların varlığı da bu dönemde devam etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde hocaların karşısına muallimler getirilmiştir.

Öğretmenlerin temel görevi sadece okuma-yazma öğretmekle sınırlı kalmamış, çocukların beden, müzik, oyun vb. alanlarda gelişmelerine katkı sağlamaları da beklenmiştir. Bu dönemde ilk kez çocukların küçük birer insan oldukları ve gelişmelerinin önemi üzerinde durulmaya başlanmıştır.

Bu dönemde I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve devletin de savaşa girmesiyle birlikte asker olarak erkeklerin cephelere gitmeleri söz konusu olmuştur. Savaşa katılmak zorunda olan erkeklerin çalıştıkları kurumlarda ise çalıştırılacak işçi bulmada sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Ortaya çıkan bu sorun, kadınların işe alınmalarıyla çözüme kavuşturulmuştur. Böylece kadınlar, ekonomi alanına girerek, bu alanda da etkinliklerini ortaya koymaya başlamışlardır. Bu şekilde ekonomik kalkınma gerçekleştirilmeye çalışılmışsa da Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na

katılması, bu alanda kadınların verdikleri katkıda çok fazla başarı elde edilememesine neden olmuştur.

Bu dönemde siyasete katılım da hızla artmaya başlamıştır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanı sıra bu dönemde Prens Sebahattin'in de üyesi olduğu Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası vb. fırkalar da kurularak çok partili hayata geçilmeye başlanmıştır.

Çok partili hayata geçişin de etkisiyle bu dönemde yönetim anlayışında etkin olarak işlev görülmesi yönünde dört düşünce akımı ileri sürülmeye başlanmıştır. Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük bu alanda öne sürülen düşünce akımlarıdır.

II. Meşrutiyet sonrası yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra devlet yönetiminde etkin olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, devletin I. Dünya Savaşı'na girmesinde de etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası'nın bu baskın tutumundan rahatsız olan ve dönemin muhalefet partisi olarak bilinen Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki Fırkası'na sert muhalefet etmeye başlamıştır. Bu durum sonrası İttihat ve Terakki Partisi'ne yönelik bir darbe girişimi gerçekleştirilmiştir.

Tarihte 31 Mart Olayı olarak bilinen darbe girişimi sonrası, II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Reşat tahta geçmiştir.

Bu darbe girişiminin ardından bu kez ülkede İttihat ve Terakki Cemiyeti, basında sansür uygulamaya başlamıştır. Haberleşmede ise gizlilik esas alınmıştır. Kanun-i Esasi maddelerinde de değişiklik yapılmaya başlanmıştır. Yapılan değişiklikle padişahın sürgün yetkisi kaldırılmıştır. Kanun teklifi için padişahın izin alma şartı kaldırılmıştır. Mecliste padişahın veto ettiği kanunlar, mecliste 3/2 oranında kabul edildiği takdirde, padişahın bu kanunu onaylaması zorunlu tutulmuştur. Padişah milletler arası antlaşmaları ancak meclisin onayı ile onaylaması şartı eklenmiştir. Bakanlar Kurulu, bu değişikliklerin ardından meclise karşı sorumlu olmaya başlamıştır. Getirilen bu vb. değişiklikler ile birlikte padişahın yetkileri sınırlandırılarak meclisin yetkileri arttırılmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler sonrasında devlet bünyesinde temelde iki sorun ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlardan birini din ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl ilerleyeceği sorunu oluşturur iken; diğerini milletler ile devlet arasındaki ilişki sorunu oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle ikinci sorun, milliyetçilik anlayışının etkisiyle

bağımsızlıklarını ilan eden devletler ile Osmanlı Devleti'nin nasıl bir ilişki kurulacağı sorun olmaya başlamıştır. Dahası Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sorunlar ve I. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgilerin ardından Osmanlı Devleti'nin devamlılığının nasıl sürdürüleceği tartışılmaya başlanmıştır.

Tartışma konusu olan din ve devlet arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği sorununa çözüm önerisi getirilmek amacıyla bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Dinin devlet yönetiminde ve oluşturulması planlanan yeni eğitim sisteminde etkililiğini ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulan komisyon aracılığıyla bir muhtıra yayınlanmıştır. Gökalp'in önemli bir görev üstlenerek hazırladığı bu muhtırada şunlara yer verilmiştir:

“a) Şeyhüislâmlık'ın kabineden çıkarılması; b) Şeriat mahkemelerinin Şeyhüislâmlık'tan alınarak Adalet Bakanlığı'na bağlanması; c) Evkaf idaresinin Meşihat'ten ayrılarak devletin ayrı bir malî-ticarî dairesi halinde dinden tamamıyla ayrılması ve kabine üyelerinden birinin yönetimi altına konması; cami, medrese gibi bütün din kurumlarının malî işlerinin yeni kurulacak Evkaf Bakanlığı'na verilmesi; d) Bütün medreselerin Meşihat'ten alınarak Maarif Bakanlığı'na bağlanması.” (Berkes, 2013: 459)

Hazırlanan bu muhtıra ile birlikte devlet yönetiminde dinin etkisinin azaltılması yönünde önemli bir adım atılarak Şeyhüislâmlık kabineden çıkarılmış ve Adalet Bakanlığı'na bağlanmıştır. Dinin, eğitim alanındaki etkisinin azaltılması yönünde de önemli bir adım atılmış ve cami ve medrese gibi önemli eğitim kurumları Maarif Bakanlığı'na bağlanmıştır. Böylece laik eğitimin önü, bir adım daha atılarak açılmaya başlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan ve önemli bir olay olan I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve gelinen son noktada Osmanlı Devleti'nin de savaşa katılmasıyla birlikte yönetim anlayışında ve diğer konularda yapılması gereken değişikliklerde birçok görüş öne sürülmeye başlanmıştır. Öne sürülen görüşler temelde yine Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük olarak ifade edilebilir.

Osmanlı toprakları altında yaşayan tüm tebaanın Osmanlıcılık anlayışı doğrultusunda yaşamaları fikri, Osmanlıcılık fikir akımının öne sürdüğü anlayıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de benimsemiş olduğu fikir akımı olan “*Osmanlıcılık, yani inanç ve dil gözetmeksizin bütün tebaanın yeni meşruti devlette eşit haklara sahip sadık yurttaşlar haline geleceği düşüncesi, 1908 Devrimi'nin resmî ideolojisiydi*



*ve Osmanlılık yanulsamasının 1913'te tümünden yıkılmasına kadar da öyle” (Zürcher, 2015: 195) kalmıştır.*

Toprak kayıplarının yaşanmasıyla birlikte Osmanlı topraklarında Müslüman tebaa göz önünde tutularak, devletin İslamcılık anlayışı ile devamlılığının sağlanması fikri öne sürülmüştür. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda padişahın cihat çağrısıyla hareket etmeyen Müslüman halkın kayıtsız bir tavır sergilemesi, İslamcılık fikir akımının geçerliliğini yitirdiğinin göstergesi olmuştur.

Öne sürülen diğer bir fikir akımı olan Batıcılık ise Osmanlı Devleti'nin tek kurtuluş yolunun batıyı her anlamda örnek alması gerektiği düşüncelerini ileri sürmüştür. Batıcılık fikir akımının öne sürdüğü bu anlayışa göre batının düşünce, yönetim ve yaşam tarzının esas alınarak devletin gelişmesinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Öne sürülen bu görüş ise hiçbir zaman tam olarak uygulanamamıştır.

Türkçülük fikir akımı ise milli bilince ulaşan ve Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan devletlerin görülmesiyle birlikte öne çıkmaya başlamıştır. Türkçülük fikir akımının temel düşüncesi; dilde, dinde, soyda ve hedeflerde birlik ile hareket edilmesi gerektiği fikridir.

Bu dönemde tartışılan ve daha önce izah edilen bu iki konu üzerinde ileri sürülen görüşler sonrasında ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilen devletler safında olması ile birlikte Türkçülük fikir akımı önemini arttırmaya başlamıştır. Türkçülük fikir akımının öne sürdüğü düşünceler birçok Osmanlı aydını üzerinde de etkili olmaya başlamıştır.

### **3.3. Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu**

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na girmesi ile birlikte Osmanlı aydınları, yaşanan gelişmeleri kaygı ile izlemeye başlamışlardır. Kaygılarının temel nedeni ise devletin savaş sonrasındaki benimseyeceği anlayışın ne olması gerektiği noktasında kendisini göstermektedir. Bir önceki bölümde de anlatıldığı üzere bu açıdan önem kazanan dört fikir akımı önem kazanmaya başlamıştır. Osmanlı aydınları, temelde belirtilen bu dört düşünceye dayanarak devletin geleceği hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaya başlamışlardır.

“Osmanlı Devleti kendi toplum yapısını da koruyarak nasıl batılı devletlerle eşit bir seviyeye ulaşabilir?” sorusu etrafında tartışılan ve yönetimdeki anlayışın ne olacağı sorununa köklü çözüm önerisini Ziya Gökalp (2014) “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı eseriyle getirmiştir. Gökalp;

“Hars hadiseleri (kültür meseleleri) fertte ‘inşâî mefhumları (yapı ile ilgili kavramları) yani kıymetleri takdir ve tasnif hizmetiyle mükellef olan’ vicdan melekesini, medeniyet hadiseleri ise ‘ihbarî mefhumları (haber ile ilgili kavramları), yani hakikatleri tahlil ve terkip işine memur olan’ akıl melekesini husule getirmiştir.” (Gökalp, 2014: 32-33)

İfadelerine yer vererek hars ve medeniyet arasında bir ayırım yapmıştır. Türk milletinin kendi kültürüne uygun yaşamını, değişen dünyaya uygun olarak yeniden düzenlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra da dünya devletlerinin hepsinin katkısının olduğunu ifade ettiği medeniyet bünyesinde de Türk milletinin yerini alması gerektiğine vurgu yapmıştır. Aile kurumunun yanında bu dönemde kültür aktarımında etkin rol oynamaya başlayan eğitim kurumları aracılığıyla da Türk kültürünün gelişmesinin ve nesilden nesile aktarımının sağlanması gerektiğini de ifade etmiştir.

Bu doğrultuda Gökalp, batının bilim ve teknikteki ilerlemesinin örnek alınması gerektiğini ancak bunun yanında Türk kültürü etrafında yeni bir yönetim anlayışı ile hareket edilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Özetle Gökalp, toplumsal hayatın Türk kültürüne dayalı ve değişen dünya sistemine de uygun olarak yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk toplum yapısını Türk kültürü kadar benimsediği din olan İslâm dininin de şekillendirdiğini ve bu durumun göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Toplumsal değişimi gerçekleştirirken İslâmiyet’i de göz önünde bulundurmamak gerektiğini belirtmiş, bu doğrultuda İslâm’ın belirlediği ölçüde din kurumu alanında düzenlemeler getirilerek dini değerlerin de korunması gerektiğini ifade etmiştir. Batının ise teknik ve bilimsel gelişmelerinin alınarak Türk milletinin çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırılması gerektiğini vurgulamıştır.

Dört yıl süren I. Dünya Savaşı, savaşa katılan ülkelerin tamamında ekonomik, sosyal, siyasal vb. birçok konuda zarara uğramalarına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın yanında savaşa giren Osmanlı Devleti, bu savaştan yenilgi ile çıkmıştır. Savaş sonrasında Osmanlı Devleti’nin iflası duyurulmuştur. 1918

yılında ise savaş sona ermiştir ve savaştan galip çıkan İtilaf Devletleri, yenilen devletlerle antlaşma imzalamışlardır.

Savaştan mağlup ayrılan devletlerden biri olan Osmanlı Devleti, 1920 yılında İtilaf Devletleri ile Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır. İtilaf devletleri, Osmanlı Devleti ile imzaladıkları bu antlaşmayı öne sürerek Osmanlı topraklarını işgal etmeye başlamışlardır. Ancak işgale maruz kalan ve bu işgali kabul etmeyen Osmanlı topraklarında yaşayan halk, işgallere karşı direniş göstermeye başlamıştır.

İşgallere karşı ilk olarak bölgesel direniş dayalı milli cemiyetler kurulmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda kurulan cemiyetlerden Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti vb. cemiyetler, Türk kadınları tarafından kurulmuştur. Türk kadınları kurdukları bu cemiyetler ile birlikte millî mücadeleye destek vermişlerdir. Bu cemiyetlerden olan "*Asrî Kadınlar Cemiyeti ile Hilâl-i Ahmer Kolları, özellikle askere giyecek temini ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmışlardır.*" (Kurnaz, 2011: 230)

Millî mücadeleye destek veren ve Türk kadınları tarafından kurulmuş olan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi ile yazışmalar yaptığı gibi, İtilaf devletlerine protesto telgrafları da*" (Kurnaz, 2011: 234) çekerek millî mücadeleye fiili destek vermeye devam etmişlerdir. Millî mücadeleye destek veren ve Türk kadınları tarafından kurulan diğerk bir cemiyet Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi de "*10 Aralık 1919'da Kız Muallim Mektebi bahçesinde büyük bir toplantı düzenleyerek, işgal karşısında halkın tepkisini*" (Kurnaz, 2011: 238) dile getirmiştir.

Türk kadını, verdiği bu mücadele ile milli mücadele döneminde de filli olarak görev almıştır. Hem cephede hem cephe gerisinde milli mücadeleye destek vermiş ve yaşanan Kurtuluş Savaşı'nda da erkekler kadar etkili olmuşlardır.

Bunların yanı sıra düzenli bir orduya sahip olmayan halk, bu süreçte Kuvay-ı Milliye birliklerini kurarak direniş göstermeye devam etmiştir. 19 Mayıs 1919 yılında Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile birlikte de Millî Mücadele resmen başlamıştır.

Mustafa Kemal, 28 Mayıs 1919 yılında Havza Genelgesi'ni yayınlarak, bölgesel kurtuluş mücadelesi veren insanların eylemlerinin haklılığını ortaya koymuştur. Bu genelge aynı zamanda millî bilincin uyanmasını sağlamak amacıyla da yayınlanmıştır. Yayınlanan bu genelgenin ardından 22 Haziran 1919 yılında Amasya

Genelgesi yayınlanarak bölgesel direnişlerin sonucunda kurulmaya başlanan millî teşkilatların birleştirilerek, işgallere karşı bir bütün halinde karşı çıkıldığının belirtilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

23 Temmuz - 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede Doğu Anadolu Müdaffa-i Hukuk Cemiyeti kurularak, Doğu Anadolu'da çıkabilecek herhangi bir işgale karşı önem alınmaya çalışılmıştır. 4 - 11 Eylül 1919 yılında ise ulusal bir kongre olan Sivas Kongresi gerçekleştirilerek, tüm yararlı cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ismiyle birleştirilmiştir. Oluşturulan Temsil Heyeti'nin tüm yurdu temsil edeceği belirtilerek Misâk-ı Millî sınırları ifade edilmiştir.

Bu kongre sonrasında milli birlik ve beraberlik vurgusu yapılmıştır. Daha sonra İrade-i Milliye gazetesi çıkarılarak, gerçekleştirilmekte olan millî mücadele hakkında halk ve kamuoyu bilgilendirilmeye başlanmıştır.

20 - 22 Ekim 1919 yılında İstanbul Hükümeti ile Temsil Heyeti arasında gerçekleşen Amasya Görüşmeleri ile birlikte İstanbul Hükümeti, Anadolu'da yaşanan millî mücadele hareketini ve Temsil Heyeti'ni resmen ve hukuken tanımıştır. Bu gelişme sonrasında 27 Aralık 1919 yılında Ankara, millî mücadelenin merkezi olarak belirlenmiştir. 12 Ocak 1920'de ise Osmanlı Mebusan Meclisi, İstanbul'da son kez toplanmıştır.

Mecliste Felâh-ı Vatan Grubu kurularak Misâk-ı Millî kararları kabul edilmiştir. Bu kararların kabul edilmesinin ardından İtilaf devletleri, İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmaya başlamışlardır. Yapılan baskılara dayanamayan Ali Rıza Hükümeti istifa etmiş yerine Salih Paşa Hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet ise yapılan baskılara direnmiştir. Baskılar sonrasında istediğine ulaşamayan İtilaf devletleri, İstanbul'u işgal ettiğini duyurmuştur. İşgal sonrası hükümet yine değişmiş, Salih Paşa Hükümeti yerine Damat Ferit Hükümeti kurulmuştur. Bu esnada ise padişah Vahdettin, meclisi kapatmıştır.

Meclisin kapanmasının ardından, Temsil Heyeti tarafından, İstanbul'un işgali protesto edilmeye başlanmıştır. Hemen sonrasında ise gerçekleştirilmekte olunan millî mücadelenin padişah adına da yürütüldüğü belirtilerek 1920 yılında olağan üstü yetkilere sahip bir meclisin açılması gerektiği belirtilmiştir.

Ardından meclisin kurulması adına seçimler yapılmıştır ve I. TBMM olarak ifade edilecek olan meclis 23 Nisan 1920’de, Ankara’da Temsil Kurulu başkanı sıfatı ile Mustafa Kemal tarafından kurulmuştur. 1920 yılının Aralık ayında ise düzenli bir ordunun kurulması amacıyla Kuvay-ı Milliye Birlikleri, Millî Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır. Sonrasında nitelikli subay yetiştirilmesi adına subay yetiştirme merkezleri açılmıştır. Böylece düzenli ordunun kurulmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı’nın başlamasıyla doğuda Ermeniler; güneyde Fransızlar; batıda ise Yunanlılarla mücadele edilmiştir. 1922 yılında yapılan Büyük Taaruz’un kazanılması ile birlikte Anadolu, işgal kuvvetlerinden tamamen arındırılmıştır. 20 Ocak 1921 yılında TBMM’nin ilk anayasası olan Teşkilât-ı Esasiye yürürlüğe konmuştur. Bu anayasa ile birlikte padişah ve halifenin siyasi/hukuki yetkilerini TBMM üstlenmiştir. Yönetim sisteminin adı Cumhuriyet olarak belirlenmiştir.

Bu anayasada devletin dininin İslâm; resmi dilinin Türkçe olduğu ifade edilmiştir. 12 Mart 1921 yılında ise o dönemin Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde millî bir marş için şiir yarışması düzenlenmiştir. Yapılan yarışmanın sonucunda ise Mehmet Akif Ersoy’un kaleme aldığı İstiklal Marşı şiiri birinci seçilerek millî şiir olarak kabul edilmiştir. 1930 yılında ise İstiklal Marşı Osman Zeki Üngör tarafından bestelenmiştir.

İtilaf Devletleri, 1922 yılı gerçekleştirilen Lozan Görüşmeleri’nde TBMM’nin yanında Osmanlı Hükümeti’ni de çağırmıştır. Bu durum İtilaf devletlerinin ikilik çıkararak, görüşmelerden kendi istekleri doğrultusunda karar çıkarmaya çalışmalarının bir neticesidir.

İtilaf devletlerinin bu çağırısı TBMM’de tartışma konusu olmuştur ve yaşanan bu tartışmalar sonrası 1 Kasım 1922’de saltanat kaldırılmıştır. Böylelikle millî birliğin sağlanmasının önünde önemli bir engel olan yönetimde çift başlılık son bulmuştur. Aynı zamanda saltanatın kaldırılması ile Osmanlı Devleti resmen sona ermiştir.

Yapılan Lozan görüşmelerinde kapitülasyonlar, Ermeni sorunu, Osmanlı borçları, yabancı okullar vb. önemli konular görüşülmüştür.

23 Nisan 1920’de zor şartlarda açılan I. TBMM’nin ulusal egemenlik adına kazandığı başarılar sonrasında meclisin yenilenmesine gerek duyulmuştur. Bunun üzerine 1 Nisan 1923’te seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. 11 Ağustos 1923

yılında II. TBMM toplanmış ve bu dönemde birçok alanda inkılâplar gerçekleştirilmiştir. 13 Ekim 1923 yılında Ankara'nın başkent ilan edilmesi ve 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi, bu dönemde yapılan inkılâplar arasındadır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle yeni kurulan Türk devletinin yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğu kabul ve ilan edilmiş bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanı ile devlet düzeni ve yönetim alanlarında milletin iradesi hâkim kılınmıştır. Böylece Mustafa Kemal Atatürk'ün benimsemiş olduğu ilkelerden biri olan Cumhuriyetçilik anlayışına da uygun olarak devletin temel yapısı ve biçimi belirlenmiştir.

3 Mart 1924 yılında ise önemli inkılâplar gerçekleştirilmiştir. Halifelik kaldırılarak, laik bir anlayışın devlet ve toplum yapısında benimsenmesine yönelik önemli bir adım atılmıştır. Bunun yanı sıra Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak eğitimde dinin etkisine son verilerek birlik sağlanmıştır. Medreselerin kapatılmasına karar verilmiş ve tüm diğer okulların, dönemin Milli Eğitim Bakanlığı olan Maarif Vekâleti'ne bağlanması kararlaştırılmıştır. Diğer yandan Şer'îye ve Evkâf Vekâleti kaldırılmış yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Anayasada da değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerden en önemlisi 'Devletin dini İslâm'dır' maddesinin anayasadan çıkarılması gösterilebilir. Bu değişiklikle devlet yönetiminde laiklik anlayışı ön plana çıkarılmıştır.

Bu dönemde siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel vb. birçok alanda da köklü yenilikler yapılmasına hız verilmiştir. Yapılan bu yeniliklerden birini 17 Şubat 1926 yılında Medeni Kanun olarak kabul edilen İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi oluşturmaktadır. İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinde batıda bu alanda düzenlenen en son kanun olması, sorunlara laik bir anlayışla çözümler getirmesi gibi önemli nedenler etkili olmuştur.

Bu kanunun kabul edilmesiyle mirasta, sosyal ve ekonomik vb. birçok alanda kadın-erkek eşitliği getirilmiştir. Boşanma hakkı kadınlara da verilmiş, resmi nikâh zorunlu tutulmuştur. Aynı zamanda tek eşle evlilik zorunlu tutulmuş ve modern Türk ailesinin oluşması adına önemli adımlar atılmıştır. Böylece kadınların da toplumsal hayatta, eğitim almalarında, aile kurumunda, çalışma hayatında vb. birçok konuda

erkekler kadar hakları olduğu belirtilerek, bu hakları kanun ile tekrar Türk kadınına verilmiştir.

Bu anlamda eski Türklerin Türk töresine göre belirlediği haklar, bu dönem itibariyle kanun aracılığıyla kadınlara hakları tekrar verilmiştir denilebilir. Diğer yandan;

“Bu kanunun etkileri özellikle tek eşli aileyi kurması, evlenme ve boşanma ilişkilerini bir düzene sokması, mülkiyet ve sözleşme gibi birçok alanda kişiler arası hukuksal ilişkileri çağdaş uygarlık düzeyine eşit bir düzeye çıkarması, din kurallarını yurttaşlar arası ilişkiler alanının dışında bırakması” (Berkes, 2013: 531-532) noktasında da etkili olmuştur denilebilir.

Kadın-erkek eşitliği doğrultusunda kadınlara 1930’da belediye seçimlerine, 1933’te muhtarlık seçimlerine, 1934’te ise milletvekili seçme ve seçilme hakları verilmiştir. Yapılan bu değişiklikler ile birlikte Türk aile yapısı kanunlar aracılığıyla yeniden düzenlenmiş ve Türk aile yapısının modern bir yapıya kavuşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Aile kurumu alanında yapılan değişikliklerin yanı sıra kültürel alanda da birçok yenilikler getirilerek, diğer alanlarda olduğu gibi, aile ve kültür alanında da bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir.

Bu doğrultuda ilk olarak eğitim programlarının bilimsel ve uygulanabilir olmasına özen gösterilmiştir. Dinî eğitim veren kurumlar kapatılarak eğitimde birlik sağlanmış, medreselerin yerine İmam-Hatip okulları ve Darülfünun’a bağlı İlahiyat Fakültesi açılmıştır.

Böylelikle din kurumu, kendilerine çıkar sağlayan kişilerden alınıp bilimsel anlamda halka dinî eğitim verilmesi yönünde ve kurumsal anlamda düzenlenmiştir. Eğitim alanında da laik bir anlayış getirilmiştir. Aynı zamanda millî ve çağdaş bir eğitim politikasının yapılmasına önem verilmiştir.

Okuma-yazma oranını arttırmak ve Türk kültürünün gelişmesini daha rahat sağlamak amacıyla Türk dilinin gelişimine önem verilmiştir. Bu bağlamda harf inkılâbı yapılarak 1 Kasım 1928 yılında Latin harfleri kabul edilmiştir. Yapılan bu önemli değişiklikle Türk kültürü üzerindeki Arap kültürünün etkinliği kırılmıştır. Aynı zamanda yazı dili ile konuşma dili arasında oluşturulan uyumsuzluk da giderilmiştir. Halk arasında okuma-yazma oranının artması için 1928 yılında Halk Mektepleri açılmıştır.

Yapılan harf inkılâbı, basılan kitap sayısının da artmasına yol açmıştır. Böylelikle Türk kültürünün gelişimi konusunda çok önemli bir adım atılmıştır.

Türklerin köklü ve zengin bir tarihe sahip olduğunu bilimsel alanda ispatlamak amacıyla 15 Nisan 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Yapılan araştırmalar ile Türklerin dünya ve İslâm tarihine yaptıkları katkıların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Diğer yandan Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeleri ile başlayan dilde Arap ve Farsça kullanımının önüne geçilerek Türk dilinin zenginliğinin ortaya konması amacıyla da 12 Temmuz 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Bu sayede Türk dilinin zengin bir dil olduğunu bilimsel anlamda da kanıtlamak hedeflenmiştir.

Türk Dil Kurumu Türkçeyi yabancı kelimelerden temizlemeyi, böylece yazı dili ile konuşma dili arasındaki uyumsuzluğu gidermeyi, Türkçenin zengin bir dil olduğunu ortaya koyarak Türkçenin bilim dili olması için çalışmalar yapmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda da çalışmalarını yürütmüştür.

Türk toplumunun muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkarmak hedeflenmiş ve bu doğrultuda da birçok inkılâplar yapılmıştır. Bu bağlamda 25 Kasım 1925 yılında Şapka Kanunu çıkarılmıştır. 30 Kasım 1925 yılında Tekke, Zaviye ve Türbeler kapatılmıştır. Toplum içerisinde şeyhlik, dervişlik, dedelik vb. unvanların kullanılması yasaklanmıştır. Aralık 1925’te miladi takvim ve uluslar arası saatin kullanımı kararlaştırılmıştır.

Mayıs 1928’te ise uluslar arası rakamların kullanımı kabul edilmiştir. Nisan 1931’de arşın yerine metre; dirhem yerine kilogram kullanımı kararlaştırılmıştır. 1934 yılında ise hangi din ve mezhepten olursa olsun din adamlarının görevlerinin dışında dinî kıyafetlerle toplum içinde gezmeleri yasaklanmıştır. 21 Haziran 1934 yılında Soyadı Kanunu çıkarılarak her aileden bireylerin hangi soya bağlı olduğunun kararlaştırılması adına önemli bir adım atılmıştır. 1935 yılında ise hafta tatili Pazar olarak belirlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu yıllarda ekonomi alanında sanayileşme ve özel sektör gelişmemiş ve yok denecek düzey görünümündedir. Devletin sanayileşme ve özel sektörde de canlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.



Ekonomik bağımsızlığı sağlayarak ulusal ekonomiyi güçlendirmek, özel sektörü desteklemek, tarımsal faaliyetleri desteklemek ve ülkede sanayinin kurulmasını sağlamak amacıyla ekonomide inkılablar yapılmıştır.

Bu doğrultuda 17 Şubat 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi yapılmıştır. Kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayi alanından temsilciler katılmıştır. Kongre başkanı Kazım Karabekir'dir. Yapılan bu kongrede ham maddesi yurt içinde yetişen yerli sanayi dallarının kurulması, milli bankaların kurulmasının sağlanması, işçi haklarının düzenlenerek işçilere sendika hakkının tanınması, özel teşebbüse kredi sağlayacak bir devlet bankasının kurulması ve demiryolu yapımının hükümetçe belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

Tarımda makineleşmeye gidilmiş kurulan ziraat bankası aracılığıyla çiftçilere kredi sağlanmıştır. Şubat 1925'te aşar vergisi kaldırılarak üretimin artması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Yüksek Ziraat Enstitüsü açılarak verimi arttırmak adına tohum ıslah evleri açılmıştır. Çiftçinin eğitilmesine önem verilmiş ve tarım kredi kooperatifleri kurulmuştur. Bu kooperatif ile köylüye düşük faizli kredi temin edilmiştir.

Ticarette bankacılığa önem vermeye başlanmıştır. 1924 yılında ilk özel banka olan İş Bankası kurulmuştur. Tüccarlara kredi sağlanmış, 1925 yılında sanayi ve ticaret odaları kurulmaya başlanmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında taşıma indirimleri, vergide muafiyet, ucuz arazi sağlama kolaylıkları vb. getirilerek devletçi bir ekonomi politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Atatürk ilkeleri olan cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik, inkılabçılık ve devletçilik ilkeleri 5 Şubat 1924 Anayasası'na eklenmiştir. Böylece Türk milletinin çağdaş medeniyetler seviyesine bu ilkeler ışığında hareket edilerek ulaşılması hedeflenmiştir.

Bu dönemde siyasi alanda çok partili hayata geçiş denemeleri de yapılmıştır. Bu doğrultuda devletin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası, 9 Eylül 1923 yılında Atatürk önderliğinde kurulmuştur. İlk muhalefet partisi ise 17 Kasım 1924 yılında Kazım Karabekir, Rauf Orbay vb. önemli subayların önderliğinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası'dır. Bu fırka serbest piyasa ekonomisini benimsemiş ve dini inançlara saygılı olduğunu belirtmiştir. Yönetim anlayışı olarak da adem-i merkezîyetçilik anlayışını savunmuştur. Ancak yeni rejim karşıtı olan Şeyh

Sait 13 Şubat 1925 yılında isyan ederek eski rejimin yeniden getirilmesini savunmuştur. Bu isyan sonucunda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmıştır. İsyân bölgelerinde İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. 4 Mart 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılarak, rejim ve inkılâpların eleştirilmesi yasaklanmıştır. Diğer yandan isyan bölgelerinde bölgesel sıkıyönetim ilan edilmiş ve isyan bastırılmıştır. Meclisin bu isyanla meşgul olması nedeniyle Musul sorununa eğilim gösterilememiş ve sonuçta Musul kaybedilmiştir.

İkinci çok partili döneme geçiş denemesi 12 Ağustos 1930 yılında Ali Fethi Okyar önderliğinde Serbest Cumhuriyet Fırkası kurularak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İnkılâplara bağlı bir liberal ekonomi anlayışına sahip bu fırka ise yine rejim ve inkılâp karşıtı kişilerin fırkaya katılmış olduğu gerekçe gösterilerek 17 Kasım 1930 yılında kurucusu Ali Fethi Okyar tarafından kapatılmıştır. Demokrasiye geçiş ancak 1945 yılından sonra gerçekleşebilmiştir.

Tüm bu anlatılardan yola çıkarak denilebilir ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu andan itibaren, toplumsal düzeni Türk kültürü ve Türk aile yapısı ile dönemin şartlarına uygun olarak yeniden düzenlemiştir. Böylelikle kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti her alanda yapılan inkılâplar ile birlikte toplumsal düzenin yeniden düzenlenmesinde etkili olmuştur. Bu sefer ise yapılan değişiklikler yazısız Türk hukuku olan töreler yerine yazılı hukuk olan kanunlara dayalı gerçekleştirilerek yapılmış ve çağa ayak uydurulmuştur.

Bu doğrultuda yapılan değişiklikler millî kültürün özelliklerini yeniden ortaya çıkarmak ve Millî dayanışmayı güçlendirmek hedefleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu süreçte her alanda çağa ve Türk kültürünün genel özelliklerine uygun kanunlar çıkarılmıştır.

Bu şekilde toplumsal yapı yeniden şekillendirilmiştir. Türk millî kültürünün bir özelliği olan vatan sevgisi de bu süreçte öne çıkarılmış, bu sayede millî dayanışma kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır.

Millî kültürü yeniden öne çıkarıp toplumun yeniden bu anlamda bilinçlenmesi noktasında aydınlara önemli görevler verilmiştir. Ancak batı eğitim sistemine uygun açılan okullarda eğitim gören ve batıya giderek, orada eğitim alan aydınlar ile Türk halkı arasında bilinç düzeyinde farklılıklar olduğunu belirten Gökalp (1996: 90), Türk aydınlarının Türk halkını bilinçlendirmesi noktasında iki önemli neden dolayısıyla

etkileşimde olması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar; vatanî ahlak ve medenî ahlak olarak belirtilmektedir. Türk aydınlarının öğrenmiş olduğu batı medeniyetini halka anlatması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra kendisinin de halkta var olan millî ahlakı, millî değerleri öğrenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Yapılan köklü değişikliklerle Millî birlik güçlendirilmeye ve sosyal düzen yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. Bu sayede yeni kurulan Türk devletinde ilerleme sağlanarak çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşılması hedeflenmiştir. Hatta zamanla çağdaş medeniyetler seviyesi dahi aşılarak, Türk milleti sahip olduğu eski gücüne yeniden kavuşturulacaktır. Burada güçten kasıt, en temelde, kendi kültürü içerisinde varolan kültürel özelliklerine uygun hareket etmektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile her alanda yapılan inkılâplar yürürlüğe konularak toplumsal düzen sağlanmaya başlanmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ile eğitimdeki ikilik ortadan kaldırılmıştır. Yazı ve konuşma dili arasındaki ikilik de (İkilikten kasıt; Osmanlı Devleti'nde halkın konuşma dilinin Türkçe ve devletin resmi yazışma dilinin Osmanlıca olmasıdır.) Latin alfabesinin kabulü ile ortadan kaldırılmıştır. Türk medeni kanununun kabulü ile birlikte ise evlenme, miras vb. alanlarda kadınlar, erkeklerle eşit haklara kavuşturulmuştur.

Yapılan inkılâplar ile birlikte toplumsal sistem yeniden düzenlenmiş ve Türk kültürü öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Oluşturulan bu yeni toplumsal sistem ile birlikte Türk toplumu, dünyada yaşanan olaylar hakkında bilgilendirilmek istenmiş ve bu aşamada Türk aydınlarına çok önemli bir görev verilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere Türk aydını, edinmiş olduğu batı medeniyetine ait bilgileri halka anlatma gibi önemli bir görevi üstlenmiştir. Bu görevinin yanı sıra kendisinin mahrum kaldığı millî değerleri de halktan öğrenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Bu sayede aydın-halk arasındaki 'uçurum'un giderilebileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda toplumsal sistem içerisinde önemli olan vatanî ahlak ile medenî ahlak toplum içerisinde yerleşmiş olacaktır. Bu yerleşimin gerçekleşmesi, aile ahlakının da düzene girmesinde etkili olacaktır. Toplum içerisinde düzen gerçekleştirilirken ve yerleşirken diğer devletlerle ilişkilere de önem verilecek, milletler arası ekonomik, hukuki, politik ilişkiler ile düzenin devamı sağlanacaktır.

Böylece hem toplumsal sistem düzenli bir şekilde devam edecek hem de uluslararası ilişkiler ile çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşılacak, hatta çağdaş medeniyetler seviyesini dahi geçebilecek başarılar elde edilecektir.

### **3.4. Türkiye’de Türk Kültürü ve Türk Aile Yapısının Genel Özellikleri**

15-16. yüzyıllarda batıda gerçekleşmeye başlayan coğrafi keşifler, rönesans ve reform hareketleri, Fransız İhtilâli vb. önemli olaylar tüm dünyayı etkilemiştir. Neticede ise dünya bu olaylar sonrasında gelişen düşünceler doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamıştır. Batıda gerçekleşen bu olaylar sonrasında her toplum kültürel, sosyal, ekonomik vb. birçok konuda benimsemiş oldukları anlayışları değiştirmeye başlamış ve benimsemiş oldukları bu anlayışlar yerine akıl merkezli düşüncelere önem vermeye başlamışlardır. Bu doğrultuda bu yüzyıllarda varolan imparatorluklar yerine millî devletler kurulmaya başlanmıştır. Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak ulus devletler ortaya çıkmaya başlamıştır. Anderson’a göre *“Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”* (Anderson, 1993: 20)

Tarihî süreç içerisinde yaşanan önemli olaylardan biri ve aslında imparatorlukların yıkılmasında en büyük etkene sahip olan Fransız İhtilali, milliyetçilik akımının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ortaya çıkan bu milliyetçilik akımının etkisi ile tarihî süreç içerisinde imparatorluklar yıkılmış ve imparatorlukların yerine milli devletler oluşmuştur. Yaşanan bütün bu önemli olaylar sonrasında, millî bilince sahip her toplum, bu süreçte emperyalist devletlere karşı çıkmış ve bağımsız devlet kurarak varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Bu devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti devletidir.

Tarihi süreç içerisinde baktığımızda Türklerin toplum yapıları belli bir olgunluğa ulaştığında devlet oluşumu da gerçekleşmeye başlamaktadır. Gökalp’in (1996: 82) kaleme almış olduğu *“Türkçülüğün Esasları”* adlı eserinde de vurguladığı üzere politik oluşumlar başlıca üç şekilde ayrılırlar. Bunlar; klan, topluluk ve toplumdur. İnsanlar, en eski diyebileceğimiz süreç olan klan ile politik bir kurul oluşturur. Oluşan bu kurul en temelde devletlerin oluşumudur. Kendisine yakın olan ve kendi klanından olmayan farklı klanları yenerek, bünyesine katan klan, bu süreçte hem coğrafi anlamda hem de nüfus bakımından gelişir ve klan özelliklerini yitirmeye başlayarak, toplulukların oluşmasına neden olur. Aslında bu süreç de

imparatorlukların oluşumuna paralel olarak ortaya çıkan politik kurulun bir örneğidir. Zamanla topluluklar dağılmaya başlar ve birbirlerine dil, kültür ve toplumsal bağ ile bağlı olan ve ortak millî bilinç ve millî vicdana sahip toplumlar meydana gelir. Meydana gelen bu politik kurul da, günümüzde de varlığını sürdüren milli devletlerdir.

Ulus devletlerin kurulmaya başlamalarıyla birlikte dünya düzeni yeni bir hâl almaya başlamıştır. Millî devletlerin kurulmaya başlamasıyla her toplum kendi toplum yapılarına uygun olan yönetim tarzına uygun bir yönetim ile yenedünya düzeninde yerini almaya başlamıştır. Dolayısıyla her toplum kendi toplum yapısını kendi kültürüne dayalı yeniden düzenlemeye başlamıştır.

Türklerde de bu doğrultuda hareket edilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Türkler de, diğer toplumlarda olduğu gibi, yeni ve millî bir devlet kurduktan sonra kendi kültürlerine uygun olarak toplum yapılarını yeniden şekillendirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda bu doğrultuda kültürel aktarımda etkin bir rol oynayan aile yapılarını da değişen dünya düzeni ve anlayışına da uygun olarak yeniden şekillendirmeye başlamışlardır. Nitekim Türkiye’de *“Cumhuriyetin ilânı ile birlikte uygulamaya konulan bir dizi toplumsal reform içerisinde aileyi etkileyen en önemli gelişme, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunudur.”* (Tolan, 1991: 495)

Medeni Kanunu’nun kabulü ile birlikte kadınlara yasal olarak mirasta eşitlik getirilmiştir. Evlenme kanunlarına dayalı gerçekleştirilmeye başlamıştır. Tek eşle evlilik kabul edilerek yeni kurulacak olan aile kurumu içerisinde kadının hakları kanunlar aracılığıyla korunmuştur. Kadınların siyasal, sosyal, ekonomik, eğitim vb. birçok konuda erkeklerle eşit olduğu yine kanunlar aracılığıyla ifade edilmiş ve bu doğrultuda inkılâplar gerçekleştirilerek kadın-erkek eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Bağımsızlığını kazanan Türk milleti bir yandan değişen dünya düzenini göz önünde bulundurarak kanuna dayalı bir şekilde toplum yapısını yeniden oluştururken diğer yandan *“Tarih şuuru, millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleridir.”* (Güngör, 2011: 79) görüşünden hareketle kendi tarihini de öğrenmeye yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu doğrultuda 1931 yılında Türk Tarih Kurumu kurulmuştur. Yapılan tarih araştırmaları ile Türklerin tarih

sahnesindeki yeri, Türk-İslâm dünyasına yaptıkları katkılar yanı sıra kültürleri ve aile yapıları ile ilgili bilgiler edinilmiştir.

Bu doğrultuda Türkçenin zengin bir dil olduğunu ve değişen dünya düzeninde bilimsel bir dil olabileceğini kanıtlamak üzere 1932 yılında Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Bu doğrultuda Türk inkılâbı da gerçekleştirilerek hem okuma-yazma oranını arttırmak hem de konuşma dili ile yazma dili arasındaki boşluğu kapatmak amaçlanarak Türk kültürünün gelişimine önem verilmiştir.

Aile kurumuna da önem verilerek Türk toplum yapısı Türk kültürü ve Türk ailesinin temel unsurları doğrultusunda yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda görüşlerini ileri süren Gökâl, aile kurumunun Türkler için önemine vurgu yaparak Türk ailesi hakkında düşüncelerini ileri sürmüştür. Türkiye’de sosyolojinin kurucusu olarak bilinen Ziya Gökâl’e göre “*Türk ailesi ibtidâ (ilk önce) boy, sonra sop, sonra soy, daha sonra pederî aile, en sonra izdivacî aile şekillerini*” (Gökâl, 2015: 328) olarak belli bir olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Tarihi süreç içerisinde temel unsurlar muhafaza edilerek Türk ailesi varlığını devam ettirebilmiştir. Aile kurumu ile ilgili görüşlerini yenedünya düzenini de göz önünde bulundurarak ifade ettiğinden “*Gökâl’in ‘yeni hayat’ında ‘yeni aile’nin önemli bir yeri vardır.*” (Aytaç, 2007: 194)

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması sonucunda toplum yapısı aile kurumu temel alınarak yeniden şekillenmeye başlanmıştır. Düşünceleri ile bu şekillenmeye katkı sağlayan Gökâl’e göre bahsedilmekte olan Türk toplumunda aile kurumunun, farklı boylarda ve farklı tipte birkaç türden bulunması kabul edilmemelidir. Bu nedenle ona göre “*Bütün Türklerde aile, pederşahlık çağını geçirmeden, doğrudan doğruya maderilikten (ana ailesi tipi), pederîliğe (baba ailesi tipine) atlamıştır.*” (Eröz, 1977: 8) Türk aile yapısında varolan aile tipi bu nedenle pederî aile olarak kabul edilmektedir. Kısaca tanımını yapacak olursak Türkler tarafından benimsenmiş olan “*Pederî aile, babanın aile üzerinde baskıcı haklara sahip olmadığı, miras ve akrabalığın sadece erkek soyuna göre değil kadını da içine aldığı ve babanın söz sahibi olmasının yanı sıra annenin de karar vermede yetkin olduğu bir ailedir.*” (Can, 2013: 226-227) diyebiliriz.

Türk modernleşmesi esasen Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlamış, Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ile birlikte devam etmiş/etmekte olan bir süreçtir. Her alanda değişimi öngören modernleşme süreci temelde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde değişimin hız kazanmasında etkili olmuştur. Bu doğrultuda özellikle;

“19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda tarımda, eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve bütün dünyanın yaşadığı iletişim ve teknolojiadaki gelişimin Osmanlı toplumlarına da yansması, klâsik aile yapısını büyük kentlerde olduğu kadar kırsal alanlarda da yavaş çevreye de ‘açık yaşam birliği’ yavaş değişim geçirmeye zorlamıştır.” (Tolan, 1991: 495)

Bu nedenle toplumsal değişimin en belirgin görüldüğü yer olan aile kurumuna önem verilmiş, değişimin yaşanması sürecinde hem bireylerin değişime ayak uydurmaları hedeflenmiş hem de değişimin devlet eliyle gerçekleştirilmesi hasebiyle kalıcı olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde laiklik anlayışı toplum içerisinde ciddi tartışmalara yol açmıştır. Toplumun cemaat anlayışı ile mi yoksa cemiyet anlayışı ile mi bu değişime uyum sağlamaları gerektiği vb. birçok tartışma yapılmış ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulması ile birlikte laiklik anlayışı doğrultusunda Türk toplumunun millî bilince kavuşturulması yönünde adımlar atılmıştır. Dolayısıyla “*Cemaatten topluma, mutlakiyetçi bir baskı sisteminden özgürlüğe, gelenekten modernliğe doğru dönüştürülmek istenen bir toplumsal yapı açısından aile kavramı, stratejik bir kesişme noktası oluşturmaktaydı.*” (Aytaç, 2007: 175) Bu nedenle değişim dönemlerinde her zaman aile kurumu göz önünde tutularak değişime uyum gösterilmeye çalışılmıştır.

Diğer yandan Türklerde “*Toplumsal değişimin aile kavramını dönüştürmesi aileye yüklenen anlamı da değiştirmiştir. Modernleşmenin getirdiği bakış açısı geniş aile ile çekirdek aile arasında bir hiyerarşi kurmuş ve çekirdek aileyi daha çok olumlayan bir bakış açısı geliştirmiştir.*” (Sarı, 2016: 93-94) Şöyle ki eski Türklerde aile yapısı temelde çekirdek aile biçimindedir. Ancak Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişleterek bir imparatorluk devlet anlayışını benimsemesiyle birlikte Osmanlı toplum yapısında çekirdek aile yanında geniş ailenin de görülmesinde etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp yerine millî bir Türk devletinin kurulması ile birlikte Türk aile yapısının yeniden çekirdek aile şeklinde olması gerektiği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Bunda hem Türklerin eskiden beri aile yapılarının çekirdek aile olması hem de çekirdek ailenin, modernleşmenin öne sürdüğü ideal aile yapısı olarak ifade edilmesi etkili olmuştur. Dolayısıyla hem çağa uyum sağlamak hem de geleneksel Türk aile yapısı olmasından dolayı ideal aile türünün çekirdek aile olduğu ifade edilmiştir.

Bu süreçte sanayileşme ve ekonomik kalkınmaya yönelik de adımlar atılmıştır. Diğer bir deyişle *“Kentleşme ve sanayileşme olgusunun cumhuriyet döneminde gündeme gelmesiyle birlikte, toplumsal hareketlilik ve dolayısıyla toplumsal değişme güçlenmiş, bunun sonucunda da aile yapısı değiştikçe, eğitimden beklentiler de değişmiştir.”* (Kırkpınar, 1999: 205) Diğer yandan ise köyden kente göç hızlanmış, bunun bir sonucu olarak çarpık kentleşme de meydana gelmeye başlamıştır. Bu açıdan ekonomik bağımsızlığını kazanan kadınlar eğitimlerine, yaşam standartlarını yükseltme odaklı hayatlarını şekillendirmeye başlarken, köyden kente çalışmaya gelen kadınlarda ise bu durum aynı oranda gerçekleşmemektedir. Köyden kente ailesiyle birlikte çalışmaya gelen kadınlar, genelde bu dönemde, fakirlik düzeylerini iyileştirmeye, üyesi olduğu ailenin ekonomik kalkınmasına yardımcı olma şeklinde sürmektedir. Bu nedenle özellikle *“1950’li yılların başından bu yana, nüfusun kırsal alanlardan kentlere kayması, Türkiye’de demografik değişimin önemli bir parçası olarak, başlı başına bir konu oluşturmaktadır.”* (Kırkpınar, 1999: 244) denilebilir.

Aile kurumunun önemli bir müessesesi olan akrabalık kurumu bu süreçte köyden kente göç edecek olan ailelerin şehirde taşınacakları evi temin etmelerinde ve iş bulmaları yanında şehir hayatına adapte olmaya çalışmalarında da önemli olmaktadır. Bu nedenle Türklerde akrabalık müessesesi, her dönemde olduğu gibi bu dönemde de, önemli görülmeye devam etmiştir. Bu açıdan akrabalık ile ilgili şu cümlelere yer vermek gerekmektedir:



“Akrabalık, hem kişiler arasında davranışın düzenlenmesinde hem de toplumsal, siyasal ve bölgesel grupların oluşmasında önemli rol oynar. Günümüzün endüstriyel-modern toplumlarında akrabalığın temel ögesi olan aile, en azından bir yerleşim, bir üretim birimi olarak varlığını sürdürmekteyken, topluluk (cemaat) durumundaki yaşam biçimlerine (kırsal bölge ve kasaba kültürü) aile ve onun oluşturduğu akrabalık, soyu, otoriteyi ve toprağı devam ettirme, baba ocağını tütürme, grup üyeliğı ve yöneticiliğıe geçme (yerini alma) ve öteki kimi ilişkilerde daha da büyük önem taşıma görünümündedir.” (Balaman, 2002: 1)

Türklerde aile kurumunu tarihi süreçte ele alacak olursak, Osmanlı toplum yapısındaki aileyi geleneksel aile olarak ifade etmemiz mümkündür. Bu doğrultuda “*Geleneksel geniş ailede bireysel sorumluluklar daha azdır ve davranış özgürlüğü kısıtlanmıştır.*” (İl, 2013: 107)

Çünkü aile bireyleri grubun bir üyesi kabul edilmektedir ve grup içerisinde bireyler, kendilerine verilen göreve uygun hareket etmeye özen göstermektedirler. Grubun bir üyesi olmak, bireyler için çok önemlidir ve bireyler, grupta uygun davranış sergilemeye daha özen göstermektedirler. Modern ailede ise bireyler hem üyesi oldukları ailenin yapısına uygun olarak hareket etmektedirler hem de bireysel davranışlar sergileyerek toplum içerisinde var olabilirler.

Modernleşme süreci ile birlikte devletler, aile kurumuna yönelik çeşitli politikalar oluşturmaya başlamışlardır. Bu politikalar ile hem ailenin gelişimine destek sağlamaya hem de aile ile ilgili oluşan/oluşacak olan herhangi bir probleme pratik ve sağlam çözümler getirmeyi amaçlamaktadırlar. Bu nedenle günümüzde gerçekleştirilmekte olan “*Aile politikaları toplumlar için önem taşıyan aile kurumunu temelde desteklemek, korumak ve güçlendirmek amacıyla hizmet etmektedir. Aile politikaları toplumların barındırdığı farklı özellikler çerçevesinde şekillenmektedir.*” (Aslan, 2012: 261) denilebilir. Türkiye’de bu alanda yapılacak çalışmalar temelde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı gerçekleştirilmektedir. Böylece bakanlığa bağlı olarak aile kurumunun gelişimine ve aile kurumuna dair yaşanan sorunlara çözümler üretilmeye günümüzde de devam edilmektedir.

Günümüzde “*Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı şartlara bağlı olarak değişmektedir.*” (Çaha vd., 2017: 27) Bununla birlikte kadınlar sanayi, tarım, ticaret, eğitim, kamu kurumları, siyaset vb. alanlarda görev almaya devam etmiş ve toplumsal gelişime katkıda bulunmaya devam etmişlerdir. Eğitim seviyesinin de giderek yükselmeye başladığı dikkate alınacak olursa kadınların ilerleyen zamanlarda

toplumsal ve kültürel gelişmeye daha çok katkıda bulunacakları ifade edilebilir. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte ailenin küçük üyeleri olan çocukların eğitimine de daha fazla önem verilecektir. Çünkü Türkler için “Çocuk, aile için sadece önemli değil, öncelikli konulardan birisidir.” (Aydın, 2013: 195) Bu nedenle onun biyolojik gelişimine önem verildiği kadar toplumsal, kültürel vb. açılardan gelişimine de önem verilerek eğitilmelerine özen gösterilecektir.

Türkiye’de aile kurumunun temel özelliklerinin belirlenmesi adına yapılmış önemli birçok araştırma bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda Türk aile yapısının temel unsurları ortaya konulmuş, tarihî süreçte yaşanan/yaşanmış olan aile ile ilgili sorunlara çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise bu alanda yapılmış ve Türk aile yapısının temel özelliklerinin belirtildiği iki temel araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri 2006 yılında nicel verilere dayalı yapılan Türk Aile yapısı araştırması (Nuruan, 2010) iken, diğer bir araştırma bu araştırma paralelinde yapılmış ve yine nicel verilere dayalı olan ‘2011 Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması’dır. (Uslu, 2011) Yapılan bu çalışmalar neticesinde tarihi süreç içerisinde Türk aile yapısının temel unsurlarının muhafaza edildiği tespit edilmiştir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada tarihî süreç göz önünde bulundurularak Türkiye’de Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yeri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda konu ‘Türk kültürü ve Türk aile yapısı’ olarak belirlenmiştir. Belirlenen konu yapısal işlevselcilik yaklaşımı doğrultusunda ele alınmıştır. Çalışmada Türkiye Cumhuriyeti’nde varolan Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Dolayısıyla belirlenen konu Türkiye Cumhuriyeti devleti ile sınırlandırılmıştır.

Çalışmada önceden belirlenmiş olan “Türk kültürü, Türklerin yaşamlarında çok önemli bir yere sahiptir.” “Türk aile yapısı Türk kültürünün gelecek nesillere aktarımında çok önemli bir yere sahiptir.” “Yaşanan değişim ve dönüşüm sonucunda Türk aile yapısı, Türk kültürünün yeni nesillere aktarımındaki görevini günümüzde de sürdürmektedir.” varsayımları, tarihi süreçte yaşanan önemli olaylar göz önünde bulundurularak doğrulanmıştır. Dolayısıyla günümüzde de eskiden olduğu gibi Türk kültürü, Türk toplum yapısındaki konumunu korumakta olduğu için önemli bir yere sahiptir. Türk aile yapısı, her dönem Türkler için çok önemli görülmüştür ve kültürel değişimin yaşandığı yıllarda hem kültür değişiminin gözlemlendiği hem de değişime uyum sağlanması noktasında önemli bir işlevi yeri getirdiği tespit edilmiştir. Bu nedenle Türk aile yapısı, Türk kültürünün nesiller boyu aktarımında önemli bir yere sahiptir ve bu işlevini günümüzde de sürdürmektedir.

Çalışmada Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki ilişki, önemli olaylar göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Türk kültürü ve Türk aile yapısının tarihî süreç içerisinde belli bir olgunluk seviyesine ulaştığı ve dünyanın seyrini değiştiren önemli olayların yaşandığı yıllarda dahi Türk toplum yapısı, Türk kültürü ve Türk aile yapısı temelinde korunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuç, Türk kültürü ve Türk aile yapısının birbiri ile ne kadar iç içe ilişki içerisinde olduklarını ve zaman içerisinde yaşanabilecek olan başka önemli olaylar karşısında Türk toplum yapısının Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki bu ilişkiye paralel sürdürülebileceğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Elde edilen bu sonuç tarih, sosyoloji vb. diğer alanlarda konu ile ilgili yapılması planlanan/planlanacak olan araştırmalara ışık tutacak niteliğe sahiptir. Bu nedenle de son derece önemlidir.

Daha önce yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmadan yalnızca biri üzerinde durularak yapılmış birçok çalışma olduğu görülmektedir. Türk kültürünü ele alan çalışmalar genelde Türklerin kurdukları devletler ve oluşturdukları medeniyetler hakkında bilgi vermektedir. Türk aile yapısı ile ilgili yapılmış çalışmalar ise genelde Türk ailesinin genel özellikleri, Türklerin evlenme şekilleri, aile üyelerine verilen unvanlar vb. konular hakkında bilgi vermektedir. Türk kültürünün nesiller boyu aktarımında çok önemli bir yere sahip olan Türk aile yapısının Türk kültürü ile sıkı sıkıya bağlılığı üzerine önceden yapılmış herhangi bir çalışma olmadığından dolayı yapılan bu çalışma önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Bu çalışma ile tarihî süreç içerisinde Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yerine değinilmiş ve bu süreçte Türk kültürü ile Türk aile yapısının hem birbirinden etkilendiği hem de birbirlerini etkiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda bu süreçte birbirleri arasındaki sıkı bağ dolayısıyla Türk toplum yapısının kültürel etkileşim neticesinde değişime uğrasa da temel unsurlarının korunduğu sonucuna da ulaşılmıştır.

Bireyler dünyada yaşanan değişimler karşısında kendisine dayanak olabilecek değerler, normlar vb. aramaktadırlar. Bu değerlerin toplamı ise ait oldukları toplumun kültüründe bulunmaktadır. Benimsenen kültür ise doğrudan aile kurumu içerisinde aile bireylerine doğdukları andan itibaren verilmektedir. Bu açıdan kültürel etkileşim neticesinde rastlanılan herhangi bir durum karşısında bireyler, aileleri ve kendi kültür yapılarını merkeze alarak değişime ayak uydurmak durumdadırlar.

Boşanmalar sonrasında ortaya çıkan tek ebeveynli aileler, evlenmeden birlikte yaşama ve lezbiyen/gay ilişkilerinin meşruluk kazanması gibi yaşanan olgular, günümüz batı toplumlarında görülen ve aileye alternatif yaşam biçimleri şeklinde ortaya çıkmış olgulardır. Ailenin ortadan kaldırılması gerektiği fikrine uygun olarak ortaya çıkan bu durum, dünyadaki farklı yapılarda bulunan aile kurumunun gerekliliğinin olmadığını ileri süren bir anlayıştan kaynaklı olarak ortaya çıkmış farklı yaşam şekilleridir.

Türk toplum yapısına tamamen aykırı olan bu vb. olguların Türk kültürü ve Türk aile yapısına zarar vermemesi, toplumun kendi değerlerini bilmeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri ile mümkündür. Bu nedenle Türk kültürü ve Türk aile yapısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu çalışma, Türk insanının sahip olduğu kültür ve aile değerlerini bilerek yaşamını sürdürmesi yönünde de insanlara yol göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma içerik analizi aracılığıyla ortaya konulmuştur. Bu nedenle yapılacak olan nitel/nicel çalışmalar ile birlikte günümüz Türk toplum yapısı hakkında güncel bilgilere yer verilerek Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yeri ortaya konulabilir. Yapılmış olan bu çalışma, teorik çerçeveyi sunmaktadır. Varolan toplum yapımızda Türk kültürü içerisinde Türk aile yapısının yeri nicel/nitel verilerle ortaya konduğunda Türk kültürü ile Türk aile yapısı arasındaki bağ, pratikte de ortaya konulabilecektir.

## KAYNAKÇA

- AKYÜZ, İ. (2014). “İslam’da Dini Pratiklerin Toplumsal DayanıŖmaya Etkisi”. *International Journal of Social Science. Cilt: 1. (Sayı: 25). ss. 461-482.*
- ANDERSON, Benedict (1993). “*Hayali Cemaatler-Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması*”. (Çeviren: İskender SavaŖır). İstanbul: Metis Yayınları.
- ASLAN, Senem B. (2012). Değışen Dünyada Aile Politikaları., Nurşen Adak (Editör). *Değışen Toplumda Değışen Aile-Sosyolojik Tartışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi. s. 261-277.
- AYDIN, M. (2011). “*Güncel Kültürde Temel Kavramlar*”. İstanbul: Açılım Kitap.
- AYDIN, Mustafa. (2013). Ailede Çocuk ve Ebeveynle İlişkisi., M. Aydın (Editör). *Sistemantik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi. ss. 195-213.
- AYTAÇ, Ahmet M. (2007). “*Ailenin Serencamı, Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması*”. Ankara: Dipnot Yayınları.
- BALAMAN, Ali R. (2002). “*Evlilik Akrabalık Türleri –Sosyal Antropolojik Yaklaşım*la”. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BERKES, Niyazi (2013). “*Türkiye’de Çağdaşlaşma*”. (Hazırlayan: Ahmet Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BENNETT, Andy (2013). “*Kültür ve Gündelik Hayat*”. (Çeviren: Nagehan Tokdoğan, Burcu Şenel, Umut Yener Kara). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- BOZKURT, V. (2012). “*Değışen Dünyada Sosyoloji-Temeller, Kavramlar, Kurumlar*”. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- CAN, İslam. (2013). Tarih, Toplum ve Kültür Bağlamında Aile ve Kadın., M. Aydın (Editör). *Sistemantik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi. ss. 215-248.
- CAN, Y. ve Aslan, F. (2017). “Geçmişten Günümüze Türk Aile Yapısı”. *Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER*. Yıl: 4. (Sayı: 11). ss. 87-101.
- CÂHİZ (2017). “*Türklerin Faziletleri*”. (Çeviren: Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- ÇAHA, Havva-Aydın, E. Sare-Çaha, Ömer (2017). “*Değışen Türkiye’de Kadın-Türkiye’de Kadının Sosyo-kültürel, Ekonomik ve Siyasal Durumu*”. İstanbul: Piya Matbaa.

- ÇAKIR, Serpil (2014). Osmanlı Kadın Hareketi: XX. Yüzyılın Başında Kadınların Hak Mücadelesi., Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrah Oder ve Deniz Yüksek (Derleyenler). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları - Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. ss. 99-114.
- ÇELİK, C. (2006). “Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 6. (Sayı: 2)*. ss. 39-61.
- ÇİMEN, Latife K. (2008). *“Türk Töresinde Kadın ve Aile”*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- DİKEÇLİGİL, F. Beylü (2012). “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi. Yıl:8. (Sayı:31)*. s. 21-52.
- DOĞAN, İ. (2009). *“Dünden Bugüne Türk Ailesi: Sosyolojik Bir Değerlendirme”*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- DONUK, A. (1990). Çeşitli Topuluklarda ve Eski Türklerde Aile., *Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile Yazıları I-Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç*. Beylü Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem (Editörler). ss. 287-300.
- DURKHEİM, Emile (2010). *“Dinsel Yaşamın İlksel Biçimleri”*. (Çeviren: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.
- DURKHEİM, E. (2016). *“Ahlak Eğitimi”*. İstanbul: Say Yayınları.
- ERGİN, M. (2017). *“Dede Korkut Kitabı”*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ERGUN, P. (2010). “Türk Gelininin Mitolojik Göçü”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt: 13. (Sayı: 24)*. ss. 275-290.
- ERÖZ, M. ve Güler, A. (1977). *“Türk Ailesi”*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERÖZ, M. (1996). *“Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz”*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- GÖKALP, Z. (1975). *“Türk Töresi”*. İstanbul: Sebil Matbaacılık.

- GÖKALP, Z. (1981). *“Türk Devletinin Tekâmülü”*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖKALP, Z. (1996). *“Türkçülüğün Esasları”*. İstanbul: Kemer Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2013). *“Türk Ahlakı”*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2014). *“Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak.”* İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2015). *“Türk Medeniyeti Tarihi”*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- GÜNGÖR, E. (1975). *“Türk Kültürü ve Milliyetçilik”*. İstanbul: İrfan Matbaası.
- GÜNGÖR, E. (2011). *“Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik”*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- HACİP, Yusuf H. (2012). *“Kutadgu Bilig”*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İL, Çiğdem (2013). İnternetin Çocuklar Üzerindeki Etkisi., *Değişen Dünyada Aile (19-20 Nisan 2013) Ulusal Sempozyumlar IV*. Malatya: İstanbul Matbaacılık. s. 101-111.
- KABAKLI, Latife Ç. (2003). *“Türk Ailesinde Karar Mekanizmaları ve Kadının Rolü”*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- KARACA, Ş. (2011). “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları.” *Karadeniz Araştırmaları*. Sayı: 31. ss. 93-110.
- KARAMAN, Hayrettin (1992). İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı., B. Dikeçligil ve A. Çiğdem (Editörler). *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları. ss. 385-395.
- KAFESOĞLU, İ. (2003). *“Türk Milli Kültürü”*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KAVUNCU, M. (1999). “Osmanlılarda Aile ve Kadın”. *Dinî Araştırmalar*. Cilt: 2. Sayı: 4. ss. 143-168.
- KAZICI, Z. (2014). *“Osmanlı’da Toplum Yapısı”*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- KIRKPINAR, L. (1999). *“Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın”*. İzmir: Zeus Kitabevi.



- KIRKPINAR, L. (2011). *“Türk Kültür Tarihi-Genel Bir Bakış”*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- KURNAZ, Ş. (2011). *“Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923”*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÜÇÜKTİRYAKI, Ahmet Y. (2017). *“Osmanlı Aile Hukuku-Gelenek ve Modern Arasında Hukûk-ı Aile Kararnâmesi ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri”*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- NURUAN, Mustafa N. (2010). *Aile Yapısı Araştırması 2006*. Mustafa Turğut (Editör). Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- ORTAYLI, İ. (2001). *“Osmanlı Toplumunda Aile”*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- ÖGEL, B. (1971). *“Türk Kültürünün Gelişme Çağları II”*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ÖGEL, B. (1988). *“Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları”*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- ÖZAKPINAR, Y. (2009). *“Bir Medeniyet Teorisi –Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış”*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SARI, Özgür (2016). Toplumsal Değişmenin Aileye Yansıması., Nazmi Avcı ve Erdal Aksoy (Editörler). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık. ss. 89-98.
- SAHLİNS, Marshall (2014). *“Akrabalık Nedir, Ne Değildir?”* (Çeviren: Asena Pala). Ankara: Dipnot Yayınları.
- SEZEN, Y. (2015). *“Kültür ve Din, Türk-İslam Örneği”*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- ŞEŞEN, R. (2016). *“İbn Fadlan Seyahatnamesi”*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- TAKVUL, U. (2007).”Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Cilt: 4.* (Sayı:1). ss. 25-45.
- TEKİN, Ferhat (2013). Ailede Akrabalık ve Soy., M. Aydın (Editör). *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi. ss. 249-270.

- TEYFUROV, M. (2014). "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı." *Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi. Cilt: 4. (Sayı: 3). ss. 241-258.*
- TEZCAN, M. (1991). "*Kültürel Antropoloji*". Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOLAN, Barlas (1991). Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru., B. Dikeçligil ve A. Çiğdem (Editörler). *Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile Yazıları 2. ss. 491-503.
- TÖGEL, Akif (2017). Kadın Haklarının Korunmasında Yeni Yaklaşımlar: Majlis Örneği., S. Aybey, M. Akın ve T. Ashyrov (Editörler). *Aile ve Modernite*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları. ss. 168-175.
- TURAN, Şerafettin (1991). Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi (1956)., B. Dikeçligil ve A. Çiğdem (Derleyenler). *Evlilik Kurumu ve İlişkileri*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile Yazıları 4. ss. 55-57.
- TURHAN, M. (1997). "*Kültür Değişmeleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*". İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. (2004). "*Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*". İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. (2014). "*Türk Tarihinin Sosyolojisi*". İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- USLU, İ. (2011). "*Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması 2011*". Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- YETİM, Banu (1994). "*Tanzimat Döneminde Türk Aile Yapısı (1839-1876)*". Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphane.
- YILMAZ, Sinan (2008). "*Türk Ailesinin Dönüşümü ve Din*". İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı-Din Sosyolojisi Bilim Dalı Doktora Tezi.
- ZÜRCHER, E. Jan (2015). "*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*". (Çeviren: Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

# ÖZGEÇMİŞ

## KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Funda ASLAN  
Doğum Yeri ve Tarihi : Melikgazi 1990  
Medeni Hali : Bekar  
İletişim Bilgileri : fundaaaslan38@gmail.com

## EĞİTİM

2004-2007 Behice Yazgan Kız Lisesi  
2009-2011 Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Davranış Bilimi Bölümü, Sosyal Bilimler Önlisans Programı  
2012-2016 Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü  
2016-2018 Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

## YAYINLARI

### Bildiriler

1. Can, Yücel ve Aslan, Funda (2017). “Geçmişten Günümüze Türk Aile Yapısı”. IV. Uluslar arası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu.

### Makaleler

1. Can, Yücel ve Aslan, Funda (2017). “Geçmişten Günümüze Türk Aile Yapısı”. *Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER*. Yıl: 4. Sayı: 11. ss. 87-101.